

KOVÁCS ISTVÁN

**KAZIMIERZ BIELAŃSKI EMLÉKIRATA
AZ 1848–49-ES MAGYARORSZÁGI ÉLMÉNYEKRŐL**

Kazimierz Bielański's Memoir on his Experiences in Hungary
in 1848–49

The memoir's author, Kazimierz Bielański, still almost a child, saw the Hungarian War of Independence as an opportunity to take revenge for the massacre provoked by the Austrian authorities in Galicia in 1846. This was true for others, too. Many of the Polish patriots who were imprisoned for the preparation of the 1846 uprising and then were released in an amnesty in spring 1848 joined months later the Polish Legion or the Hungarian Honvéd Army, like for example Kolomb Borzęcki, Jan Michalski, the Dominikowski Brothers and the Terlecki Brothers.

The source publication presents parts of Bielański's unpublished Memoir in which Kazimierz Bielański speaks about his experiences in Hungary in 1848–49 and recalls his months in Vidin and Sumla in the Ottoman Empire. After leaving the Ottoman Empire the author of the memoir travelled to England, then left for Australia with ten something of his compatriots in late-summer 1852, with the aim to try their luck with gold digging. Some years after returning to Europe he was given amnesty and settled in his home country in 1860. He participated in the preparation and support of the independence war which broke out in the Kingdom of Poland in January 1863. He was imprisoned for his activities. Later on he took active part of the public life of Galicia, a land receiving autonomy in 1868. He was elected MP in the Sejm of Galicia in 1900, and he died as an honourable man.

Keywords: 1830–1831 Polish War of Independence, Uprising in Galicia in 1846, Polish Legion, 1848–49 Hungarian War of Independence, Kazimierz Bielański

*Az összeesküvések másfél évtizede Galíciában,
avagy egy emlékirat és keletkezésének előzményei*

Az 1815-ben, a Bécsi Kongresszuson a napóleoni Varsói Hercegség középső és keleti területein létrehozott s az Orosz Birodalommal perszonáluniót alkotó Lengyel Királyságban 1830. november 29-én kirobbant szabadságharchoz hónapokon át támogató rokonszenvvel viszonyult Metternich kancellár s így I. Ferenc császár is. Hozzájárult ehhez az is, hogy I. Miklós orosz cár (és lengyel király) 1828-ban háborút indított az Oszmán Birodalom ellen, s tartani lehetett tőle, hogy balkáni pozíciói – Bécs érdekeit fenyegetve – túlságosan megerősödnek. Lázongó itáliai tartományai és siralmas pénzügyi helyzete miatt Ausztria nem tudott nyomást gyakorolni Oroszországra.

Ebben a helyzetben – az „orosz válság” csillapulta ellenére is – az osztrák kormány kezére játszott az 1830 novemberében kirobbant lengyel szabadságharc, amelynek támogatására az 1815 óta nyugodt Galícia lengyel nemessége, s nem jelentős részben értelmiségi rétege, polgársága is megszerveződött. A napóleoni háborúk légiós veteránjai, a diákok, a nemesi ifjak ezrével keltek át a határon, hogy a felkelt Lengyel Királyság hadseregéhez

csatlakozzanak.¹ Az osztrák hatóságok még csak útlevelet se kértek a határon átkelőktől, s egy ideig a Varsóba irányuló fegyverszállítmányokat sem akadályozták.

1831 áprilisa végén átszorult Galíciába a Fjodor Vasziljevics Rüdiger tábornoktól szorongatott Józef Dwernicki tábornok 3300 fős hadteste, s májusban Benedykt Kołyszko tábornok ezerfős különítménye is a Habsburg Birodalomban talált menedéket. A szabadságharc katonáit leírhatatlan lelkesedéssel fogadták a galíciaiak, elsősorban a nemesek, arisztokraták, de a városi polgárok is. Bécs elnézte, hogy a menekültek támogatására bizottságok alakuljanak. A katonákat, elsősorban az altiszteket és a közlegényeket internálták, de akik akartak, közülük is követhették a Lengyel Királyságba harcolni visszatérő tiszteket. A szabad mozgásban egy ideig azokat se korlátozták, akik a lengyel–orosz háború utolsó hónapjában, 1831 szeptemberében menekültek Galícia területére, így Hieronim (Geralamo) Ramorino tábornok hadtestének és Samuel Rózycki tábornok különítményének tisztjei tetszésük szerint Franciaországba, Angliába, vagy Belgiumba távozhattak.

Az 1831 októberét követő hónapokban több mint 8000 lengyel került Nyugat-Európába. A lengyel politikai és kulturális élet képviselői s a katonai vezetők különféle tevékenységi formát tartottak hasznosnak a harc folytatása, a lengyel államiság helyreállítása céljából. Lényeges, amit a kezdet kapcsán Bolesław Łopuszański történész megjegyez: „A nyugat-európai országok e lengyel szörványközösségei egy-kettőre magukénak érezték az akkor ott divatos politikai doktrínákat, és hozzájuk kötődve felhasználhatóknak tartották őket az ország függetlenségéért folytatandó harcban.” A szabadkőműveség és a karbonárizmus volt az a két rokonszellemű áramlat, amelyek a lengyel emigráció nagy százalékát magukba szippantották.²

A franciaországi lengyel emigráció első szövetezése a demokrata beállítottságú Joachim Lelewel professzor által szervezett Lengyel Nemzeti Bizottság, melynek célja a fegyveres harc folytatása volt. Ennek jegyében talált kapcsolatot a Világ Legmagasabb Sátra nevű szabadkőműves szervezettel. A Demokratikus Karbonári Szövetséget irányító Legmagasabb Sátor 1833-ra készítette elő a franciaországi, németországi, itáliai forradalmat, amelyben a lengyelek részvételére is számított.³

Józef Zaliwski ezredes (1798–1855), aki egy önálló litvániai felkelőcsapat parancsnokaként tett szert hírnévre 1831 nyarán, Magyarországon átkelve⁴ 1832 januárjában jelent meg Párizsban. Lelewel úgy mutatta őt be az általa megismert szabadkőművesek körében, mint az 1830/31-es szabadságharc legderekkab katonáját. Zaliwski azonnal folytatni akarta a pár hónappal azelőtt levert szabadságharcot – partizánháborúként, amelyben az orosz birodalom európai területén szétszórt 20-25 fős partizáncsapatok százai a cári csapatok egy-egy ponton történő összpontosítása következtében lehetővé teszik jelentős területek felszabadítását, ahol viszont akadálytalanul állíthatók talpra reguláris haderők. Zaliwski meggyőződése szerint az adott területeken fölös számmal találhatók képzett tisztek és katonák, mi több, titkos fegyverraktárak is. Az orosz haderők zömét egyébként is elvonja

¹ August Longin von Lobkowitz, Galícia kormányzója legalább 3000 főre tette a galíciai önkéntesek számát. *Kieniewicz* 1950. 41. o.

² *Łopuszański* 1972. 6. o.

³ *Kieniewicz* 1950. 61. o.

⁴ *Kovács Endre*: A lengyel kérdés a reformkori Magyarországon. Budapest, 1959. 211. o.

a nyugtalan balkáni térség. A terület, amely legalkalmasabb a 20-25 fős egységek megszervezésére: Galícia.⁵

E spekuláció-láncolatra épült terv azzal sem számolt, hogy a Nemzetközi Karbonáriszervezetet nem érdekelte különösebben az I. Miklós cár elleni háború; vezetői Franciaországot, Németországot, Itáliát akarták az európai forradalom tisztítótüzevel lángba borítani, így lengyel harcosokra e térségben lett volna szükségük.

Az 1830/31-es szabadságharc által mozgósított galíciai közvélemény továbbra is tevékeny maradt. A karitatív bizottságok nem oszlottak fel, s mivel okafogyott működésükkel szemben már nem volt elnéző a bécsi kormány, apránként különféle befolyás alatt álló és ideológiájú illegális szervezetekké alakultak át. Közben a Lelewel Lengyel Nemzeti Bizottságából kivált radikális szárny 1832 márciusában megalakította a Lengyel Demokrata Társaságot (Towarzystwo Demokratyczne Polskie). Az év végén a francia kormány Pétervár követelésére feloszlatta a Lengyel Nemzeti Bizottságot, s azon tagjait, akik a *Felhívás az oroszokhoz* című kiáltványt aláírták, kiutasította az országból.⁶ Az aláírók között Józef Zaliwski neve is szerepelt.

Lelewel Zaliwskivel együtt a Nép Bosszúja néven azonnal megalakította annak utód-szervezetét, melynek célja részben a partizán-hadjárat előkészítése volt.⁷ Ennek jegyében programjában egy bővített mondatban szociális kérdéseket is érintett: „Földhöz juttatni az önállóvá tett parasztságot, egyszóval teljhatalmat a népnek, minden a népakarat által és a nép javára”⁸

A Legmagasabb Sátor már 1832-ben visszavonta a következő évre tervezett összeurópai forradalom kirobbantását. Ez is hozzájárult ahhoz, hogy 1833 elején Lengyel Nemzeti Sátor néven a felosztott nemzet ügye mellett elkötelezett szabadkőműves szövetség alakult. A Nép Bosszúja nevű szervezet anyagi támogatását azonban ez is attól tette függővé, hogy az szabadkőműves rend szerint szerveződjék és működjék.

1833 első hónapjaiban Artur Zawisza vezetésével több lengyel emisszárius szivárgott a Poroszországhoz tartozó Poznańi Nagyhercegségen át a Lengyel Királyságba, s alig fél-száz emberével Zaliwski is megjelent Galíciában. A különböző szinten beavatott és megszervezett helybeliek támogatását elsősorban morális, érzelmi alapon – merthogy az 1831-es szabadságharc folytatásáról van szó – kikényszerítve, március második felében több néhány főből álló csoporttal átkelt az orosz határon. Megjelenésük nem váltott ki felkelést Oroszország nyugati tartományaiban és a Lengyel Királyságban. E kisebb csoportok legfőbb célja végül az lett, hogy – nemegyszer a felszabadítandónak tartott parasztkok által is – üldözött tagjaik visszamenekülhessenek Galíciába. Sokukat elfogtak és Szibériába száműztek.⁹ Határozottabb fegyveres akciókat Artur Zawisza és emisszárius-társai kezdeményeztek, akiket emiatt kivégeztek. Zaliwski április 20-án tért vissza Galíciába, az akciót lefújta, folytatását a következő évre tűzte ki.

⁵ Zarys dziejów wojskowości polskiej do roku 1864. T. II. 1648–1864. Warszawa, 1966. 455–456. o.

⁶ Sokołowska, *Stefania*: Geneza emigracyjna wyprawy J. Zaliwskiego. In: *Spółeczeństwo polskie*, 17. o.

⁷ *Djakow, Władimir – Nagajew, Aleksiej*: Partyzantka Zaliwskiego i jej pogłosy (1832–1835). Warszawa, 1979. 18. o.

⁸ *Kieniewicz* 1950. 70. o.

⁹ *Szostakowicz, Bolesław*: Uczestnicy wyprawy J. Zaliwskiego na katorze i zesłaniu (na podstawie materiałów Archiwum Państwowego w Irkucku). In: *Spółeczeństwo polskie*, 147–151. o.

Ezekkel az eseményekkel szinte egy időben, május 5-én a Konstantinápolyhoz közeli Kutahejben aláírták azt a nemzetközi szerződést, amely szabályozta azt, hogy az orosz kormány milyen feltételekkel avatkozhat be az Oszmán Birodalom ügyeibe. Ez kioltani látszott a Balkán miatt hamu alatt izzó orosz–osztrák konfliktus lehetőségét. Mindenesetre ettől kezdve Bécsnek nem volt szüksége a lengyel kártyára. Ez egyben azt is jelentette, hogy meg kellett szabadulni a tevékenységükkel birodalmi érdekeket is veszélyeztető lengyel emigránsoktól. Rövid idő alatt négyszáz lengyel emigránst távolítottak el Ausztriából.

A lengyel emigráns-kérdés elevenébe vágott az 1833. szeptember 18–19-én München-grätzben megkötött orosz–osztrák egyezmény is. Ebben I. Miklós cár lemondott az 1815-től Szabad Városként működő, s így az egyik felosztó hatalomhoz sem tartozó Krakkóról – amelyre egyébként lengyel királyként tartott igényt –, s a három, egykori lengyel területeken osztozó szomszédos állam közös érdekket megerősítette, hogy Lengyelország felosztottságában teljes mértékben szolidárisak, s ezt bizonyítandó a politikai bűnelkövetőket és dezertőröket kölcsönösen kiadják egymásnak. Az emigránsok között az egyik első letartóztatott 1834-ben Józef Zaliwski volt, akit három évvel később húszévi várfogságra ítélték.

A letartóztatások azonban már nem tudták megakadályozni annak az összeesküvés-hálózatnak a létrejöttét, amely az 1830-as évek második felében szinte egész Galíciát befedte. A hálózat kialakulásához meghatározó módon járult hozzá az 1834 áprilisában Bernben megalapított Ifjú Európa nevű szervezet nyomán Giuseppe Mazzini tanácsára – Szymon Konarski tevékeny közreműködésével és Joachim Lelewel támogatásával – létrejött Ifjú Lengyelország. Mazzini elsőként szakított a karbonári mozgalomban uralkodó kozmopolitizmussal, s annak nehezen megragadható „népszabadság” fogalmát a „népek szabadságával” helyettesítette. Elvetette a karbonarizmus szabadkőművességre emlékeztető jelképrendszerét, az emberiség helyett az egyes népeket szólította fel belső megújulásra, „megfiatalodásra” és harcra a Szent Szövetség zsarnokságával szembe.¹⁰

Az Ifjú Lengyelország hatására, s ennek mintegy hazai változataként alakult meg Krakóban 1835. február 11-én a Lengyel Nép Szövetkezése nevű szervezet. Az alapítóatyák közül hat emigráns volt és egy krakkói ügyész: Henryk Bogusz. A Lengyel Nép Szövetkezése Bukovinán kívül egész Galíciát és a Krakkói Szabad Várost (Krakkói Köztársaságot) is behálózta. Különböző néven alakultak alszervezeteik a przemysli és sambori diákok, a lembergi egyetemisták és kézművesek, a római katolikus, de még a görögkatolikus papi szeminárium klerikusai között is. Szymon Konarski révén a Lengyel Nép Szövetkezése az Orosz Birodalomban is eredményesen építette ki hálózatát – állítólag 3000 embert sikerült beszerveznie –, s az orosz forradalmi demokratákkal is igyekezett kapcsolatot teremteni.¹¹ Kiemelt feladatként szerepelt a lengyel jobbágyság bevonása a Lengyelország helyreállításáért folytatandó harcba. Határozott társadalom-átalakító szociális program kidolgozására a Lengyel Demokrata Társaság készítette a Lengyel Nép Szövetkezését. A Lengyel Demokrata Társaság 1836-ban Poitiers-ben kiadott manifestuma ugyanis a jobbágyfelszabadítást és a teljes jogegyenlőséget kiemelt programjának tartotta. Galíciába küldött ügynökei is ezt hirdették.

¹⁰ Łopuszański 1972. 7–8. o.

¹¹ Groniewski, Krzysztof – Skowronek, Jerzy: *Historia Polski 1795–1914*. Warszawa, 1971. 128., 129. o.

A Lengyel Nép Szövetkezése és különböző nevű alszervezetei tevékenységét egyre veszélyesebbnek tartotta a bécsi kormányzat. Titkosrendőrsége kinyomozta és hivatalnokai, ágensei révén figyelemmel kísérte tagjai mozgását, működési körét és tevékenysége eredményességét. Ezzel kapcsolatos információit az orosz és porosz rendőrhatalósággal is kicserélte, amelyeket – esetenként – intézkedéseiről is tájékoztatott. Miután kiderült, hogy az összeesküvésben a hadseregen belül a 10. (Mazuchelli), a 30. (Nugent) és az 57. (Haynau) gyalogezred – elsősorban a szláv közösségi eszmékre fogékony – tisztjei és altisztjei közül többen is „érintettek”, eljárásaikban, ítéleteikben a hatóságok mind kíméletlenebbek lettek. Oroszországban 1838-ban göngyöltették fel az összeesküvő hálózatot. A jelképes véget Szymon Konarski kivégzése jelentette 1839 elején. Ausztriában 1837 és 1841 között fokozatosan számolták fel a földalatti szervezeteket. Súlyos ítéletek születtek, de a halálos ítéleteket kegyelemből rendszerint húszévi várfogságra változtatták. Így került el a kivégzést a katonai összeesküvők vezetője, Tomaš Dmitrašinovič hadnagy, a Nugent gyalogezred tisztje is.¹²

A Galíciában támadt ideológiai úrt 1842-től kezdve a Lengyel Demokrata Társaság töltötte ki, amely korábbi álláspontját módosítva, csak az arisztokráciával akart leszámolni, a nemességet – demokratikus hagyományai és addigi áldozatvállalásai miatt is – a függetlenségi harc legfőbb támaszának tartotta.¹³ A jobbágyság és a nemesség érdekeinek egyeztetésére azonban nem rendelkezett reális programmal, azt az államiság helyreállítása utáni időre napolta el. Meg volt győződve arról, hogy a jobbágyfelszabadítás pusztá kihirdetésére parasztnak milliói fognak a függetlenségi harc zászlai alá felsorakozni, s könnyen elsöprik az országrablók százezres hadait.

Az osztrák kormány is meghatározó fontosságúnak tartotta a galíciai jobbágyság magatartását, s mindent megtett, hogy az az uralkodó rendíthetetlen támasza legyen. II. József császár is a galíciai jobbágyság megnyerésére törekedett a lengyel–litván állam feldarabolásába belenyugodni nem akaró nemességgel szemben. Összbirodalmi programjában az állam modernizálása elengedhetetlen feltételének tartotta a belátható időn belül megvalósítandó jobbágyfelszabadítást, pontosabban azt, hogy a jobbágy pénzért válthassa meg a földesúri szolgáltatást. Addig is azonnali intézkedéseket hozott érdekei védelmére. A francia forradalom megrettentette utódját, az 1790-ben trónra lépő II. Lipótot. Attól tartott, hogy a jobbágyfelszabadítás ellenőrizhetetlen társadalmi folyamatokat indíthat el, s a francia forradalomra emlékeztető szociális felfordulást, politikai földindulást idézhet elő.¹⁴ Az osztrák kormányzat ettől kezdve a jobbágyrendszer fenntartásában látta a fennálló társadalmi rend stabilitásának garanciáját. Ennek jegyében szigorúan fellépett azokkal a nemesekkel szemben, akik saját birtokaikon fel akarták szabadítani a jobbágyokat. Bécs az ellentmondásos helyzetet azzal fordította a maga javára, hogy – kerületi, tartományi hivatali révén – a jobbágyok érdekvédelmezőjének tüntette föl magát. Az osztrák, sziléziai és cseh „bürokrátákkal” elárastott galíciai hivatalok egyik legfőbb feladata az államiság helyreállításában érdekelt lengyel nemesség ellenőrzése, kordában tartása, s a nép számára a „jó császár” mítoszának meggyökereztetése volt. A nép megnyerésére a vidéket paraszt-

¹² Archiwum Głównie Akt Dawnych, Teritorialne władze wojskowe we Lwowie 1774–1918. Dep. Q, T K. K. Militär Untersuchungs Kommission in Lemberg (1833–1857). 1841 Protokoły przesłuchań 6346.

¹³ Sikora, Adam: Gromada Ludu Polskiego. Warszawa, 1974. 18–19. o.

¹⁴ Szubert 51. o.

gúnyában járó összeesküvők aggodalommal tapasztalhatták, hogy a nyugat- és közép-galíciai lengyel jobbágy, ha nemzetisége felől érdeklődtek, magát „császárinak” mondta, számára az úr és a lengyel egy fogalmat jelentett.¹⁵ A közösségi hovatartozás „császári”-ként való meghatározása egyben arra is utalt, hogy a jobbágy ortalmat az osztrák uralkodótól remélt.

Az összekötő a császár és a jobbágy között – különböző szinteken – a járási, a kerületi hivatalnok lett. Hogy milyen eredménnyel, arra a legbeszédesebb bizonyíték Joseph Breinl Ritter von Wallersten példája volt. Breinl, a pilseni polgármester fia, 1802-ben született Prágában. 1836 elejétől töltötte be a tarnóvi sztarosza tisztségét, s tevékenységének kezdetén a Lengyel Nemzet Egyetemes Konföderációja nevű összeesküvő szervezet felszámolásáért uralkodói dicséretben részesült. Gyűlölte a lengyel nemességet. Gyakran mondta: „a hivatalnokok és a parasztok teljességgel be tudják népesíteni Galíciát, amelyhez nincs szükség a birtokosok középosztályára...”¹⁶ Büszkén hirdette azt is, hogy sztarosztasága tíz éve alatt kerülete minden parasztjának szabad bejárása volt hozzá, s tökéletesen ismerte a jobbágyok minden gondját-baját...” Bizonyíték rá az 1787-ben született Jakub Szelával tartott kapcsolata is, aki harmincyolc éven át volt a siedklicka-boguszi és smarzowai parasztok teljhatalmú megbízottja. E települések jobbágysai – élükön Jakub Szelával – állandóan perben álltak földesurukkal, Stanisław Bogusz-sal, s a család más képviselőivel. Bogusz, mint gazdálkodó nemesember, győztesen került ki a Szelával ismétlődő konfliktusokból, s jobbágyának „megátalkodottságát” többször durván megtorolta.

A Lengyel Demokrata Társaság 1845 őszére össznemzeti felkelést hirdetett a három felosztó hatalom egykori lengyel területein. Ehhez valamilyen szinten megszervezte Nyugat- és Közép-Galícia nemességét, valamint a Krakkói Köztársaság lakóinak egy részét – értelmiségieket, nemeseket, bányászokat. A felkelés a Lengyel Királyságra is kiterjedt volna, annak ellenére, hogy ott a legkisebb mozgolódást is vasmarokkal fojtotta el az 1831-es szabadságharc leveréséért Varsó hercege címet viselő helytartó, Ivan Fjodorovics Paszkevicz tábornagy. Az általa foganatosított letartóztatások elől 1843-ban, amikor a münchengrätzi szerződés kötelező érvénye megszűnt, mintegy 3000 fiatal szökött át a Lengyel Királyságból Poroszországba.¹⁷

A felkelés előkészületeiről a porosz és osztrák hatóságok pontos információkkal rendelkeztek. 1846 januárjában letartóztatták a Poznańi Nagyhercegségben megjelent emisszáriusokat és hazai összekötőiket, s erről tájékoztatták az osztrák belügyminisztériumot, amely többé-kevésbé tisztában volt azzal, hogy mi készül Galíciában. Ha a felkelés oly méretű lett volna, amilyenek az emigráns lengyel demokraták tervezték, elfojtásához nem lett volna elegendő katonai erő, mivel a Galíciában állomásozó gyalogezredek és lovasosztályok eleve békelétszámmal rendelkeztek, s közel 50 000 főt tett ki a szabadságot katonák száma.¹⁸

Breinl, amennyire lehetett, felkészült a várható eseményekre. 1845 decemberében köriratban hívta fel a parasztok figyelmét „a rosszban sántikáló emberekre” és „bajkeverőkre”. Az ugyanebben az időben összehívott falusi előljárárság tagjait arra intette, hogy „éjsza-

¹⁵ *Szubert* 55. o.

¹⁶ *Szubert* 81. o.

¹⁷ *Revolucja polska 1846 roku. Wybór źródeł. Opracował Stefan Kieniewicz. Wrocław, [é. n.] XIV. o.*

¹⁸ *Szubert* 126. o.

kánként kettőzött figyelemmel kísérik az összeesküvők gyűléseit, amelyekre leggyakrabban nemesi udvarházakban, intézői irodákban, plébániákon kerül sor...” Ugyanebben az időben egy ismeretlen lovas hírnök is járta a falvakat, azt a hírt terjesztve, hogy „szegény parasztok, közel balvégetek, mert rövidesen lemészárolnak benneteket uraitok...”¹⁹

A felkelésbe beszerveztettek nem érzékelték a veszélyt. Az emisszáriusok meggyőzték őket, hogy a jobbágyfelszabadítás kihirdetésével azonnal maguk mellé tudják állítani a népet. Egy részüknek február 18-án kellett volna Tarnówt elfoglalni. Miután a várt 2000 ember helyett alig százán jelentek meg a kijelölt helyen, a támadást lefűjták. Más városok – például Sanok – esetében is ugyanez történt. A gyülekezőhelyekre tartó vagy éppen a gyülekező helyekről hazatérő felkelőket a hetek óta ellenük mozgósított parasztok fogták el, s elevenen vagy holtan a kerületi központokba szállították. Ezzel egyidejűleg vette kezdetét az udvarházak feldúlása, kirablása, tulajdonosaik, s az uradalmi hivatalnokok legyilkolása. Tucatnyi pap is áldozatul esett a jobbágyok spontán bosszúhadjáratainak. A felkelés elsősorban a tarnóvi kerületet ölelte fel, ahol az udvarházak nyolcvan százalékát elpusztították, s több száz nemeset mészároltak le. Drámájuk jelképe a Bogusz család lett, amelynek öt férfitagját – Stanisław, Wiktoryn, Nikodem, Włodzimierz, Tytus – ölték meg. Tragikus sorsukért a személyes bosszú által is hajtott Jakub Szelát terhelte a felelősség. A felkelést azonban nem ő robbantotta ki, mert Tarnówból csak az események harmadik napján, február 20-án tért vissza falujába, ahol valóban élére állt a parasztoknak. A tarnóvi kerület határán túl terjedt hírnevének köszönhetően, hogy mintegy ötven falu kiáltotta ki őt képviselőjének, s ennek nyomán elterjedt róla, hogy ő „a parasztok királya”.

A napokon át tartó kegyetlen vérengzésről, amely részleteiben leginkább a Horea-Cloşca-felkelésre emlékeztetett, részletesen beszámolt levelezői révén a poroszországi lengyel sajtó. Híreit a német, francia, belga és angol újságok is átvették, kiegészítve azokkal a kommentárokkal, miszerint a bécsi kormányzat galíciai jobbágyaival mészároltatta le a felkelt lengyel nemeseket. Elterjedt, hogy Breinl sztarosza egy meggyilkolt nemesért 10 aranyat fizetett, míg az elevenen átadottért csak 5 arany volt a jutalom, így ösztökélve a parasztokat arra, hogy földesuraikat agyonverjék. Hogy ez valóban így volt-e, s hogy az egész nemesség-ellenes akciót központilag Bécsből szervezték volna, arra vonatkozóan – mint ezt legutóbb megjelent könyvében a kérdés legavatottabb szakértője, Tomasz Szubert is leszögezi – ezideig még nem került elő dokumentum.²⁰

Ide vonatkozó tartalma miatt ezért érdemes idéznünk egy korabeli szemtanút, gróf Arthur Seherr-Thosst, a porosz hadsereg kilépett tisztjét, a 12. huszárezred majdani századparancsnokát és Leiningen honvédtábornok parancsértisztjét, aki felesége révén Zemplén megyei birtokos volt. Seherr-Thoss 1846 februárjában a híres mościskai lóvásárra akart menni. „Mościsko Tarnów és Krakko között fekszik – kezdi visszaemlékezését Seherr-Thoss azokra az eseményekre, amelyekre rémálmában sem gondolt volna. – A császári-királyi vámhivatalban – akkor még fennállott a vámvonal Magyarország és Ausztria között – figyelmeztettek, hogy ne menjek át Galíciába, mert ott a legközelebbi napokban forradalom üt ki.”²¹ Útja során Pilznón átkelve szemtanúja volt az egyik Stadnicki gróf kegyet-

¹⁹ Szubert 85. o.

²⁰ Szubert 86., 88. o.

²¹ Gróf Seherr Thoss, Arthur: Emlékezések múltamból. Ford. Könyve Nándor. Budapesti Szemle, 27. (1881) 283. o.

len meggyilkolásának, s azt is megtudta, miben reménykedtek az uraikat gyilkoló fölkelt jobbágyok: „...mindezt a kormány parancsából teszik, amely a nemesek birtokait önekik szándékozik adni.” Csak lélekjelenlétének köszönhető, hogy szolgálójával együtt nem jutott a lemészárolt lengyel nemesek sorsára. A látottakról azonnal jelentést tett Tarnóuban Breinl sztarosztának. „Ő sajnálkozását fejezte ki a történetek fölött, de egyszersmind kinyilatkoztatta, hogy a dolgon nem segíthet semmit” – összegzi fellépésének eredménytelenségét Seherr-Thoss, s megjegyzi: „Tudva van, hogy a történet Metternich államkancellárt tartja az 1846. évi február 19-iki fölkelés szervezőjének, aki e fölkelést azon okból indította volna meg, hogy elejét vegye egy tervezett lengyel zendülésnek.”²² E feltevés hitelesítéséül szemtanúként tesz visszaemlékezésében vallomást: „Tény, hogy midőn én február 19-én délután a kerületi kapitányságnál voltam, ott a parasztok, akik a környékről több elfogott nemeset vagy megölt nemeseknek holt testeit hozták, ezekért saját szeimeim előtt megfelelő pénzüsszeget kaptak. Az igazság érdekében meg kell említenem, hogy szájokba rágták a parasztnak, hogy szakit meg ne öljenek, hanem csak elégedjenek meg az uraságok elfogásával. Nagyon természetesen azonban, hogy ily platói figyelmeztetések az állatias és vagonra szomjas népnél eredmény nélkül maradtak. A következő napon szekér számra hozták a városba az elfogottakat, a sebesülteket és a megölteket.”²³ Seherr-Thoss a katonaság magatartására is utal. Legedics altábornagy katonai kíséretet ígért mellé adni, de öt napba telt, míg sikerült szavát állnia. Ezalatt elterjedt, hogy a tarnóvi kerületben 30 000 paraszt közeledik a város felé a zsidók és a nemesek – egyáltalán nem parasztködmönt viselő – lemészárlására. Az 1. (Ferdinánd császár) könnyűlovasezred parancsnoka, Moltke ezredes arra hivatkozott, hogy ekkora túlerővel szemben nem tud fellépni.²⁴

A Bogusz család egyik túlélő tagja, Henryk Bogusz, aki Krakkóban társalapítója a Lengyel Nép Szövetkezésének, de hamar hátat fordított az illegális politizálásnak, családja férfitagjainak lemészárlása miatt, Jakub Szelát vádolva panaszlevelet juttatott el I. Ferdinánd császárnak, de azt előbb egy német lap, a *Berliner Nachrichten von Staats- und gelehrten Sachen* 1846. május 7-i számában is közzétette. Szela és Metternich az európai köztudatban ikertestvérek lettek a vérengzésben. Henryk Dmochowski szobrászművész is így ábrázolta őket az általa készített és több száz példányban piacra dobott érmén. Az osztrák kormányt ért vád megalapozottságáról Bismarck kancellár is meg volt győződve, s a francia és angol követ is ilyen szellemben tájékoztatta kormányát. E hír terjedésének Metternich úgy akarta elejét venni, hogy Poroszországban kijárta a Galíciáról szóló írások szigorú előzetes cenzúrázását.²⁵

A sajtóközlemények hatásával, közvélemény formáló erejével a bécsi kormánynak is számolnia kellett. Intézkedésének eredményeként Breinl sztarosztát 1846 júliusában áthelyezték Brünbe, de „az utóbbi (846) események alatt tanúsított eredményes működéséért” Lipót-renddel tüntették ki. Rajta kívül még 48 polgári személy kapott különféle rendű és rangú kitüntetést, valamint 22 község és 17 személy részesült pénzjutalomban.²⁶ A jutalom az 1846-os galíciái nemesi-demokratikus mozgalom eredményes felszámolásáért járt.

²² Uo. 285. o.

²³ Uo. 285–286. o.

²⁴ Uo. 286. o.

²⁵ *Szubern* 137. o.

²⁶ *Szubern* 148. o.

Szela Breinl eltávolításával elveszítette legfőbb pártfogóját, aki 1846. április 19-én őt Tarnówban „védőrizet” alá helyeztette. Noha jó körülmények között tartották fogva, le kellett nyelnie a Breinl által beadott keserű pirulát. Kérésére ugyanis a tarnóvi kerületben neki kellett felszólítania az uraik lemészárlásában részt vett császárhű jobbágyokat, hogy a robotot továbbra is végezzék uraik, vagy legyilkolt uraik özvegyeinek birtokain, mert a földek az 1846-os ínséges esztendő után nem maradhatnak parlagon. Addigi hívei ettől kezdve mind inkább ellenségüknek tekintették Szelát. A jobbágyokat kollektíve csak jelentéktelen szolgáltatások elengedésével jutalmazta Bécs. Breinl eltávolítása után Szelának – saját érdekében is – el kellett hagynia Galíciát. Bukovina kolonizálendő területén kapott 36 holdnyi gazdaságot. Családjával együtt 1848 februárjában, a párizsi forradalom kitörése előtt kelt útra új otthonába, ahol utódai idővel elnémetesedtek.

A Bielański-család tipikus nemesi képviselője a jelzett korszaknak. Tagjai résztvevői és elszenvetői voltak az 1831 és 1848 közötti időszak eseményeinek. Wincenty Bielański támogatta Zaliwski vállalkozását, s emiatt bujkálni kényszerült, Magyarországon is megfordult, majd börtönt szenvedett. A közeli rokonok közül többen részt vettek a napóleoni háborúkban és az 1831-es szabadságharcban, majd szerepet vállaltak az 1846-ban elvetélt felkelésben, így esve áldozatul a császárpárti parasztság nemesség ellenes véres megmozdulásának.

Az *Emlékirat* szerzője, a még szinte gyerekember Kazimierz Bielański a magyar szabadságharcban látott arra lehetőséget, hogy az osztrák hatóságok által provokált 1846-os vérengzésért bosszút álljon. Ez nemcsak rá nézve igaz. Az 1846-os felkelés előkészítéséért bebörtönzött, majd 1848 tavaszán amnesztiával szabadult lengyel hazafiak közül hónapokkal később sokan léptek be a lengyel légióba vagy a honvédseregbe, mint Kolomb Borzęcki, Jan Michalski, a Dominikowski-fivérek, vagy a Terlecki-fivérek.

Az *Emlékirat* szerzője az Oszmán Birodalmat elhagyva Angliába került, ahol már-már tartós egzisztenciát sikerült teremtenie. Kiújuló tüdőbaja miatt orvosi tanácsra azonban minél előbb el kellett hagynia Angliát. Döntését megkönnyítették azok a hírek, amelyek az újonnan feltárt ausztráliai aranylelőhelyekről érkeztek, s tömegestül vonzották a „szerencsét próbálókat”. Bátyja, Antoni támogatásával nekiáll megszervezni a hajóutat. Az egyik legnagyobb angol óceánjáró, a négyárbocos gőzhajó, a Great Britain fedélzetén 1852. augusztus 21-én hagyja el Liverpoolt, s 1853 januárjában érkezik tizenkét légiós bajtársával, köztük Seweryn Korzeliński őrnaggyal Melbourne-be, ahol a néhány hónappal partot ért két másik bajtársuk, Leopold Kabath és Władysław Kossak vár rájuk.²⁷ Ahogy Kazimierz Bielański emlékiratában megörökíti: pár hónap elteltével a lengyel bajtársi közösség szétvált, s Bielański Stanisław Chojecikvel, Stanisław Szumlańskival és Karol Zaliwiskivel egy „munkaközösséget” alkotva folytatott aranyásást. Kazimierz Bielański egy idő után közülük kiválva előbb kereskedéssel, majd a 8. huszárezred egy századát főhadnagyként Galíciából Sulyok Ede főhadnaggyal és Wierzbicki Longin hadnaggyal együtt Magyarországra hazahozó Marian Skolimowski biztatására – s az ő stráfkocsiját és lovait megvásárolva – fuvarozással foglalkozott. A „John Casimir” nevű, idővel már két stráfkocsival és alkalmazottakkal rendelkező vállalkozás mind nagyobb jövedelmet biztosított tulajdonosának. Ezért is keltett a melbourne-i lengyelek körében már nagy tekintélynek örvendő

²⁷ *Korzeliński, Seweryn: Opis podróży do Australii i pobytu tamże od r. 1852 do 1856. Warszawa, 1954. I. k. 75. o.*

Bielański 1860-ban tett bejelentése megdöbbenést, hogy hazatér Európába. Ugyanazon a hajón – Great Brittain – tért vissza Southampton kikötőjébe, amellyel onnan 1852 késő nyarán Ausztráliába távozott. Megérkezése után nyomban csatlakozni akart az olasz egység megeremeléséért harcba szállt Garibaldi alatt szerveződő lengyel légióhoz. Bátyjának, a változatlanul Sheffieldben dolgozó Karolnak a rábeszélésére jelentkeztek a Habsburg Birodalom londoni követénél, gróf Apponyi Rudolfnál, aki közölte velük, hogy apjuk folyamodványára büntetlenül hazatérhetnek Galíciába. Visszatérése után rövidesen megnősült. Az Orosz-Lengyelországban 1863. január 22-én kirobbant szabadságharc hírére jelentkezett a földalatti kormány Galíciában megbízott s a Sambori Területekre kinevezett főnökénél, aki Bielańskit felhatalmazta, hogy a sambori és turczyni járásokban a felkelés támogatására kivetett önkéntes adókat behajtsa. A Galíciában bevezetett ostromállapot idején e tevékenységéért letartóztatták és Olmützben letöltendő négyévi várfogságra ítélték. Büntetését nem kellett kitöltenie, 1866-ban kegyelmet kapott. Nyomban megválasztották a staromiasztói járási tanács elnökhelyettesévé. Megválasztását azonban I. Ferenc József császár nem hagyta jóvá, s így csak tanácsnok lehetett.

Az alkotmányos rend helyreállítása után Kazimierz Bielańskit többször megválasztották a járási tanács elnökévé. Minderről maga számol be emlékiratában. 1896. szeptember 28-án a staromiasztói választási kerület Bielańskit követté választotta a galíciai Honi Szejmbe, ahol a bányászati, a petíciós és az úthálózati bizottság tagjaként tevékenykedett – eredményesen.²⁸ 1900 szeptemberében bejelentette, hogy visszavonul a politikai közélettől. A staromiasztói járási tanács közgyűlése 1900. szeptember 27-én mondott neki köszönetet „az annyi sok éven át a járás javára elvégzett eredményes munkájáért és a megtisztelő hivatal méltó viseléséért”.²⁹ Ettől függetlenül tagja maradt a Galíciai Gazdasági Társaságnak, amelyben a staromiasztói körzet érdekeit képviselte,³⁰ 1909-ben a topolnicai katolikus templom felépítését szervező bizottság elnökévé választották.³¹ Gazdasági tevékenységével – korszerű sertésenyésztés és szarvasmarhatartás – is példát mutatott. 1912 után halt meg.

A kiadatlan *Emlékirat*nak azt a két részét tesszük közzé, amelyekben Kazimierz Bielański 1848-as galíciai és 1848–49-es magyarországi élményeiről és az Oszmán Birodalomban töltött vidini és sumlai hónapokról számol be: a kézirat számozása szerinti 1a-tól a 14a oldalig. Az *Emlékirat* utolsó lapjain – a 104a oldaltól a 105c oldalig – József Kujlowski görög katolikus metropolitával való találkozása kapcsán Bielański visszatér galíciai–magyarországi élményeihez. Számára Kujlowski metropolita annak a lengyel reménynek a megtestesülése, hogy Galícia rutén, mai fogalmak szerinti ukrán lakossága vállalja azt, hogy a lengyel nemzettel közösen, harmonikus együttműködésben teremt magának jövőt, holott egyre inkább érzékelhető volt az önálló ukrán nemzeti létre való törekvés, s a kialakuló identitásban egyik legfontosabb szervező elv a lengyelektől való radikális, mondhatni, ellenséges elhatárolódás. Ez utóbbi folyamatból a görögkatolikus papok többsége is kivette részét. Kujlowski metropolita 1899 októbere és novembere fordulóján pásztorlevélben lépett fel politizáló papok ellen, s ez is magyarázata lehet annak, miért örvendett köztisztületnek a lengyelek körében: „Az egyház tisztületreméltó képviselői politikával foglalkoznak, s ez lerombolja a kölcsönös bizalmat, veszélyezteti a testvéri

²⁸ *Gazeta Lwowska*, 1895. szeptember 29.

²⁹ *Bielański, Kazimierz*: Wspomnienia, 105d. és lásd a 33. jegyzetet.

³⁰ *Gazeta Samborska*, 1908. április 26. és 1904. február 15.

³¹ *Gazeta Samborska*, 1909. március 15.

érzületet, a legkülönfélébb félreértésekre ad okot és az isteni és anyaszentegyházi akarattal szemben hangulatot kelt. Ez pedig ártalmas a keresztény társadalomra nézve, s ebből következően a lelkiatya nem csak saját egyházközségének hívei szemében, hanem az egész társadalom előtt is veszít tiszteletéből és tekintélyéből azzal, hogy pápi küldetésével elmentésére útra tévedt. A mi rutén nemzetünket az anyaszentegyháznak ártó legkülönfélébb elemek vonják befolyásuk alá, s így a főként radikalizmust sugárzó hamis rutén hazafiság fűti, amely aláássa a tévelygő papok iránti tiszteletet és megbecsülést, s magát a krisztusi tanok tévedhetetlenségét.³²

KAZIMIERZ BIELAŃSKI: EMLÉKIRAT³³

I.

1830-ban születtem. Szüleim 1831-ben vették bérletbe a kolbuszowi birtokot. A sors úgy hozta, hogy pont itt vert tábort a novemberi szabadságharc bukása után Ramorino hadteste.³⁴ Házunkban a mai napig relikviaként őrizzük a 6. gyalogezred azon tisztjeinek édesapámnál hagyott névsorát, akik szüleim vendégszeretetéet élvezték. Wybranowski ezredes volt az,³⁵ aki szüleim iránti barátságának bizonyítékaként az említett tiszti névsorra tűzte katonai érdemkeresztjét. Żarski, Racibor és Fischer voltak ezen ezredben az alezredek.³⁶

Atyám tevékenyen részt vett Zaliwski összeesküvésében, amelynek következményeként különféle álneveken bujkált idegenben és szerte idehaza. Néha-néha megjelent otthon, de mindig álruhában, s olyankor mi gyerekek – (öten voltunk fiútestvérek: Antoni, Karol, Kazimierz, Michał és Władysław) – mint Maciejewski nagybácsit köszöntöttük őt. Ő összevissza csókolgatott, babusgatott, dédelgetett, majd ismét odébbállt, szegény, gondterhelt anyánkra hagyva az egész hatalmas gazdaságot, amelynek jövedelméből kellett a bérleti díjat fizetnie. Atyám azonban nem sokáig tudott elrejtőzni szemfüles üldözőink elől. Egy idő után elfogták, s nemzetünk megveszekedett ellensége, Wittman által³⁷ folytatott hosszas nyomozás után több év börtönre ítélték. A büntetést Lemberg kazamatáiban kellett letöltenie.

Életem történetét az 1846-os év eseményeinek elbeszélésével kezdem. Annak az esztendőnek históriájával, amely oly szörnyen vésődött be nemzetünk újkori krónikájának lapjaiba, s az akkor még fiatal bárdunk kebeléből a „Füsttel és lángnyelvekkel...” című, Istenhez szóló fohászt fakasz-

³² *Gazeta Narodowa*, 1899. november 4.

³³ Kazimierz Bielański *Pamiętnik (Visszaemlékezés)* című 420 oldalas emlékirata a varsói Nemzeti Könyvtár Kézirattárában található (Biblioteka Narodowa, Dział Rękopiśmienny). Jelzete: akc. 12994.

³⁴ Hieronim (Girolamo) Ramorino tábornok (1792–1849) a válogatott csapatokból álló 2. hadtest parancsnoka. A Varsó tehermentesítésére kapott feladatnak nem eleget téve 1831. szeptember 16-án Galiciába menekült, ahol seregével együtt internálták. Mivel felelősnek tartották az 1849. márciusi novarai vereségért, Ignacy Chrzanowski tábornok parancsára letartóztatták, a szárd-piemonti hadbírótság halálra ítélte és Torinóban agyonlőtték.

³⁵ Wybranowski, Roman (1789–1863) részt vett a napóleoni háborúknak, az 1830/31-es szabadságharcban a 6. gyalogezred parancsnoka, 1848 nyarán az osztrák kormány tábornokként kinevezi és a galíciai nemzeti gárdák parancsnokává.

³⁶ Fiszer, Konstanty a 6. gyalogezred őrnagya volt.

³⁷ Wittmann, Maurycy, kíméletlenségéről hírhedt büntetőbíró Lembergben. Részletesebben lásd: *Agnieszka Kawalec*: Az árulók: Adolf Roliński, Ludwik Książkowski – és a galíciai igazságszolgáltatás. *Aetas*, 26. (2011) 4. sz. 35–47. o.

totta.³⁸ Ifjú korom ellenére, merthogy még alig töltöttem be a tizenötödik életévemet, ebben az esztendőben kezdett foglalkoztatni az ellenséggel folytatandó harc, s a hön szeretett haza szabadsága kivívásának gondolata. Kételem, hogy ma, hetvenéves aggastyánként képes volnék felidézni az általam átélt összes eseményeket, merthogy volt pár év az életemben, amikor szinte az egész világot bebolyongtam. De lehet, hogy a legfontosabb eseményeket mégiscsak fel tudom eleveníteni.

Ami emlékezetes 1846-os esztendőben a forradalmi kormány atyámat bízta meg a staremiastói és turzei járások megszervezésével, azzal, hogy felkészüljenek az országos felkelésre kijelölt napra. Apám a kormány szoros rendőrségi felügyelet alatt állt, besúgók hada övezte, miközben gyakran tartottak házkutatásokat nálunk. A legváratlanabb pillanatban törtek ránk tekintélyes katonai kísérettel a rendőrbiztosok. A ház népeit falhoz állították, majd átkutatták az épületeket, föltépték padozataikat, fölforgatták az istállókat, s a gyanúsak tetsző helyeket átkutatták, a szénaboglyákat széthányták. Mivel atyám portáját ily szoros megfigyelés, szinte őrizet alatt tartották, rendkívül körültekintően kellett eljárni, hogy a forradalmi kormány utasításainak eleget tehesen, és se az ügyet, se a benne részt vett személyeket ne leplezze le. Ehhez a rendelkezéseket, parancsokat feltétlenül megbízható emberei által kellett eljuttatni a kijelölt személyekhez. Közéjük számított három legidősebb fia: Antoni, Karol és én, Kazimierz. Öcsénk, Michał még kiskorában meghalt, legkisebb testvérünk, Władysław pedig túl fiatal volt ahhoz, hogy fontos ügyekbe lehessen beavatni. Ő később az 1863-as januári szabadságharcban vett részt tevőlegesen, számos összecsapásban kitüntette magát. A Kobylankánál vívott ütközetben³⁹ súlyosan megebesült a lábán, s így hosszabb ideig ápolásra szorult a cieszanówi kórházban. Ma már nem él.⁴⁰

1846-ban Samborban jártam gimnáziumba, s akkori, Kaider nevű prefektusunk, ki megveszedett ellensége volt a lengyeleknek, hihetetlen ébersége ellenére is, tizenegy idősebb társammal összeesküdve vártuk a felkelés kirobbanását.

Közismert az 1846-os felkelés véresen szörnyű, fájdalmas vége. Kiderült mily sok Káinja van nemzetünknek, s alig akad család a felkelésben részt vett tágabb szülőföldünkön, amelynek ne volna mártírja a gyászos halállistán. A mi családjunk is drámai veszteségeket szenvedett.

A tarnówi kerületben lakott atyám legidősebb bátyja, Joachim Bielański, aki számos más társával (lehetek vagy húszan) Buchcice faluba érkezett. Ez Celina Dębicka grófnő gyülekezőhelyül kijelölt birtoka volt. (Innen kellett volna Tarnówt megtámadni.) Az udvarházat kaszákkal, villákkal, cséphadarókkal felfegyverzett részeg parasztk serege rohanta meg. Szela volt a parancsnok. Az udvarházban gyülekező jól fegyverzett felkelők védekezni akartak, de úgy vélték, sikerül a parasztk szívére hatni, s rábeszélhetik őket, hogy csatlakozzanak hozzájuk a közös ellenséggel szemben. A buchcicei udvarház ellen intézett támadás volt alighanem az első. Miután a felkelő befejezte beszédét, a tömegeből kilépett egy ember (mint később kiderült, a kerületi kapitányság jobbágnak öltözött hivatalnok) és kijelentette, hogy az urak azért fogtak fegyvert, hogy parasztkot gyilkolják, így a népnek nincs hozzájuk bizodalma. Hogy a parasztkot megnyerjék, az urak tegyék le a fegyvert, és akkor beszélhetnek a felkelésről. Amikor ezek a szerencsétlenek letették a fegyvert, abban a pillanatban az ittas, elállatiasodott tömeg rájuk vetett magát. Kezüket, lábukat megkötözték, s kéveként egymás mellé fektették, majd a cséphadarókkal ütlegelni kezdték őket. Miután úgy gondolták, hogy már meghaltak, e tízegynéhány fokes hidegben csaknem ruhátlan mártírokat szekerekre rakták, s a tarnówi cs.k. kerületi hivatal épületéhez szállították. Ott az akkori sztaroszta, Breinl átvette a holttesteket és mindegyikükért 10 zlotyt fizetett. Mily nagy családós volt e csürhe számára, amikor nagybácsimat lerakták a szekérről, s kiderült, hogy a fagytól csonttá dermedt és számtalan sebből vérző tetem, merthogy csak a koponyáján hét lyuk tátongott, az élet jelét mutatta,

³⁸ Kornel Ujejski barátja, Józef Nikorowicz: *Karének* című orgonaművére írt ugyanezen a címen verset az 1846-os galíciai dráma hatására. 1848-ban lett közismert, s a XIX. század második felében egy ideig nemzeti himnusznak számított. Ennek első sorát idézi Bielański.

³⁹ A Lengyel Királyság és Galícia határán fekvő galíciai Cieszanówban ápolták.

⁴⁰ Bialński Firlej Władysław 1865. május 28-án, hatvankét éves korában halt meg. Mivel Kazimierz Bielański nem tesz említést fivéreiről, Karol és Antoni haláláról, feltehetően ők az emlékirat írás idején, 1900-ban még éltek. *Gazeta Samborska*, 1895. június 2.

s érte, mint élőért, a sztarosza úr csak 5 zlotyt fizetett. Nagybátyámat a börtönkórházba vitték, ahol a tisztességes orvosok és a család gondos ápolásának köszönhetően felépült, s még néhány évig élt, hogy elmondhassa az elszenvedett szörnyűségeket és bennünk, fiatalabbakban elhínthesse a bosszú érzését ellenségeinkkel szemben, kik e testvérgyilkosságban azt a bizonyos „kardot tartó kart” alkották. Ekkor halt meg atyám öccse, Erazm Bielański, az 1831-es szabadságharc lengyel hadseregének ulánuskapitánya. Wierchniában, Tyszkiewicz grófnál lakott.⁴¹ A forradalmi kormány Mielec város parancsnokának jelölte, s a megadott napon barátai figyelmeztetése ellenére, merthogy már híre ment a vérengzéseknek és a rablásoknak, a kijelölt helyre igyekezett. A megadott helyre tartott, s mint öreg katona nem tudta, mi a félelem. Útközben több népes bandával találkozott, de jó lovaival elért Mielecbe. Nyomában az említett gyilkolászásokban részt vett, vodkával leitatott szapora léptű bandákkal. Rátaláltak bácsikámra egy tisztességes zsidó ember házában, ahol a zsidók egy darabig meg tudták őt védeni, mondván, hogy a rabbi van náluk vendégségben. A parasztok, miután ezt elhítték, elhagyták a várost, de valaki megszólalt: „Már hogy lehetne az rabbi, amikor ma szombat van, márpedig rabbi nem kel útra szombaton.” A csürhe visszatért Mielecbe, bácsikámat kirángatták az utcára, s szörnyű módon gyötörték és öldökölték, majd még félholtan a közeli harangtoronyhoz vonszolták, és lábánál fogva felakasztották a harangtoronyba. Elmondták, hogy fejét a meghúzott harangokkal zúzták szét. Ily halált szenvedett az a katona, aki a muszkákkal vívott harcokban több sebet szenvedett, de felgyógyulván a lengyelek kezétől kellett elpusztulnia. Akkor veszett oda anyám bátyja, Ignacy Sawicki – (az emlékezetem szerint Tarnóvi kerületben fekvő) – straszęcini birtok tulajdonosa. Ritka jószívű ember volt, jobbágyainak nem ura, hanem pártfogója, jótévője, barátja. Nem volt e faluban olyan szerencsétlenség, a birtokán lakókat ért csapás, legyen az halál, betegség, tűzeset, marhavész, hogy ne elsőként sietett volna támogatással, jó tanáccsal a rászorulóknak segítségére. Mivel jobbágyainak jótévőjeként volt ismert, bízott benne, hogy szeretetével megnyerte a népet. Emiatt nem igyekezett biztonságos menedéket találni, hanem nyugodtan otthon maradt. Egy napon estefelé népes banda tódult nagy lármával a straszęcini udvarház gangja elé. Bácsikám meglátva az ittas népes tömeget galambösen a legnagyobb nyugalommal kiment a gangra. „Dicséertessék a Jézus Krisztus!” – és a megkérdezte, mit kívánnak tőle. És noha lecsillapította a nekihevíült hordát, s az már-már bocsánatát kérte, hogy így rátámadtak a házára és elmenni készültek, amikor egy részeg szabadságos katona, az udvar egykori neveltje, előlépett és jól irányzott pisztolylövéssel leterítette bácsikámat. A tömeg elment, hogy másutt raboljon, s bácsikám magához térthően elköszönt a közelben fekvő temetőbe. Itt felesége sírjához térdepelt és buzgón imádkozott, merthogy mélyen hívő ember volt. Pár óra múlva egy másik banda vonult arra, s meglátván a sírnál imádkozó öregot, nem volt bátorságuk doronggal és cséphadaróval agyonverni. Lövésekkel oltották ki a szentéletű ember életét.

II.

Anyám másik bátyja, Jan Nepomuk Sawicki mint őrnagy Napóleon hadseregében szolgált, s részt vett a spanyolországi hadjáratokban. 1831-ben odahagyva feleségét és hét apró gyermekét elment harcolni a forradalomba! Bukása után halálraítéltként Galíciába menekült. Két nagybácsim nagyapja „a bari konföderációban” harcolt.⁴² A muszkák elfogták és ágyúhoz láncolva vonszolták több mérföldön át a börtönig. A legnagyobb átéléssel hallgattam elbeszéléseit a napóleoni háborúk-

⁴¹ Erazm Bielańskit 1831. július 3-án nevezték ki a Visztulai Légión főhadnagyává. Lehetséges, hogy kapitánnyá történt előléptetésére a szabadságharc utolsó napjaiban került sor. Józef Tyszkiewicz weryniai birtokán volt gazdatiszt. Az összeesküvésben érintett Tyszkiewicz gróft saját jobbágyai 1846. február 20. után fogták el és adták át az osztrák hatóságoknak.

⁴² A lengyel nemesség egy része 1768 februárjában a Nemesi Köztársaság délkeleti szegletében fekvő kisvárosban, Barban szövetkezett a II. Katalin cárnő támogatásával reformokat bevezetni akaró Szaniszló Ágost király és az ország orosz katonai megszállása ellen. A partizán hadviseléssel jellemezhető háború a bari konföderánsok vereségével 1772 nyarán ért véget, s közvetlen következménye a lengyel–litván állam első felosztása lett.

ban általa megívott csatákról, átélt eseményekről, történetekről. Akkor kezdtem ábrándozni arról, hogy katona leszek, harcolni fogok a szabadságért, bejárom a legkülönbébb országokat, megismerem a legkülönbébb nációkat. De nem gondoltam volna, hogy álmaim teljesülnek, hogy küzdeni fogok Lengyelország ellenségeivel, s hogy bejárom a kerek világot.

Bácsikám elbeszéléseiből egy spanyolhoni eset vésődött jól az emlékezetembe. Bácsikám édesanyja (nemzetiségét illetően Grabowska) szerfelett szentéletű személy volt. Amikor fiát messzi, világgá eresztette, egy fémlapocskára festett, ryngrafnak hívott képet adott neki. Egyik oldalán a częstochowai Szűzanya, a másikon Nepomuki Szent János volt látható. Anyja a lelkére kötötte, hogy e képecskét mindig a kebelén hordja, és sohase feledkezzen el reggelente és esténként a Jóságos Anyához imádkozni. Mivel bácsikám a kongregáció tagja volt, lelkiismeretesen teljesítette édesanyja kérését. Minden reggel és este kezében rózsafüzérrel imádkozott a hívőket segítő Anyához. A fohászt s az imákat latinul mondta, mert akkoriban eleinknél, különösképpen, akik kolostorokban nevelkedtek, e szokás gyökeresedett meg. Bácsikámat, aki őrnagy volt, egy gazdag spanyolhoz szál-lásolták be – ha jól emlékszem Saragossában. A spanyol úr gyűlölettel vizslatta bácsikámat, ahogy az egész spanyol nép gyűlölettel viseltetett Napóleon hadai iránt. Egy alkalommal azonban hallotta imádkozó bácsikámat, s merthogy latinul, rájött, hogy valóban imádkozik. Miután többször is hallotta kezében rózsafüzérrel és a Szűzanya arcásával imádkozó bácsikámat, egy napon elébe állt, s megkérdezte tőle, miként van az, hogy ő, hitetlen francia létére, ily buzgón imádkozik? Bácsikám erre azt mondta, hogy ő nem francia, hanem lengyel. Bácsikám kijelentése, hogy ő nem francia, hanem lengyel, szemmel láthatóan meglepte a spanyolt, aki szívélyes kézfogással vett tőle búcsút, s estefelé zavartan, szinte feldúltan jelent meg a lakásánál. Bácsikámnak kezét nyújtva e szavakkal fordult hozzám: „Őrnagy úr, lehet, hogy helytelenül járok el, lehet, hogy elárulom a hazámat, de a keresztényi érzület arra int, hogy figyelmeztessen Önt; legyen óvatos. Biztonsága érdekében jobb, ha az éjjel nem ágyban alszik, sőt, ha egyáltalán le se fekszik.” Amikor tehát leszállt az éj, bácsikám bezárta a szobáját, bezárta az ajtót, elreteszelte az ablakokat, s minden eshetőségre felkészülve megtöltötte pisztolyait, ágyára helyezte emberformán elrendezett köpenyét, maga pedig ruhástul az átellenes fal mentén álló kerevetre feküdt. De nem jött álom a szemére. Éjfél körül mintha éppen azon fal mögül szűrődtek volna be zajok, olyasfélék, amelyeket lábujjhegyen tett léptek keltenek. Úgy tűnt fel neki, mintha az előszoba rejtett ajtaja nyílna meg apránként. Bácsikám fölkelt a kerevetről és csendben állt töltött pisztollyal a kezében. Az éj sötét volt, az ablakok elfüggönyözve, de észrevette, mintha két árnyék közeledne az ágyához, s máris tompa ütésekkel hallott. Egy pillanat, s a két árnyék a rejtekajtóhoz szökkent. Bácsikámnak csak annyi ideje maradt, hogy a menekülők után sütötte pisztolyát. Gyertyát gyújtva láthatta, hogy az emberformára hajtogatott köpeny törökkel át van lyuggatva s szinte az ágydeszkákhoz szögezve. A lövés föllármázta a házat, s talpra szökkent a bácsikám szolgálatában lévő két katona is. Elfogták a lábán sebesült embert. Közben más katonák is megjelentek. Bácsikám kiment az udvarra, és látván, ahogy éppen összekötözik az embert, megparancsolta, engedjék őt szabadon, kijelentve, hogy félreértés történt.

Valamiféle istenáldotta érzés költözött a szívembe – folytatta bácsikám –, amikor az eset után pár nappal parancsot kaptunk az indulása. Szállásomat elhagyásakor, megjelent egy nagyon gondosan öltözött asszony négy apró gyermekkel. Rájuk parancsolt, hogy csókolják meg a lábamat, ő pedig imára kulcsolt kézzel mondta: „Őrnagy úr, Megváltónk Anyja, ki azon éjszaka a biztos haláltól oltalmazott meg, legyen védpajzsod és gyámolítód egész életedben, mert ezen apróságok neked köszönhetik, hogy még van apjuk.”

Jan Sawicki arról szóló dokumentumai, amelyek érdemeit és a hadjáratokban való részvételét bizonyítják, a család tulajdonában vannak. Rajtuk Napóleon marsalljainak és tábornokainak eredete aláírásai. A papírok között legnagyobb értéke talán Sokolnicki⁴³ sajátkezűen írt és aláírt dokumentumának lehet. E bácsikám Turzében (sztríji kerület és sambori járás) a görögkatolikus temetőben két mocsári tölgy között nyugszik.

⁴³ Sokolnicki, Michał (1760–1816) 1792 és 1814 között a Lengyelországról folyó valamennyi háborúban részt vett. Az 1794-es Kościuszko-szabadságharcban lett tábornok. Az 1812-es oroszországi háborúban a Nagy Hadsereg egyik hírszerzőfőnöke.

III.

A Bielański család Mazuriából költözött át Turzéba. 1846-ban tizenöt éves koromban a sambori gimnázium ötödik osztályába jártam. Márciusban vagy áprilisban súlyos tüdőgyulladást kaptam. Aligha gondolta valaki, hogy e halállal fenyegető betegségből kilábalok. Amikor kicsit magamhoz tértem, szüleim hazavittek Turzéba, hogy a friss hegyi levegőn felgyógyuljak. Amikor a betegség alatt élet és halál között lebegtem, álomszerű furcsa látomásom volt, mert nem lehetett pusztá álmoknak mondani. Az udvarház egyik legnagyobb szobáját rendezték be hálószobámmá, hogy ne szűködjem levegőben. E helyiség egyik oldalán húzódott apám szobája, a másikon anyámé. Általában éjszakánként szökött föl a lázam. Egy ily éjjelen furcsa látomásom támadt; teljes élességgel láttam magam mellett az ágyon mindkét 1846-ban meggyilkolt nagybátyámat. Valami rendkívülinek kellett történnie a szobámban, mert atyám és az én drága jó anyám is felébredtek, s szinte egyszerre rontottak be gyertyával a kezükben. Az ágyon ülve találtuk, oly furcsán festve, mintha nem lettem volna magamnál. Apám megkérdezte: „Mi történik itt, fiam, mi van veled?” – „Hát nem hallotta, apám” – s elmeséltem, hogy mit beszélgettem a bácsikáimmal? Itt voltak nálam, itt ültek az ágyon: Joachim nagybácsi, Erazm nagybácsi és Nepomuken bácsikám – mert e néven ismertük Sawicki bácsikámat, Napóleon hadseregének őrnagyát – és Ignacy nagybácsi. Ők voltak azok, akiket oly szörnyű módon mészároltak le. Éreztem kézszerításukat, s Nepomuken bácsikám oly hangosan szólt hozzám, hogy még most hallok a számomra annyira ismert hangot: „Vigyázz magadra, fiú, mert lehet, hogy hamarabb, mint bárki gondolná, elérkezik a pillanat, amikor alkalmad lesz szolgálni a hazát, s megbosszulni halálunkat.” Anyám ez éjjel már nem hagyta el az ágyamat, s nyugtató orvosságokat adott. A látomást a magas láznak tulajdonították.

Rövid időn belül beigazolódtott e titokzatos felhívás. Azt, hogy a lengyelek képesek lehetnek ellenségeiket megrettenteni, ki gondolta volna, akkor, amikor a kormány a legjobban üldözte őket, amikor már elfogyott a bilincs azon gonosztevők számára, akik a haza felszabadítására, szabadságára merészeltek gondolni, amikor egyeseket lemészároltak, mások kazamatákban csörgették láncukat, amikor megteltek Spielberg, Kufstein, Olmütz börtönei, s idehaza a leMBERGI, WIŚNICZI és más börtönökben már nem volt hely a foglyok számára. Ki gondolta volna, hogy alkalom nyílik a bosszúra akkor, amikor bitófán függött WIŚNIEWSKI és KAPUŚCIŃSKI.⁴⁴ Ki gondolta volna, hogy az a furcsa látomás, jóslat oly hamar teljesülni fog, hogy az az alig tizenhat éves fiú oly rövid időn belül fegyverrel kezében fog harcolni a népek szabadságáért.

1847/1848 telét Lembergben töltöttem, az akkoriban nagy hírnevű leMBERGI orvos, dr. ORZECZOWICZ gyógyító felügyelete alatt. Amikor atyám állapotom felől érdeklődött, így válaszolt. „Meg fogjuk menteni ezt a fiatal életet, mindent megteszünk, ami tőlünk telik, de minden eshetőségre fel kell készülni.” Ekkoriban Lembergben lakott Ludwik DĘBICKI özvegye, a tiszteletreméltó lengyel asszony, CELINA DĘBICKA grófnő, akiről már szoltam. Két gyermeke volt, a hétéves WANDA, és a négyéves LUDK. Szívvel-lélekkel támogatta az 1846-os felkelést. Gyülekezési pontul szolgáló házában legyilkolták az ott megjelenteket. Ott ölték meg az én Joachim nagybátyámat is. LÉVÉN a Bielański család barátja, gyógyításom idejére házába fogadott. CELINA DĘBICKA grófnőt 1846-ban letartóztatták és tizenkét év börtönre ítélték.⁴⁵ Kegyelem útján megengedték neki, hogy a Karmelitáknál vele lehessen két kis gyermeke. Börtönbeli sorsában nagynéném, Joachim Bielański lánya, KONSTANCJA is osztozott, aki egész későbbi életét a mártírasszony barátságának szentelte.

A szörnyűséges 1846-os és 1847-es esztendőök után köszöntött ránk 1848. TOLLAM gyenge ahhoz, hogy leírhasam azt a lelkesedést, amely Európa szinte majd minden népét magával ragadta. A forradalom, amely március első napjaiban tört ki Párizs utcáin, gyújtózsínór-sebességgel lobbantotta

⁴⁴ WIŚNIEWSKI, Teofil (1806–1847) a Lengyel Demokrata Társaság tagjaként galíciai összeesküvő mozgalmak, szövetségek szervezője. KAPUŚCIŃSKI, Józef (1817–1847) városi hivatalnok, forradalmár. Pilzno polgármestere elleni merénylet miatt halálra ítélték és WIŚNIEWSKIVAL együtt kivégezték.

⁴⁵ ŚLAŚKA Katarzyna Celina 1823. január 9-én a Bochniai kerületben fekvő Dembnóban született. Ludwik DĘBICKI grófhhoz ment férjhez, aki 1843-ban meghalt. Egyik legtevékenyebb résztvevője az 1846-os felkelést előkészítő összeesküvésnek. Mivel tartott tőle, hogy emiatt piotrkowicei és buchcei birtokait elkobozzák, eladta őket Starzewski ügyvédnek. Előbb halálra, majd kegyelemből öt év börtönre ítélték. 1848 tavaszán amnesztiával szabadult.

lángra Európa országait. A nép mindenütt birtokba vette az arzenálokat, fegyvert ragadott, s egyetlen jelszó visszhangzott egész Európában: „Fegyverre a nép szabadságáért, halál a zsarnokokra!” Az utcákon mindenütt barikádok emelkedtek. A védtelen polgárok bátorságától elképedt és megszeppent katonaság nem tudta elfoglalni a szekerekből, kocsikból, bútorokból, zongorákból, utcakövekből emelt erődtorlaszokat. Metternich elbűjt, majd elmenekült, Latour lámpavason függött, a zsarnok kormányok kénytelen-kelletlen alkotmányt adtak népeiknek.⁴⁶ Az örömteli szó: „Alkotmány!” pillanatok alatt bejárta az osztrák tartományokat. Kedvtelten visszhangzották Lemberg és Krakkó falai is. A férfiak, de még a nők is nemzetiszíniú kokárdát tűztek sapkájukra és kebelükre. A három szín – fehér, málnavörös, zafir – közepén fehér sasocska. E címersasok mintha a föld alól nőttek volna ki vagy az égből hullottak volna csillagként alá.

A gyógykúra befejezése után visszatértem családomhoz Turzéba. Nincs idő betegeskedni akkor, amikor mindenki fegyvert ragadott és sietette beállni a nemzetőrségbe. Mint minden nagyobb városban, Samborban is nemzetőrséget alakítottak, mégpedig mind gyalogságot, mind lovasságot. A gyalogság instruktora az 1830/31-es szabadságharc lengyel hadseregének egykori századosa, Braziewicz lett,⁴⁷ a lovasságé Tadeusz Wołyński,⁴⁸ aki 1831-ben egy lovasvadász-czredben szolgált kapitányként. A gárda parancsnoka a napóleoni hadak derék ezredese, Władysław Tchorznicki lett.⁴⁹ Én is felcsaptam a lovassághoz, s atyám megengedte, hogy állandóan Samborban lakjak. Atyám felkantározott, felnyergelt gesztenyepejt ajándékozott nekem. Vagy negyvenen voltunk ulánusok zászlócskás dzsidával parádéva.

Tchorznicki ezredes, a napóleoni veterán nem katonásdit akart játszani, hanem a nemzetőrökből igazi katonát akart faragni, mintha megérezte volna, hogy rövid időn belül annak kell lennünk. Naponta több órát gyakorlatoztunk. Hosszú őrjáratban bejártuk a járás legtávolabbi különféle szegleteit. Nemesi udvarházaknál táboroztunk, amelyeket előzőleg jöttünkéről tájékoztattuk. Ősi lengyel vendégszeretettel fogadtak bennünket. Vidáman teltek a gárdisták illeten vitézkedései. De ez az örömteli háború hamarosan véget ért, a despotizmus ismét fölülkerekedett. Vér folyt Prága utcáin, ágyúgolyók, kartácsok és röpventűgránátok rombolták ezt a szépséges várost.⁵⁰ Az egyetemistáknak is bőségesen ömlött a vére Bécs utcaköveire. Ugyanez a sors érte Lemberget is.⁵¹ Ágyúkat vontattak a fellegvárhoz, s a katonaság löni, gyilkolni kezdte az ártatlan lakosságot, különösen a nemzetőröket és az egyetemi légió tagjait. Az ágyúkat úgy állították célra, hogy a legfontosabb épületek földig ronthatassák. Lemberg bombázásának híre még inkább arra ösztökélte a lengyeleket, különösen a nemzetőröket, hogy Magyarországra menjenek, ahol már javában tartott a szabadságharc. Megalakult a lengyel légió, a legkezdetén Bem parancsnoksága alatt.⁵² E légió lett volna a leendő lengyel hadsereg magva.

⁴⁶ Bielański néhány mondatban összefoglalja 1848 európai eseményeit. Párizsban február 23-án tör ki a forradalom, Metternich a március 13-án Bécsben kitört forradalom miatt menekül Londonba, Latour hadügyminisztert az október 6-án kitört bécsi forradalom eseményei során ölik meg és akasztják lámpavásra.

⁴⁷ Braziewicz, Karol (†1872) az 1831-es lengyel szabadságharcban az 5. vadászrezred altisztje. A magyar szabadságharc lengyel légiójában a 3. zászlóalj 4. századának parancsnoka századosi rangban.

⁴⁸ Wołyński, Tadeusz, részt vesz az 1830–1831-es lengyel szabadságharcban. Élve az amnesztiával visszatér a Lengyel Királyságba, de 1833-ban ismét emigrációba vonul. 1849 februárjától századosként a légió 2. ulánuszerezetét szervezi Nyíregyházán. A nyári hadjáratban őrnagy a közép-tiszai hadseregben.

⁴⁹ Tchorznicki, Władysław (1793–1862) a 12. ulánuszerezd tisztjeként részt vesz 1812-es oroszországi hadjáratban. Vitézségéért kapitánnyá léptetik elő. A légió 2. ulánuszerezetének szervezője és parancsnoka őrnagyi, majd alezredesi rangban. 1849 nyarán a közép-tiszai hadsereg lovashadosztályának parancsnoka. A katonái a szokásoknak megfelelően az alezredest is ezredesnek titulálták.

⁵⁰ Az 1848. június 12-én kirobbant prágai felkelést Windisch-Grätz néhány nap múlva fegyveres erővel verte le.

⁵¹ A város császári helyőrsége által is provokált felkelést 1849. november 2-án Hammerstein tábornok tüzérseget is bevetve fojtotta vérbé, Lemberget és környékét másnap, egész Galiciát pedig 1849. január 10-én ostromállapot alá helyezte.

⁵² A lengyel–magyar zászlóaljnak nevezett lengyel légiót 1848. november 17-től hivatalosan Józef Wysocki őrnagy szervezte. Ettől függetlenül Bem is foglalkozott a magyarországi lengyel légió szervezésének tervével, amelyről akkor mondott le véglegesen, amikor Kossuth 1848. december 1-jén kinevezte az erdélyi haderő főparancsnokává.

Fegyveres nemzetőröket szállító szekerek hagyták el szép számmal Sambort. Voltak, akik a Turkába vezető országotat választották, de tízegynéhányan letértek Turze felé. Ez utóbbiak közé tartozott a sambori nemzetőrség két kiképző tisztje, Braziewicz százados és Tadeusz Wołyński kapitány. Én is befutottam szüleimhez Turzébe, da már Samborban megfogadtam társaimnak, hogy velük megyek Magyarországra. Hozzá kell tennem, hogy bátyáim már hosszabb ideje nem tartózkodtak otthon. Legidősebb bátyám, Antoni, Celina Dębicka birtokát igazgatta azt követően, hogy a grófnót letartóztatták, másik bátyám, Karol, joghallgató volt Lembergben, s persze az egyetemi légióban szolgált – akkor is, amikor a várost bombázták. Szüleim annak hírére, hogy a katonák micsoda kegyetlenkedéseket műveltek, különösen a nemzetőrökkel és az egyetemistákkal, folytonos aggodalomban éltek, mivel nem tudták, mi történhetett vele. Őcsém, Władysław gyerekként még gimnáziumba járt Samborban. Tehát csak egyedül én tértem haza Samborból. Rajtam, mint deklaráltan tudóbajoson, ugyancsak lötyögött a nemzetőri egyenruha, de kész voltam hadba vonulni Magyarországra.

Este ugyancsak emberrel és lármával telt meg a turzei nemesi udvarház. Szüleim az önkéntesek népes seregét látták vendégül. A hegyeken át akarták folytatni Turkába az utat, hogy ott azokkal, akik már elhagyták Sambort, egyesüljenek. Atyám egész éjjel nem aludt, előfogatok szervezett az önkénteseknek, s erről a szomszédokat is értesítette küldöncei által. Anyám a szakácsnak segített reggelit és útravaló elemőzsiát készíteni. Utolsó éjszakámat töltve drága szüleim fedele alatt, én se tudtam aludni, mert gyötört az amiatti aggodalom, hogy egészségemet féltő atyám nem fog elengedni. Pedig én már Samborban kézfogással megpecsételtlen szavamat adtam rá, hogy megyek. Becsomagoltam, s magamhoz vettem a régi szablyát, amely lovas nemzetőri fegyverem is volt. Úgy gondoltam, hogy titokban, búcsú nélkül távozom, s hagyom itt a számomra oly drága személyeket, akiket lehet, hogy soha többé nem látok. Hosszas vívódás után úgy döntöttem, hogy titkomba beavatnom nagynénémet, atyám húgát, kérve őt, hogy elemenetelem után kérjen nevében bocsánatot szüleimtől búcsú nélküli távozásomért. Úgy döntöttem, hogy az utolsó pillanatban, amikor társaim már a szekereken ülnek, én gyalog kelek útra az általam jól ismert, Turkában vezető hegyi ösvényen, s majd az Iwanowskinak hívott majornál csatlakozom hozzájuk.

Reggel páratlan alkalom kínálkozott, hogy az én drága jó Ania nagynénémmel szót váltsak. Elmondtam, hogy most haladék nélkül mennem kell Magyarországra, mert elvihetnek katonának, s különféle üldöztetésnek lehetek kitéve. Érveim meggyőzték őt, s áldását adva megígérte, hogy megőrzi a titkot, és később kér bocsánatot s vesz tőlük búcsút a nevében.

A Samborból érkezettekhez csatlakoznak: Jędrzej Tymiąński,⁵³ aki hosszabb ideje töltötte be a mandatarius, vagyis az akkori kisbíró tisztét; testvére, Mścisław,⁵⁴ aki az alkotmány révén meghirdetett közkegyelem következtében szabadult Kufsteinből; Lipski,⁵⁵ az 1831-es lengyel hadsereg tűzértisztje, Franciszek N., aki a lengyel hadsereg veteránjaként hosszú időn át lakájként szolgált. Hozzászámítandó még két zsellér is, akik megkérték atyámat, hogy elmehessenek az urakkal együtt háborúzni. A zsellérek egyike Jurko Danilak volt, aki az egész magyarországi hadjáratot végigküzdötte, majd követte Tchorznicki ezredet a kisázsiai Kütahyába majd tovább Angliába is. Jó néhány évet töltött Londonban, s fehér glaszkesztyűben elegáns úrként tért haza. Ma is él még a tőpörödött kis öregember, akiről senki se gondolná, hogy bojko⁵⁶ létére a fél világot bejárta. De máris visszatérek a búcsúhoz...

Amikor már bekanyarodtak a gang elé a hosszú szekerek, elébük négy-négy ló befogva, a vidáman elköltött bőséges reggeli után, amelyet a harc sikerére mondott pohárköszöntők tarkítottak, kezdetét vette a búcsúzkodás. Én azon gondolkodtam, hogy nem borulhatok szüleim lába elé, nem csókolhatom meg anyám kezét, s nem vehetek búcsút mindazoktól, akik oly drágák nekem. E ma-

⁵³ Tymiąński, Jędrzej (†1849) 1849 nyarán a légio 2. dzsídásrezredében szolgált hadnagyként.

⁵⁴ Tymiąński, Mścisław – nem Kufstein foglya volt.

⁵⁵ Lipski, Antoni (1801 vagy 1806–†?) 1849 elején tüzér hadnagy a felső-tiszai fronton. Februártól hadnagy, majd főhadnagy, a nyár folyamán pedig kapitány a 2. ulánusezredben.

⁵⁶ Danilak, Jurko (1824–1900 u.) bojko – a Kárpátok keleti vonulatain a lemákok és huculok szomszédsgában élő rutén (mai fogalmak szerinti ukrán) népcsoport. Többségük vallása görögkatolikus, de voltak köztük római katolikusok és pravoszlávok is.

gasztos pillanatban, amikor szinte minden szem könnytől csillogott, megszólalt az én drága anyám, nem rejtve véka alá fájalmát amiatt, hogy ennyi lengyel gyerek hagyja oda szüleit, rokonait, barátait, hogy elmenjen a haza ellenségeivel harcolni... És így folytatta: nekem meg vannak fiaim, három is, akik velük tarthatnának, de közülük egy se megyen. Szavaira nagynéném odament hozzá – atyám akkor nem tartózkodott a szobában, mert továbbra is utasításokat, parancsokat adott ki –, s kezét megragadva mondta: „Nyugodj meg, lengyel Anya, mert fiaidnak csak egyike van itthon, méghozzá a leggyengébb, s ím, ő oda megy, ahol látni szeretnéd fiaidat.” Nem tudom, miként történt, de egyszeriben az én drága anyám lábai elé borultam, s kezét és lábát csókolgattam odaadó szeretettel. Anyám szeméből hullott a könny... egyenesen a fejemre, s mintha szentelt vízzel áldott volna meg. Odament a szekreterhez, s rejtékiókjából egy zacskó ezüsthúszast halászott elő. A pénzerméket a Szűzanya képe díszítette. Ő az édesanyjától kapta esküvője napján azzal az ajánlással, hogy e templomban megszentelt szűzanyás pénzerméket gondosan őrizze, s csak akkor vegye elő, ha úgy véli, hogy áldását összekapcsolhatja az ő áldásával. Anyám úgy vélte, egyelőre jobb volna, ha apám nem tudná, hogy elhagyom a házat. Még egyszer búcsút véve, kifutottam a szobából, s neki vágtam a hegyen-völgyön át kígyózó ösvénynek, hogy az út második felében csatlakozhassam társaimhoz.

Turkában nagy volt a tumultus, a lárma, lépten-nyomon belebotlottam Samborból érkezett társaimba. Őrséget szerveztünk, mert mindnyájunkat az úgynevezett várban kvártélyoztak el, s eközben Turkában erős vándorosság állt egy német felügyelő parancsnoksága alatt. Annak őrizetével, felügyeletével voltak megbízva, hogy a fiatalságot ne engedjék Magyarországra. Híre kelt ugyanis, hogy ott a háború már javában tart, s Pesten Bem parancsnoksága alatt folyik a légiók szervezése. E vándorosságon több lengyel is szolgált, s közülük néhányan csatlakoztak csapatunkhoz. A német felügyelő úr a többi vándorral úgy elpárolgott Turkából, mintha sohasem lettek volna ott.

Néhány órával Turkába érkezésünk után, megjelent két lovas egy felnyergelt vezetőklóval. Egyikük apám gazdatisztje volt, másikuk a kocsisa, a vezetőkló pedig az én gesztenyepejkóm, amellyel Samborban parádéztam. A gazdatiszt két levelet hozott apámtól. Az egyiket nekem, amelyben kifejti, hogy még nem épültem fel teljesen súlyos betegségemből, s tekintettel a háborús katonakötelességekkel járó fátadalmakra, most halasszam el a hadba vonulást, s ha bátyáim hazatérnek, biztos, hogy rövid időn belül mind a hárman együtt mehetünk..., merthogy atyámnak nincs ellenére, hogy beálljunk a légióba. A másik levél Tadeusz Wołyńskinak szült, kérve őt, hasson oda, hogy egyelőre hazatérjek. A levél további részében azt kérte atyám; ha nem hagynám magam a hazatérésre rábeszélni, Wołyński vegyen a pártfogásába. E levélben volt még egy nekem szánt kártyalapocska – atyai áldásával, s arra vonatkozó tanácsával, hogy tartsam meg a pejt, amelyen a mustrákat tanul-tam. De legjobb az volt, hogy se a gazdatiszt, se a kocsis nem akartak visszatérni, hanem velünk akartak jönni a háborúba. Lipskivel együtt alig tudtuk erről lebeszélni őket. Mindketten nemrégiben nősültek, s atyámnak nagy szüksége volt rájuk.

Másnap kora reggel trombitaszó és dobpergés kíséretében indult el a csapat a magyar határ felé. Megérkeztünk a határátkelőhöz, ahol sárga-feketére festett oszlop állt, rajta kétfejű sassal. Egyikünk rálőtt, s a sas darabokra hullott. És mi máris magyar földön álltunk, ahol örömmel fogadtak bennünket. Azonnal előfogatokat biztosítottak, s így jutottunk el egyik helységről a másikba, s mindeütt lelkes éljenzéssel köszöntöttek. Így haladtunk szaporán Pest felé.

Kassára érkezvén ráakadtunk Tchorznicki ezredes úrra, aki itt várt be minket. Itt kellett néhány napot várakoznunk, míg a hadügyminisztériumból választ nem kaptunk arra vonatkozóan, hova menjen a csapatunk. Kassán remek fogadtatásban részesültünk. A vendéglátók határozott kívánsága volt, hogy a legelőkelőbb helyeken, a leggazdagabb polgárházakban kvártélyozhassanak el minket. Engemet és négy társamat a leggazdagabb magyaroknál helyeztek el, akiket a szolgazemélyzet báróknak titulált. Különösen a ház úrnője, egy idősebb asszony mutatkozott irányomban rendkívül szívélyesnek – mint mondta, fiatal koromra való tekintettel, merthogy az egész egységben én voltam a legifjabb. Meséltem kellett a házamról, a családomról és az anyámtól vett szívszorító búcsúról. Azt mondta, megérti anyám szívbéli érzelmeit, mert neki is van két fia. Tisztek az osztrák hadsereg huszárságánál, de most az egész ezredükkel hazatértek, hogy saját nemzetük szabadságáért harcoljanak. Az egész városban ünnepségek, terített asztalos fogadások voltak nap mint nap, s a szabadság mellett a lengyel nemzetet is éltető hazafias szónoklatok alig akartak véget érni. Én azonban csak akkor vettem részt ezeken a bankettekben, amikor a meghívás elháríthatatlannak bizonyult.

Kedvemre valóbb volt a csendes, de annál szívélyesebb családi légkör, irántam tanúsított kedvesség, amely a szülői házat idézte fel bennem.

A báró család házában tartózkodott ekkoriban közeli unokahúguk, egy fiatal, elbűvölően szép magyar leány, aki zongorajátékával és kedves énekhangjával megédésítette ottléteimet. Már akkor is megszámlálhatatlan volt a hazafias, nemzeti dalok száma, de legkedvesebbek közé az tartozott, amely mintha a mi nálunk annyira ismert „Ott a réten nyíló virág, az ulánus őrségen áll”⁵⁷ átdolgozása lett volna. Én nagyon megszerettem ezt a dalt, s a bájos unokahúgocska készséggel ismételte, kifejezve, hogy szívélyes rokonszenvet érez irántam, mivel unokatestvéreire emlékeztetem.

Végre megérkezett az általunk annyira hőn várt indulási parancs. Pestre rendelték bennünket. Az itt tapasztalt vendégszeretet ellenére, mindannyian vártuk, hogy a mi katonáinkkal egyesüljünk. A tiszteletteljes matróna úgy búcsúzott el tőlem, mintha családbélieje lettem volna, a bájos unokahúgocska pedig magyar nemzeti színű szalaggal átfont gyönyörű virágkoszorút nyújtott át nekem, kérve, mindig a szívem fölött hordjam arra emlékeztetendő, aki oly hőn ajánl engem Isten oltalmába.

Így indultunk el végre Pestre, s minél bennebb jártunk a valóban gyönyörű magyar földön, annál nagyobb szeretettel fogadtak bennünket és mindennel feltarisznyázva bocsátott bennünket további utunkra. Mindegyik gazda hordócska bort, kenyeret, szalonnát rakott a szekerünkbe, hogy „a lengyel barátok” ne éhezzenek és szomjúhozzanak az úton. Végre megérkeztünk Pestre. Egy hatalmas budai kaszárnyába irányítottak bennünket.⁵⁸ A kapuban gyalogos lengyel légionista állt – málnavörös hajtókás fehér egyenruhában és négyszögletes piros csapkabán. Az udvaron mindenütt tolongás, láрма, vidámság. Újabb és újabb önkéntesek érkeznek, s javában folynak a mustrák.

A teljesen felszerelt első zászlóalj gyakorlatozott, amely hamarosan útra kelt a harctérre. Tchorznicki ezredesünket felhatalmazta a minisztérium, hogy szervezze meg az első – fehérnek hívott – ulánuszredet. Csaknem mindnyájan, kik Samborból jöttünk, ebbe az ulánuszredbe álltunk be. Sambori kiképzőtisztünk, Tadeusz Wołyński megkapta az 1830-as lengyel hadseregben viselt kapitányi rangját, majd rövidesen őrnaggyá léptették elő. Megérkezésünk után néhány nappal a légió első egysége elmasírozott a hatalmas kaszárnyából. Amióta állt, falait még nem hagyta el a vitézebb csapat. Kackiásan festett a vidám ifjú lengyel sereg, s vonult az egyik oldalán a Szűzanyával, a másikon a mi fehér sasunkkal díszített zászló alatt. Az utcákat, amelyeken át a vasútállomásra vonult a lengyel harcosok vitéz serege, a lengyeleket és a szabadságot éljenző sokaság lepte el. „Ó, Bartosz, ó, Bartosz! Reményed ne hagyjon. Isten is megáldja, s megmenti hazánkat.”⁵⁹

Mi csak a pályaudvarig követtük testvéreinket, akiket irigyeltünk, hogy a harctérre mennek.⁶⁰ A hadügyminisztériumban az a meggyőződés alakult ki, hogy az ulánusokat eredményesebb lesz a galíciai határ közelében szervezni, ahonnan könnyebben reméltek fegyvert, lovat és önkénteseket. Így ezredünk azt a parancsot kapta, hogy térjen vissza Kassára. Nyomban nekiálltunk a fegyverládák, a ruhaládák, a hámosládák bepakolásának, s az első hősök távozását követő pár napon belül elindultunk vissza azon az úton, amelyen Pestre jöttünk.

Néhány nappal azután, hogy Kassára érkeztünk, hírért vettük, hogy Schlik átlépte a galíciai határt, s több ezres seregével erőltetett menetben Kassa felé tart.⁶¹ Amikor pedig kiderült, hogy

⁵⁷ Tam na błoni u błyscopy kwiecie, / stoi ułan na wedecie.

Az 1830–31-es szabadságharc idején keletkezett népszerű katonadal. Szövegét Franciszek Kowalski írta, zenéjét gróf Wenzel Robert Gallenberg szerezte, de van, aki szerint Fryderyk Chopin komponálta.

⁵⁸ A Károly-laktanyába.

⁵⁹ Az 1846-ban meggyilkolt Marcell Skałkowski által 1837-ben írt, *Kościszko krakowiakja*, vagy *A kaszások krakowiakja* címen ismert hazafias dal eredeti kezdő sorai:

Bartoszu, Bartoszu!
Oj, nie traćwa nadziei,
Bóg pobógosławi,
Ojczyznę nam zbawi.

⁶⁰ Wysocki lengyel zászlóaljának első két százada Szolnokig vonaton, onnan Csongrádig (vagy Szegedig) hajón, majd elfogatokon jutott el Aradra. November 27-én vagy 28-án vonultak ki a Pesti pályaudvarra.

⁶¹ Franz Schlik tábornok 1848. december 6-án lépte át a Duklai-hágót a 8000 főt számláló galíciai osztrák hadtest élén. Három nap múlva ellenállás nélkül bevonul Eperjesre, ahonnan 10-én éjjel után indul meg Kassa ellen.

Schlik már-már a város falai alatt áll, ezredesünket utasították, hogy a felszereléssel együtt a lehető legrövidebb időn belül induljon Debrecenbe. Ezen utasításra ezredesünk a következőket mondta: „A felszerelést küldjétek oda, de amikor az ellenség közeledik, nem vonulhatok vissza. Ezért kérem; osszák ki a fegyvert a fiaimnak, s én velük együtt szembeszállok az ellenséggel.” Kerítették a raktárakból egyrészt puskákat, másrészt vadászpuskákat, s mivel se tölténytáska, se bornyú nem akadt, mindenkinek kiosztottak két-két vászontarisznyát, amelyeket keresztben akasztottunk magunkra. Az egyikbe a töltényeket, a másikba az ételmezt pakoltuk. Ígyen felfegyverkezve bevetettük magunka a kassai hegységbe, amelyet már csaknem teljesen elrejtett Schlik tábornok serege. Én valamiféle gyutacsosnak hívott puskát kaptam, amelyet azelőtt életemben nem láttam. Meg kellett tanulnom tölteni.

Az osztrák hadsereg diadalmasan nyomult előre, mert könnyen leküzdhető ellenséggel állt szemben. A magyar sereg, amelynek jól felszerelt, harcedzett parancsnok által vezetett reguláris haddal kellett megküzdenie, szinte csak nemzetőri csapatokból állott, s kis részben rendelkezett tüzfegyverrel. Többségét kaszás parasztok alkották. Igaz, hogy a hegyen tizenkét ágyút állítottak fel az ellenséggel szemben, de hiányoztak mellőlük a képzett tüzérek. Amikor fölértünk a kassai hegyre, az egész magyar sereg már szétszóródva özönlött vissza, s a szűrös parasztok a bokrok közé dobálták kiegyenesített kaszáikat. Ezen csöppet se lehetett csodálkozni, mert a csapatokat vezénylő tisztiek is eltűntek. Mi osztrák csatárookra bukkantunk, akikkel váltottunk pár lövést. Őszintén megdöbbentek azon, hogy akad egy csapat, amely szembe mer velük szállni, s már-már visszahúzódtak. Lipskinknek, az 1831-es lengyel hadsereg tüzérsztyjének, aki éveken keresztül apám erdőkerülője volt, felcsillant a szeme a lövegek láttán. Hozzájuk szökkent, mint ifjú legény a szeretőjéhez, s megparancsolta a diákoknak: „Tűz!” Háromszor töltötték meg kartáccsal az ágyúkat, s háromszor hangzott a parancsszó: „Tűz!” Az osztrák hadsorokban zavar támadt, s diadalmas előrenyomulásuk némileg megtorpant. Úgy gondolták, hogy friss erő érkezett Kassa védelmére. E célzott ágyúlövések azt is lehetővé tették, hogy a lövegeket elvontassuk, amikor magunk is visszavonultunk a városba annak a seregnek utóvédjeként, amely a szó szoros értelmében eltűnt.

A Miskolcra vezető országúton meneteltünk. Kassától talán egy mérföldre az országút egyik oldalán húzódik a Bárca nevű falucska. Az országút másik oldalán több tucat lépésre a falu előtt megláttunk egy nagynak nem mondható kocsmaépületet. Ezt leírhatatlan örömmel nyugtáztuk, mert reggel óta egy falatot se ettünk. Kimerültünk, s a szomjúságtól kicserepedett a szánk, mintha lázasak lettünk volna. Örültünk, hogy a kocsmában italhoz jutunk. Nem csalódtunk, bőven volt bor, s a magyar korcsmáros, annyi bort hozott, amennyit csak akartunk, anélkül, hogy a fizetéséről kérdezett volna. Pont jókor jött a pillanatnyi pihenés, mert a pár perc múlva vágatva érkező lovas nemzetőrségtől megtudtuk, hogy egy erős osztrák lovascsapat közeledik.

Ezredesünk vonalba sorakoztatott bennünket, hogy azt a benyomást keltsük: erős csapat áll a kocsmánál. Az országút és a kocma mellett elterülő vízenyós rét nem volt különösebben alkalmas lovassági rohamra. Máris megláttuk az országúton támadt porfelleget, de az ellenségnek is feltűnhetett a felsorakozott gyalogos csapat. Megtorpant. Bizonyára azért, hogy megbeszéljék a rohamot. Ezalatt Tchorznicki így szólt hozzánk: „Fiúk! kevesen vagyunk (nyolcvanketten voltunk, beleértve az öt fogságba esett sebesültet is), s az ellenség erős, töltényünk pedig kevés van. Vaktában nem lövöldözhetünk, mert kár minden töltényért. Mindenki az ellenség mellére célozzon, s csak akkor lőjön, ha már közel van!” Pillanatnyi szünet után az osztrák lovascsapat, két század dragonyos, vagyis mintegy 300 ember lehetett, teljes vágatában megrohamozott bennünket.⁶² Mi szívélyes fogadtatásban részesítettük őket, mert az első sortűz után olyan forgolódás támadt körükben, mint a megriadt darvak tumultusában, s a rét emberi testek és megölt lovak nyoszolyója lett. A rohamot vitézül vezető Colorado őrnagy is elesett.⁶³ Hogy jól céloztunk, azt az is bizonyíthatja, hogy e derék katona mellét hét golyó ütötte át. A lova is kimúlt, akárcsak Schlik segédtsztyjének lova, akit foglyul ejtettünk a nála lévő haditervekkel és térképekkel együtt.⁶⁴ Kardját átnyújtva azt mondta; fogságát megédesíti az, hogy a vitéz lengyeleknek adta meg magát.

⁶² A valóságban az 1. (Ferenc József) könnyűlovasezred egyik századának két vagy három szakaszáról, vagyis hetven, maximum százegynéhány emberről lehetett szó.

⁶³ A rohamot vezető őrnagyot Horatio Concoreggióknak hívták.

⁶⁴ Anton Scudier vezérkari százados esett fogságba.

Az egész lovascsapat hátat fordított. Csak annyi időnk maradt, hogy még egyszer megtöltsük puskánkat, s búcsúzólul utánuk löjünk. A kassai kórházak megteltek sebesültekkel. Amikor másnap Schlik végigjárta a kórházakat, s ott a mi öt sebesültünkre is ráakadt, azt mondta: „Die Polen hasse ich als Feinde meines Kaisers, aber ich ehre Sie als Soldaten.”⁶⁵

Rövid ideig tartott a mi ellenséggel történt első ütközetünk, s szinte semmiségnek éreztük, következményeiben azonban rendkívüli jelentősége volt. Megmentettük a magyarok 12 ágyúját, azokat, amelyekkel Lipski oly eredményes fogadtatásban részesítette az osztrákokat. Ezek a Kassából kimenekített ágyúk aztán nem egészen egy mérföldre Bárcától a legnagyobb nyugalomban pihentek – a tűzérkekkel és a lovakkal együtt. Összecsapásunkkal feltartóztattuk Schliket.

Ezalatt Miskolcon gyülekezett a magyar hadsereg, amelyet már a szabadság hívószavára Kossuth zászlaihoz pártolt, csupa magyarokból álló régi osztrák ezredek alkottak. Másfél nappal ezután bevánszorogtunk Miskolcra, ahol a Kassánál szétvert sereg maradáikra találtunk. Holtfáradtan érkezve alig álltunk a lábunkon, de fáradalmainkat feledtette az a lelkes fogadtatás, amelyben a miskolciak részesítettek bennünket. A bekvártélyozásnál szabályosan szétszedtek bennünket: mindenki lengyelt akart vendégül látni. Egy tisztos küllemű magyar valósággal a karjaiba kapott; átvette tőlem a nehéz puskát, amelytől mindkét vállam feldagadt, s alig bírtam kiszabadulni a hölgyek ölelő karjaiból. Később ezen összecsapásért első osztályú érdemjellel díszítették fel a zászlónkat, s mindnyájunknak hasonló vitézségi érdemjel került a kebelére.⁶⁶

Miskolcra történt megérkezésünkkel egyidőben, az aradi harc térről is híreket kaptunk, ahová az osztrák kézen lévő erőd bevételeire küldték Pesten elbúcsúztatott bajtársainkat. Magyarország túlsó szegletében ők is kitüntették magukat. Megérkezésük első napján túlestek a tűzkeresztségen, s vitézségükkel rajongó tiszteletet keltette a magyarokban a lengyel fegyverek iránt. Ha az erőd ellen indított aznap éjjeli roham során a magyar sereg hozzájuk hasonló vitézséget tanúsított volna, Arad teljességgel a magyarok birtokába kerül. A lengyel katona már-már megmászni készült az erődítményt, amikor elrendelték a visszavonulást, s így támogatás híján a lengyelek érzékeny veszteséget szenvedtek halottakban.⁶⁷ Elég az, hogy a lengyelek Magyarország két távoli részén szinte egyazon napon bizonyították be, miként tudnak harcolni a népek szabadságáért. A lengyel fegyvertények hírei egész Magyarországot bejárták.

Miskolcon szerveződött a lengyel had, egyesültek a különféle lengyel egységek. Az imígyen alakuló lengyel légióhoz mindenfelől érkeztek az önkéntesek, beleértve az osztrák hadsereg dezerterjeit is, akik nem kevesen voltak. A hadsereg fölötti főparancsnokságot Mészáros altábornagy, a későbbi hadügyminiszter vette át, a parancsnokságot pedig Klapka tábornok.⁶⁸ A Wysocki tábornok parancsnoksága alatt álló másik lengyel légió is erősödött néhány zászlóaljjal. És ott alakult meg az 1. ulánuszred is Poninški gróf parancsnoksága alatt, aki azelőtt az osztrák hadseregben szolgált, majd a magyarországi háború után magas állást töltött be az olasz hadseregben.⁶⁹

Nincs szándékomban leírni mindazon csatákat, amelyekben részt vettem, de eszembe jut a Tokajnál vívott ütközet, amelyben a légiónk is részt vett, s hathatósan hozzájárult a magyarok

⁶⁵ „A lengyeleket, mint császárom ellenségeit gyűlölöm, de mint katonákat tisztetem.” (ném.)

⁶⁶ Bárcai tetteért Görgei Artúr főparancsnok és hadügyminiszter 1849. május 31-én díszítette fel az ulánusz-osztály zászlóját III. osztályú érdemjellel „a hálás magyar nemzet nevében”. Ez formálisan azt jelentette, hogy a kitüntetést az egység mindenegyes tagja megkapta.

⁶⁷ Az Arad vára ellen 1848. december 4-én végrehajtott, meglepetésszerűnek szánt rohamban két lengyel halt hősi halált és egy esett fogságba.

⁶⁸ Miskolcon 1848. december közepén valóban egyesültek a szétvert északi hadseregben küzdő lengyel csapatok: Rembowski vadászszázada, a Wysocki-zászlóalj Žóttowski százados által vezetett 3. százada, Tchorznicki ulánuszszázada. Valójában Miskolcra azonban 1849. májusában lett a lengyel légió szervezési központja, ahol az országban szétszórta működő és szerveződő lengyel csapatok egyesültek.

⁶⁹ A december 11-i kassai ütközet után az északi sereg maradványai fölött Mészáros Lázár, hadügyminiszter vette át a főparancsnokságot, aki ekkor még csak vezérőrnagy volt. Miután a vezetésével újjászervezett hadtest 1849. január 4-én vereséget szenvedett Kassánál, annak vezényletét január 13-án Klapka Györgynek adta át, aki ekkor még csak ezredes volt.

ragyogó győzelméhez.⁷⁰ Tokajban három hatalom – Ausztria, Oroszország, Poroszország – szőlőültvényei húzódnak egymás mellett. Itt zajlott az említett győzelmet kivívó ütközet. Azon a hegyen, amelyen az osztrák hadsereg állt, a bécsi udvar szőlőbirtoka terül el. E hegyet kellett feltétlenül birtokba venni. A magyar sereg több sikertelen rohamot indított, hogy elfoglalja. Aznap sűrű köd ereszkedett a tájra. A lengyelek parancsba kapták, hogy foglalják el a hegyet. Nagy csendben az osztrák csapatok közelébe vonultunk, majd „Hurrá, fiúk! Szuronyt szegezze!” – kiáltással előre törünk, s egy pillanat múlva már a hegy urai voltunk. Az osztrák sereg több sikertelen kísérletet tett a hegy visszavételére, de minden alkalommal visszavertük az ellenséges gyalogság rohamát! Hirtelen lódobogás verte fel a keményre fagyott földet...

E háború alatt rendkívül szigorú tél köszöntött ránk. Oly kemény fagyokat éltünk meg, hogy a tokaji bor is megdermedt, pedig ilyesmire időtlen időktől fogva nem volt példa. Egy huszárajárőr hozta a hírt, hogy egy egész vértesezred készül rohamra. Már arra se maradt idő, hogy elhangozzék a parancs: „Négyszöget alkoss!”; mert a sűrű ködből szinte orrunk előtt bontakoztak ki a vértések. De csúnyán ráfizettek vakmerőségükre. Oly célzott lövésekkel fogadtuk őket, hogy soraik azonnal összekuszálódtak.⁷¹ Nem volt már módjuk visszavonulniuk, így körbevagtattak bennünket, mi pedig nem sajnáltuk tőlük a golyót, sokuknak örökre megágyazva az egész hegyháton. A közelről kilőtt golyók a vértéket is átütötték. Másnap Klapka ezredes napiparancsban adta, hogy jutalmul a tokaji ütközetben tanúsított helytállásunkért a légiót mentesíti a tábori szolgálattól. Nem kellett őrszolgálatot tartanunk, s az éjszakát kvártélyainkon tölthettük. Az ütközet után pár nappal Klapka arcvonalunk előtt fejezte ki a kormány köszönetét: „Lengyelek. A magyarok hálásak egyik legnagyobb győzelmük kivívásáért, én pedig tábornoki rangomért mondom nektek köszönetet.”⁷² A lengyel légió másik egysége, amely Wysocki tábornok parancsnoksága alatt szintén pár zászlóaljából állt, vitézül aprította az ellenséget, s a kápolnai csatában szerzett hírneve révén babérkoszorú került a lengyel zászlóra.⁷³

A téli hadjárat után a magyarok egyre-másra aratták a győzelmeket. Mi is kifújhattuk magunkat. Csapatunkat egy Nyíregyháza nevű kisvárosba küldték. Ott kaptunk volna lovakat, s szerveződöttünk volna lovasezreddé. Engem az első század azon szakaszába osztottak be, amelynek Wagner kapitány – szintén egy 1831-es tisztt – volt a parancsnoka. Strázsamesterré léptettek elő.⁷⁴ Szakaszomban szolgált gróf Jan Aleksander Fredro főhadnagy is, akit testvérünként szerettünk, s „drága Oleśnek” hívtunk.⁷⁵ Alig alakult meg a két svadron, vagyis az első osztály, (amelynek honi, turzei jó barátom, Tadeusz Wołyński volt a vezére), parancsnokunk, Tchorznicki ezredes parancsba adta, hogy menjünk Debrecenbe, a kormány akkori székhelyére, mivel tartani lehetett valamiféle ellenforradalmi felfordulástól.

⁷⁰ Az 1849. január 22-én Tarcalnál kivívott győzelemben a Jerzy Bułharyn ezredes által vezetett lengyel századok meghatározó szerepet játszottak, s különösen a Kápolna-hegy elfoglalásával tűntek ki. Itt Bielański az egész Tokaj hegységre gondolhatott, mivel a január 31-i tokaji ütközetben csak egy lengyel tüzérsízt, Józef Kleczyński vett részt és tüntette ki magát.

⁷¹ A lengyelek a 2. (Sunstenuau) vértesezred egy századának rohamát verték vissza a honvédekkel együtt.

⁷² Klapkát csak március 31-én nevezték ki tábornoknak. Tehát e beszédben csak feltételes módban utalhatott a tábornoki rangra.

⁷³ A kápolnai csatában a Tadeusz Idzikowski őrnagy által vezetett 2. lengyel zászlóalj tűnt ki vitézségével. Wysocki alezredes Aradnál szolgált lengyel zászlóalját és a Poniński kapitány-vezette ulánusszázadot február elején Damjanich János tábornok bántási hadosztályába osztották be. III. osztályú érdemjellel a tavaszi hadjáratban részt vett 1. lengyel zászlóaljat tüntették ki.

⁷⁴ Wagner, Julian (1817–?) 1848. december 9-én hadnagynak nevezik ki a lengyel dzsidásceparthoz. 1849 januárjában Tchorznicki dzsidásosztályában dandárségédtsízként a felső-tiszai fronton harcol. A január 22-i tarcali csatában tanúsított vitézségéért a dandárparancsnok, Tchorznicki őrnagy január 26-án főhadnaggyá javasolta előléptetni. Később a légió 2. dzsidásvezredében főhadnagy. Kapitánnyá a törökországi emigrációban léptették elő.

⁷⁵ Fredro, Jan Aleksander (1829–1892), a híres drámaíró, Aleksander Fredro fia. 1848 decemberében Tchorznicki ulánusszázadában őrmester, 1849. január végén a tarcali csatában tanúsított vitézségéért hadnaggyá léptetik elő. Március 16-tól főhadnagy a 2. ulánusezredben. Irodalmi tevékenysége is jelentős. Egyfelvonásos darabjait magyar színházak is sikerrel játszották 1867 után.

Kedves és számomra teljesen váratlan találkozásban volt részem Debrecenben. Nagyszombaton történt, hogy a délutáni mustrán szakaszom éppen lovasbemutatót tartott. Wagner kapitányunk ugyanis derék lovas volt, s minden igyekezetével azon volt, hogy ulánusai is vitézül megüljék a lovat. A mustrán a magyar hadsereg egy ugyancsak fiatal ezredese szemlélte gyakorlatainkat. Kapitányomnak valami nem tetszett egyik katonám tartásában és rám parancsolt: „Bielański strázsamester! ügyeljen jobban arra a katonára!” Észrevettem, hogy miután kapitány szájából elhangzott a „Bielański!”, az említett ezredes odament a kapitányhoz és szóba elegyedett vele, időnként felém-felém pillantva. A szemlét követően, miután visszaértünk a szállásunkra, a kapitány magához hívatott és így szólt hozzám: „Kaziu, holnapra meg vagy hívva Dembiński tábornokhoz tojásszentelesre. Díszegyenruhában jelentkezz nálam, s a többi tiszttel együtt megyünk oda.”

A teremben, ahol a tábornok a fogadást adta, ismét felfedeztem az említett honvédezedest, s ugyancsak csodálkoztam, amikor odajött hozzám, s lengyelül megkérdezte: „Hogy vagy, strázsamesterem?” A beszélgetés során megkérdezte: „Hogy állsz anyagilag?” Azt válaszoltam, hogy már üres a bukszám, mert négy nappal ezelőtt volt zsoldfizetés, s a következőre az ünnepek után kerülhet sor. „Hallottam – mondja az ezredes –, hogy rövidesen útra keltek Pestre, s egy oly nagyvárosban az ulánusnak nem lehet üres a zseb. Hogy fussa a különféle apró kiadásokra, fogadd el tőle, strázsamesterem, ezt a 100 forintot. Ezzel egy 100 forintos bankót nyomott a kezembe, s zavaromat látva, elmosolyodva mondta: „Hát nem ismeresz meg? Igaz, én se ismertem volna rád, bár két bátyádat, Antonit és Karolt jól ismerem, mert közeli rokonaim. Zygmunt Jordan vagyok, Dembiński tábornok segédtitstje!”⁷⁶ Kedves találkozás volt, s az adomány ugyancsak jókor jött a katonának, aki Jordan kuzinom híradása szerint hamarosan az állam fővárosában találja magát, hol megannyi kellemetességben és jól megérdemelt pihenésben legyen része a fárasztó szolgálat után.

Jordan ezredes szavai tényleg beigazolódtak, mert a húsvéti ünnepek után pár nappal ezredünk parancsot kapott, hogy gyors menetben vonuljon Pestre. Megálltunk egy kisvárosban pihenni, inkább a megpatkolandó lovak, mint magunk miatt. E menet során jókora kelés nőtt a nyakamon, ami ugyancsak gyötört, mert nem tudtam begombolni az egyenruhát. Éltem a pihenés lehetőségével, és késő délután, elmentem ezredorvosunkhoz tanácsért. A doktor lakásában nagy lárma és vidámság uralkodott, gőzölögtek a szamovárok, s a szobában szanaszét heverő üvegek is bizonyították, hogy a vidámság és jókedv már hosszabb ideje uralta a teret. Mindenütt asztalok álltak, az asztaloknál pedig szenvedélyesen folytak a kártyacsaták. Kedvesen fogadtak. Az orvos a kelést szemügyre véve elmosolyodott és tapaszt tett rá.⁷⁷ Egy-kettőre meggyógyulok – mondta, majd hozzátette: „Most pedig ülj le közénk kártyáznál!” Szabadkoztam és kibúvót kerestem, hogy nem értek a kártyához, főleg ahhoz, amit ők játszanak. De a bajtársak azzal bíztattak, hogy az nem baj, mert ezt a játékot könnyen meg lehet tanulni, s meg is tanítanak rá. Tudták, hogy van pénzem, mert kuzinommal történt debreceni találkozásomnak az egész ezredben híre ment. Helyet kellett hát foglalnom az egyik asztalnál, s beigazolódtak a mondás, hogy „hülyéknek áll a szerencse!” Már egy nagy halom pénz hevert előttem, annak ellenére, hogy gyötört a játék, de mivel nyeresésre álltam, nem illett odahagynom az asztalt. Maga a Gondviselés jött segítségemre, hogy a bosszantó és kínzó szórakozástól megszabadítson. Az ezredes segédtitstje jött írásbeli parancsal, hogy éjfél után kettő óraker szakszomnak a kijelölt gyülekezőhelyen kell sorakoznia. Mivel éjszaka, csendben, kürtzó nélkül kell távoznunk, hogy a városban ne tudjanak az elvonulásunkról. Minden strázsamesternek magának kell indulásra felkészítenie a katonáit. Felmutattam az írásbeli parancsot bajtársaimnak, közölve, hogy búcsút kell tőlük vennem, mert szakszomat a várostól távol kvártélyozták be. El akartam venni legalább a saját pénzemet, de az egyik bajtársam megszólalt, hogy helyettesíteni fog a játékban, mert hiszen bűn volna hátat fordítani ekkora szerencsének, amit az én kártyajárásom hoz. Hallgattam rá, s otthagytam.

⁷⁶ Jordan Zygmunt (1824–1866) 1848 őszén jön Magyarországra. 1849. február 1-jétől főhadnagy a 44. honvédszázalaj állományában és segédtitst Dembiński altábornagy mellett. Március 1-jétől százados. Ezt követően Dembiński megbízásával Németországba utazik, ahol többek között Bakunyinnal is kapcsolatba lép. Visszatérése után továbbra is Dembiński mellett szolgál: részt vesz a Dembiński által tervezett galíciai betörés előkészítésében. (A tervet május elején elvetik.) Az augusztus 2-i újszegedi csatában az utolsó pillanatig védi a Tisza hídját és súlyosan megsebesül. Itteni helytállásáért augusztus 8-án III. osztályú érdemjellel tüntetik ki, majd őrnaggyá léptetik elő.

⁷⁷ Latynik, Hieronim orvoskapitány.

tam a pénzt, magam pedig eltávoztam a vett parancsot teljesíteni. Csak pár óra múlva tértem vissza, de ahelyett, hogy a nyert pénzt felmarkoltam volna, asztalomat elnéptelenedve találtam. Nemcsak a pénzem került mások zsebébe, de még a veszteséget is ki kellett pótolnom. Csaknem teljesen üres zsebbel vonultam Pestre, de életre szóló tanulsággal. Megfogadtam ugyanis, hogy soha az életben nem nyúlok semmiféle hazárdjátékos. Fogadalmamat a mai napig megtartottam. Nemegyszer voltam tanúja, mennyi szerencsétlenség okozója ez a sorscsapásszerű szenvedély.

Hosszú, fárasztó menet után vonultunk be Pestre. A gyönyörű főváros egyik legelőkelőbb szállodájába kvártélyoztak be minket. Közölték velünk, hogy ne kíméljük, ne sajnáljuk a szobákat, mert e hotel tulajdonosa nagy svaregelb, ittlétük során mindvégig kedvében járt az osztrákoknak, s fegyvereik legszerényebb sikerei alkalmából is bankettet adott a császári had tiszteletére, s folyton-folyvást ellenségesen kezelte a Magyarország szabadságért küzdőket.⁷⁸ Így a katona e pompázatos szobák vörös bársonnyal bevont bútorain rakta szét lófelszerelését, hogy megtisztogassa és rendbe rakja.

Vidámnak festett akkortájt a magyar főváros, csupa nyüzsgés és hangzavar uralta, mindenfelől vonultak be a győztes hadak, amelyek vereségek sorát mérték az ellenségre. Éppen a Poniński parancsnoksága alatt álló első ulánuszred készült bevonulni, s engem küldtek elébük, hogy bevezessem a derék hősokeket, akik bebizonyították Szolnoknál: „nagyobb úr nincs ki más, mint a lengyel dzsidás”, s hogy a dzsida a szálfegyverek királynője.⁷⁹ Budát azonban még az osztrákok tartották megszállva, s nemegyszer Pest felől is látni lehetett a gránátosok őrségváltását a várbán. Ők meg csak azt lesték, hogy egy csapat vagy őrzőjárat megjelenjék, s ágyúival azonnal tüzet nyitottak a városra. Amikor az első ulánuszred elébe mentem, elkerülve a Duna mentén húzódó utcákat, s éppen egy nagy téren készültem keresztülvágni, megállított egy magyar honvéd. Miután megkérdezte, hová tartok, s azt tanácsolta, hogy legjobb, ha vágtaiba fogom a lovamat, mert nemrégiben a téren átvágó őrzőjáratot tűz alá vették a várból, s két katona meghalt. Megfogadva a tanácsát, sarkantyúba fogtam a hátsómat és vágattam, ahogy csak a lovam bírta. Ám észrevehettek a várból, s csak arra várva, hogy a mellékutcából kiérjek, jól célozva rám sütötték az ágyút. De a golyóra nyilván még nem az én nevem volt ráírva, mert egy szegény zsidó pékárust találtak el, aki cipőkkel telt batyut vagy puttyont vitt a hátán. A zsidó emberke elterült a járdán s cipői szanaszét gurultak, én meg kardommal szalutáltam a várbelieknek. Nem messze ettől a helytől szembetalálkoztam az ulánusokkal, s az ezredesnek tett jelentésben beszámoltam az estről, amelyet mindnyájan mulatságosnak találtak. Más utakon veztettem őket a részükre elkészített szálláshelyre, nem akarván, hogy a várbeliek őket is megtréfálják.

Görgei tábornok majdhogynem Bécs alól vonta vissza a seregét Budához és megkezdődött az erődítmény ostroma. Ezzel nagy stratégiai hibát követett el, mert Bécsben már várták a magyar hadakat, hogy leszámolhassanak a kamarillával. Buda bevétele rengeteg emberbe került, mert az osztrák helyőrség vitézül védekezett, s parancsnoka hősi halált halt.⁸⁰

Eközben nyugtalanító hírek érkeztek arról, hogy az oroszok már elárasztották Galíciát. Így a mi hadtestünk, amelynek kötelességébe tartozott az egész egyesített lengyel légió is, elindult a galíciai határ felé. Így érkeztünk ismét Miskolcra.⁸¹ Istenem, mekkora volt az örömöm, amikor Miskolc egyik utcáján karjaimba futott az én drága Karol bátyám, aki legidősebb testvérünkkel, Antonival együtt

⁷⁸ A 2. lengyel ulánuszred Debrecenen, Szoboszlón, Szolnokon át vonult Pest alá, s csatlakozott Aulich Lajos I. hadtestéhez. Egy ideig részt vett a budai vár zárolásában, majd elvonult Miskolcra. Pischinger, a *Két oroszlánhoz* című fogadó tulajdonosa tagadta meg a lengyelek elszállásolását.

⁷⁹ Poniński, Władysław, (1823–1901) az 1. (János főherceg) dragonyoszred kilépett hadnagya, 1848. november 17-én főhadnagyi rangban a Pesten szerveződő lengyel légió zászlóaljsegéd tisztje lett. 1848 decemberében már kapitányként ő szervezte meg Aradon az 1. ulánuszredet (valójában ulánuszázadot), amely 1849. március 5-én rohamot kezdeményezett a 3. (Ferenc József) dragonyoszred ellen, s döntő érdeme volt annak szétverésében. Részt vett a tavaszi hadjáratban, s Komáromból tért vissza Pestre, ahonnan tovább vonult Miskolcra. A magyarországi hadszínteret alezredesként hagyta el. Az 1860-as években az olasz hadsereg tábornokaként II. Viktor Emánuel király szárnysegéde.

⁸⁰ Arról, hogy kellő erő híján ne Bécs ellen vonuljanak, hanem a Budai várat vegyék be, haditanács döntött, nem Görgei. A budai vár mielőbbi elfoglalását tartotta fontosnak Kossuth is. Hentzi von Arthurm, Heinrich (1785–1849) cs. kir. tábornok esett el május 21-én Budavár védelmében.

⁸¹ Az 1849 májusában Miskolcon egyesített magyarországi lengyel légió az északi hadsereg része volt, amelynek fő erejét a szerveződő IX. hadtest alkotta. Az északi hadsereg élén 1849. április közepétől Dembiński

tavasszal érkezett Magyarországra. Véttem a szigorú katonai szabályzat ellen, hogy nem szabad a menetoszlopot elhagyni, de megálltam, s a lórlól is lepattantam. Megöleltük egymást, s vége-hossza se lett volna a szívélyes ölekezésnek, ha nincs az a szigorú katonai regula, hogy aki háború alatt parancs nélkül elhagyja hadsorát, golyót kap. Tehát még egy testvéri ölelés... és lóra pattanva előrevágtattam, hogy visszaálljak a helyemre. Azt a szívbéli érzést, amely keblemet feszítette, még Sienkiewicz is nehezen tudta volna leírni.⁸² Mivel én voltam a szakaszparancsnok, ott kellett lennem a szakaszom mellett, hogy a további szolgálatra vonatkozó parancsot átvehessem. Még időben érkeztem ahhoz, hogy szakaszom arcvonala előtt szemtől szembe állhassak az ezredesemmel, s meghallhassam, minő örömteli változás állott be a parancsban, miszerint egy huszárezredet rendeltek előőrsi szolgálatra, amelyet az addigiak szerint nekünk kellett volna ellátnunk. A szomszédos faluba vonultunk kvártélyra. E szálláshelyen Karol bátyám is megjelent, s egész éjszaka örvendezhettünk egymásnak. Vége-hossza nem volt a kérdéseknek és a válaszoknak. Elmeséltem az elmúlt inséges tél nyomorúságait, amikor nem egy éjszakát töltöttünk a szabad ég alatt táborozva a táborút mellett is szörnyen fagyoskodva. Olykor még tüzet sem volt szabad rakni. Én pedig ahelyett, hogy a kérdésekre válaszoltam volna, az után érdeklődtem, hogy mi újság odahaza, apámnál, mint csinál a mi drága jó anyánk, s miként viselte el, hogy tőlük, másik két fiától is búcsút kellett vennie, s egyáltalán mit művel a család, s mi van odahaza, az országban?

Csak az elbeszélésem során jutottak eszembe a rövid és téli hadjárat különféle eseményei: példaként idézek egyet. Schlik tábornok még Kassán állomásozott, s a magyar kormány tervet készített arra vonatkozóan, hogy e fészékben fogja őt harapófogóba, mint vadászat során vadkant a rengetegben. Az akkoriban még méretét tekintve a mi kis szerény egységünket is Újhelyre küldték, ahol egy magyar csapat csatlakozott volna hozzánk. Újhelyen Kossuth úrhoz szállásoltak be, aki Kossuth Lajos kormányzó atyai nagybátyja volt.⁸³ Éppen Szentestére érkezünk oda, mivel két napon át szinte pihenés nélkül erőltetett menetben masíroztunk. Micsoda öröm, micsoda boldogság fűtött, kényelmes házban Szentestére megterített asztalhoz leülni, amelyen a legkülönbélebb fajtájú, fenséges bork sorakoztak. Nyolcunkat szállásoltak itt el. Látható örömmünket leltük az évésben és meggyőző bizonyítékát adtuk annak, mennyire ízlik a bor, de az egész fogadás semmiségnek tetszett ahhoz a boldogsághoz képest, amit annak pusztá gondolata keltett bennünk, hogy frissen vetett ágyban fogunk aludni. Már is leragadtak a szempilláink. De mielőtt éjfél ütött volna az óra, megzörgették az ablakot és fellármáztak, hogy fegyverbe, s ez már is rádöbentett bennünket, hogy a katonának nem szabad dunnák közt pihennie. Talpra pattantunk, s egy pillanat múlva puskával a vállunkon a téren sorakoztunk. E hirdelen és csendes riadót annak híre idézte elő, hogy egy Újhelyhez közeli faluban estefelé erős osztrák dragonyosoztagot láttak, s a mi egységünk alig számlált 200 embert. Órláncot kellett tehát vonni a város köré, mert a vett hírekből nem lehetett arra következtetni, merről várható a dragonyosok támadása. Két csapatra osztottak bennünket; az egyik adta az őrszemeket, a másik a városban teljesített őrszolgálatot. Engem őrszemnek osztottak be, s az órláncot a vén hadastyán Lipski, apám erdőkerülője állította fel. Tudomásunkra hozták, hogy mivel kevesen vagyunk, két óránként váltanak le bennünket. Arra is figyelmeztettek bennünket, hogy csendben legyünk és füleljünk minden neszre vagy lódobogásra. Minden nyugtalanító zajra le kellett térdelni és a földre tapasztott füllel figyelni, s ha már bizonyosságot nyert az ember, hogy ellenség közeledik, puskalövés-sel kellett jelt adni.

Könnyű mindezt meleg, fűtött szobában, zöld asztal mellett kényelmesen elterpeszkedve leírni, de aki ezen írást olvassa majdan, képzelje el magát az alig tizennyolc éves fiatalember helyében, aki állandóan betegeskedett. A kényelmes, meleg ágyból kiugraszva, még mámoros fővel a tízegynéhány fokos hidegben nyílt mezőn magányosan őrséget állva nem feleltem meg a rám bízott feladat-

altábornagy állt. Az általa papíron tervezett galíciai betörést a kormány május 5-én megtiltotta. Dembiński áprilisi-májusi „csigahadjárata” egyébként se veszélyeztette Galíciát. Az, hogy Karol d’Abancourt kapitány egy szakasz huszár élén rájlesztett a barwineki határátkelő osztrák őrségére, tüntetésnek tekinthető csupán.

⁸² Sienkiewicz, Henryk (1846–1916) a XIX. század utolsó két évtizedében írt történelmi trilógiájával – *Őzönvíz, Tízfel-vassal, Kislovag* – tett szert nagy népszerűsége.

⁸³ Nagyon távoli rokonról lehet szó, mivel a Kossuth-család zempléni ága meglehetősen távoli rokonságban áll a turóci ággal, amelyből Kossuth apja, László származott.

nak. A tilalom ellenére jókora léptekkel ide-oda szökdeltem, s szememet hóval dörzsölgettem, hogy elűzzem a letaglózó álmot. Az éjszakai csendben rendre úgy tűnt föl, hogy lódobogás csikorgatja a fagyos havat, máskor meg fojtott hangokat s harsány kiáltásokat hallottam. Letérdeltem, hogy földre tapasztott füllel állapítsam meg, merről hallik az ember hangok zaja és a hőcsikorgató patadobaj. Fejemet a földre hajtottam, de már nem tudtam fölemelni. Az álom mindennél erősebb volt: elaludtam. Hirtelen úgy éreztem, mintha szabályosan ráznának, és állandóan azt kiáltoznák: „Kaziu, ébredj!” A kiáltás az őrségváltás parancsnokától jött; szerencsémre a tiszt családunk barátja, Lipski volt. Miután végre észhez térített, rám rivallt: „Te jó Isten, mit tettél? Elfeleledted a hadiregulát, hogy ellenség közelében az őrségben elalvást golyóval büntetik? Talpra, s ha háromszori füttyöt hallasz, ugyanazzal válaszolj: ez a jelszó.”

A havon csikorgó léptek, s a fojtott emberi hangok, amelyeket hallottam, az őrségváltás tagjaitól eredtek. Amikor az előttem lévő, vagyis az utolsóelőtti katonához ért az őrségváltás, s a háromszori füttyjelre nem válaszoltam, (tudva, hogy én állok azon a helyen), Lipski az egész őrjáratot megállította, s egymagában jött megkeresni engem, hogy meggyőződjék, mi történt velem. Miután az őrjáratához visszatért, megadta a jelszót, amire már én is válaszoltam, s leváltottak. Örvendve mentünk az ideiglenes őrszobába, amely egy gazda háza volt, akinek az udvarán a metsző hidegben párálló ganajdomb emelkedett, s mintha azt sugallta volna, hogy benne milyen jó meleg van. Megbontottuk kicsit, és sorra befurakodtunk, s így egymás mellett fekvé adtuk át magunkat annak a kellemnek, ahogyan csonttá fagyott tagjaink felengednek a melegben. Azon tréfaloktunk, hogy mifélelénk milyen bölcsen boldogulnak a magukat a fogszikorgató hidegben trágyadombba fűrő disznók.

Nyomasztóan telt az emlékezetes 1848-as év szenteste éjjele, s amikor felkelt a nap és beköszöntött a keresztény családoknál oly örömteli nagy ünnep, mi csak a közelben lévő ellenséges dragonyosokat éreztük, akik mindegyre nem akartak mutatkozni. Visszamentünk Újhelyre, s átkoztuk azt, aki azon dragonyosokat valahol látni vélte és megfosztott bennünket attól a kényelmes pihenéstől, amelyben Kossuth úrék házában részünk lett volna. Olyanszerű volt a kívánságunk, hogy soha életében ne kóstolja többé az ízletes magyar paprikás szalonát, s ne igyon rá a nemes borból, amely oly bőven terem az Újhelyt övező szőlőhegyeken.

Újhelyre egész éjen át hajnalig vonultak be a különböző csapatok, s megérkeztek a magyar ezredek is. Megjött zászlajával a légiókn egysége is, s vele együtt Tchorznicki ezredesünk, akinek parancsnoksága alatt kerítette volna be az egyesült had Kassát és a még mindig falai között táborozó Schlik tábornokot és hadtestét.⁸⁴ Mundérjainkat megtisztogatva némi pihenés után új zászlóknak alatt vonultunk be a templomba, a karácsonyi ünnepi misére. Délután elindultunk Kassa felé. Azért emlékszem jól e hadjáratra, mert már a második éjszaka volt más és más fekhelyünk. Késő este vertünk tábor egy erdő szélén a szabad ég alatt. Híján voltunk a kvártélyoknak, csak egy kurta kocsmá akadt, söntésének két oldalán egy-egy szobácskával, amelyek a tulajdonosok lakásául szolgáltak. A lakást az ezredes és törzisztisztei foglalták el. A kocsmá előtt őrség állt, de be lehetett menni. Bár lehet, hogy csak azoknak, akik jelentést hoztak. Az egész had a szabad ég alatt táborozott. A csikorgó fagyban tábortüzek gyúltak. A tábortűz azonban csak az ember lángok felőli oldalát melengette, a másik oldala azonban szabályosan megfagyott. Parancsszó nélkül forgolódtunk, de alvásra senki se gondolt. Szekérderek kenyeret hoztak, de a kétszersült olyan volt, mint a jégkolonc. Be kellett dobni a tűzbe, hogy fölengedjen. A héja megpörkölődött ugyan, de a belseje kőkemény maradt. Éjjél körül megbolydult a tábor, visszaérkezett az őrjáratunk, amely néhány osztrák katonát hozott magával. Éltek, de éktelen sebek tarkították őket, mert a malomban, ahol éppen melegedtek, egy magyar őrjárat fogságba estek. A mi őrjáratunk ugyan megvédte őket a magyar katonák kegyetlenkedéseitől, de közben mindnyájan szörnyű sebeket kaptak. Hogy sebeiket orvosunk ellássa, s az ellenség helyzetéről hírt adjanak, a kocsmába kísértették őket. Én szerencsére szolgálatban álltam,

⁸⁴ A magyar északi hadtest törzse kombinált haditervet dolgozott ki Kassa visszafoglalására. Ennek részét képezte, hogy a hadművelet bevezető lépéseként két magyar különítmény Eperjest veszi birtokba, és ezzel Schlik hátába kerülve, annak visszavonulási útvonálát elvágja. A haditerv a Kassától keletre fekvő Dargói-hágó megszállását is elrendelte. Ennek feladatával Władysław Tchorznicki őrnagyot bízták meg, akinek 1000 fős, két ágyúval megerősített különítmény állt a rendelkezésére, benne a lengyel „gyalogos” ulánusszázad 80 főt kitevő csapatával. A vállalkozás nem sikerült, s a lengyel század is húsz halottat, foglyot és sebesültet veszítve vonult vissza Szinyéről.

s egy altisztet az ezredesünk elé kísérhettem. Belépve a kocsmában rögtön arra gondoltam, hogyan lehetne itt, fedél alatt a hideg elől valami sutban meghúzódni. Ahogy körbenézek, látom, hogy a söntésben áll egy kufának hívott nagy hordó. Ez az! Sarokba támasztom puskámat, s belemászok a hordóba, amelynek az alja tele volt libatollal. Lehet, hogy valamiféle kiszakadt párnát rakhatlak bele. Összekucorodom, s máris fenségesen érzem magam a melegben, még ha kényelmetlen is a kvártélyom. Pár pillanat múlva mélyen elaludtam, s a szörnyen megvagdalt, összeszurkált osztrák katonákkal álmodtam. Nem tudom, meddig alhattam ebben kucorgó testtartásban, amikor az udvaron hirtelen lövés dörrent. Valaki riadójelként elsütötte a puskáját. A söntésben is nagy láрма támadt. Felébredtem. Hirtelenjében nem tudtam, hol vagyok. Amikor pedig apránként rájöttem, mily nagy örömmel fedeztem fel e búvóhelyet, képtelen voltam felállni, annyira elzsibbadt minden tagom. Amikor össze-vissza rángatóztam, a hordó felborult, tollal belepetten tápászkodtam fel a földről, mintha madár lettem volna. Kiderült, hogy a lövés figyelmetlenség következménye volt, nem pedig riadójel. De már nem tudtam visszamászni a hordóba, s mivel pitymallott, az éj maradékát a tábornótól mellett töltöttem.

A csaknem egy éven át tartó háborúskodás során nem egy komikus, mulatságos jelenetben volt részem, de néha torokszorítóan fájdalmas szcénákban is. Egy alkalommal, amikor a fehér ulánusokkal mentem az utcán, egy szép magyar lány váratlanul szenvedélyesen megcsókolt. Szerelmi kaland és botrány is akadt nem egy, s beigazolódott a mondás, miszerint: amikor az ördög fiatal volt, nem hatott oly ijesztőnek. E fejet is sűrű, fekete haj takarta akkoriban, nem pedig galambbősz, mint ma, s a fehér bajusz is alig pelyhedzett akkortájt feketén az orrom alatt. Amellett köztudott, hogy a lánykaszívek valahogy különös vonzalommal vannak az egyenruhák iránt, s fülüeknek kedves a sarkantyúpengés és a kardcsörrenés. Ahogy a dal mondja, a lányka haldoklik, de csak megkérdezi, hogy a túlvilágon vannak-e ulánusok? A bájos magyar lányok szíve pedig különösen kedves rokonszenvvel dobogott azok iránt a fiatal vitézek iránt, akik a magyar nemzet szabadságáért jöttek harcolni. Ezzel kapcsolatos történetekkel is traktáltuk egymást a bátyámmal szinte egész éjszaka. Arról is beszámolt, mi történt odahaza eljöttöm után. De aztán csak véget kellett vetni a kedves beszélgetésnek, s álommal pótolni a Pesttől Miskolcig tartó erőltetett menettel elvesztegetett erőt.

Másnap svadronom messzi, több mérföldes úrrátra indult. Karol a szálláshelyemen aludt, s reggel búcsút vettünk egymástól. Megtudtam tőle, hogy már belépett a tüzérséghez, legidősebb bátyám pedig ugyanabba az ulánusezredbe, vagyis a fehérbe állt be, amelyben én szolgáltam, s a harmadik svadronhoz került.

A Galíciában gyülekező hatalmas orosz hadsereg különböző pontokon átlépte a határt és már Magyarország földjét tapodta.⁸⁵ Kezdetét vette a két ellenséggel – az osztrákkal és a muszkával – vívott háború. Az utóbbiak megjelenése a harctéren ugyancsak érzékelhető volt. Néha oly nyomasztó helyzet alakult ki, hogy az ember arra kérte az Úristent; egy jó irányított golyóval vessen véget szenvedéseinek. Az is igaz, a Gondviselés vagy az én drága anyám megannyi forró imája megerősített és visszaadta egészségemet. Mert én, aki csenevész, fél egészségesen hagytam el szülőföldemet, mindent kibírtam, ami velem történt, noha részt vettem az ezredem által vívott összes ütközetekben és csatákban. Az Úristen velünk volt és erővel töltött el, mert sohasem hátráltunk meg az ellenség elől, s én nemegyszer csak a csodálatos isteni Gondviselésnek köszönhettem a megmenekülésemet.

Nem egy ütközet során győződhettem meg arról, hogy még az állatok is rendelkeznek azzal az ösztönrel, amit megérzésnek hívnak. A turai ütközet előtt történt a következő eset. Már az éjszaka folyamán néhányszor riadóztatták a tábornok a kozákok miatt, bár fogalmunk se volt arról, hogy az orosz hadsereg annyira közel van. Még a gulyáshúst se tudtuk rendesen megfőzni, mert többször fűjtak riadót. Kora hajnalban, alig kelt fel a nap, az egész vonalon riadót fűjtak és doboltak.⁸⁶ Így a minden ezred és az egész tüzérség harcészben állt. Az én ezredem is felsorakozott. Már az egész

⁸⁵ A Rüdiger Fjodor Vasziljevics orosz lovassági tábornok parancsnoksága alatt álló III. orosz hadtest június 15-én Ófalunál lépte át a magyar határt, Pjotr Hrisztoforovics Grabbe altábornagy a 6. orosz gyalogoshadosztállyal ezen a napon szállta meg Alsókubint, az Ivan Fjodorovics Paszkevics tábornagy által vezetett orosz főhadsereg június 17-én és 18-án nyomult be a Duklai-hágón át Magyarországra.

⁸⁶ A turai lovasütközetre 1849. július 20-án került sor. Magyar részről 17 lovasszázad, 2450 fő és 12 löveg, orosz részről 17 lovasszázad, 2242 lovas, majd az utolsó szakaszban 2 gyalogezred – közel 6000 ember és 28 löveg – vett részt.

szakaszom lovon ült, csak egy katonám nem tudta felkantározni a lovát. A katona egy magyar ifjú volt, aki még a téli hadjárat során önkéntesként állt be hozzánk akkor, amikor nem dzsidával, hanem szuronyos puskával a kézben foglaltuk el a tokaji hegymagaslatot, s ez a magyarok javára döntötte el az ütközetet. Élt Tokajban egy család, idős apa, s az anya se volt már fiatal, egyetlen fiuk velem egykorú volt. Harcolni akart, de a szülők visszatartották.

Korábban már beszámoltam a tokaji ütközetről,⁸⁷ arról, hogy a légió szuronyrohammal foglalta el a dombot és megtartotta akkor is, amikor a sűrű ködből egy egész vérteszred támadt ránk. Jól célzott lövésekkel fogadtuk őket, s az egész dombot emberi testek és lótetemek borították. Ijesztően és szörnyen festett a csatatér másnap, amikor a hófehér halotti leplet megfagyott vércsíkok szabdalták meg, s az emberbőrbe bújó lények által ruhájuktól megfosztott, fagytól elkékiült temetek borították sűrűn. Hogy a háború szörnyűségeinek ez a kísértetszerű rémképe elriassza a fiút, szülei kiküldték az ijesztő harctér megsemmisítésére. De mekkora volt a döbbenetük, amikor egyetlenkéjük a kísértetdombról visszatérően szinte rajongva bejelentette, hogy most már semmi sem tarthatja vissza, mert amikor a lengyelek ily vitézül harcolnak a magyar nép szabadságáért, ő nem maradhat otthon a nyugalmas kemencesutban. Kéri hát, hogy vegyék be a lengyel légióba. Beállt a mi ulánuszredünkbe, s előbb puskával a kézben végigharcolta a téli hadjáratot, majd ulánusként is megállta a helyét.

Ez a Timár nevű katona volt az,⁸⁸ aki a turai ütközetet megelőző reggelen képtelen volt felkantározni a lovát. Ma is a szemem előtt látom azt a gazdája által Miskának hívott kendersőrényű gesztenyepéjt. Iszonyú düh fogott el, merthogy az egész szakasz készen áll, s most egyetlen katonám miatt nem sorolhatok be a svadronba. Lehordtam a fiatal katonát, mire ő így felelt: „Strázsamester úr, ma képtelen vagyok Miskát...” Megparancsoltam az egyik vértessnek, ki korábban az osztrák hadseregben szolgált (nyolcan voltak ilyenek a szakaszomban), hogy szálljon le nyergéből, s míg Timár a lovát tartja, tegye bele a zablát a szájába. A vértess felrakta rá a nehéz nyeret és megszorította a nyeregszíjat. Közben odajön hozzám Timár s szinte könnyezve mondja: „Strázsamester úr! Ma vagy én esem el vagy a lovam vész oda, mert nézze meg maga is a saját szemével, hogyan sír az én Miskám.” És tényleg láttam, hogy szabályosan csorgott a könny a ló szeméből.

Csodálatos, szinte elbűvölő volt a vészterhes turai ütközetet megelőző reggel. Ameddig a szem ellátott, mindenütt lapályos táj, s az egész síkvidék megtelt ide-oda mozgó lovasezredekkel. Odébb felmozdonyozott ágyúk vonultak a tőlük elválaszthatatlan lőszeres taligákkal. Őket fürkészve elgondoltam; a bátyám is ott lehet az ágyúk között. Távol gyalogososzlopok tűntek föl. Ezredünk a sereg balszárnyának legszélét képezte. Gyanútlanul vonultunk egy sűrű növényzettel benőtt domb felé. A bokrok, fák közül füstfelhők csaptak föl, lángnyelvek, mint villámok a vihar előtti égbolton. Hallottuk, ahogy eldőrdültek az orosz ágyúk. Az első golyó, amellyel az oroszok mintha jelezni akarták volna jelenlétüket, Miska pejko szügyébe fúródott. A ló földre rogyott és maga alá temette Timárt. Bajtársai segítségével kikászálódott alóla, odajön hozzám és zokogva mondja: „Nem mondtnak a strázsamester úrnak, hogy Miska ma odavész. Hogy miért nem tudott az a golyó engem is megölni.” És zokogva búcsúztatta a lovát, mintha legjobb barátja lett volna.

Az egész arcvonalon elkezdődött az ágyúzás. Dörögtek az orosz ütegek, hogy rengett belé a föld. 1831-es öreg bajtársainkat ez Grochówra, Osztrolenkára emlékeztette.⁸⁹

⁸⁷ Valójában a január 22-i tarcali ütközetről. A január 31-én vívott tokaji ütközetben a lengyel légió nem vett részt.

⁸⁸ Timár József aláírása megtalálható azon az 1849. január 19-én Tállyán kelt iraton, amelyben a feltiszai hadtestben szolgáló lengyelek az ellen tiltakoztak, hogy a légió főparancsnoka Jerzy Bułharyn ezredes legyen. Ezek szerint Timár József már a tarcali ütközet előtt belépett Tchorzniczki őrnagy ulánuszázadába. A leírtakból következően talán a december 11-i bárcai összecsapást követően vagy a január 4-i kassai ütközet után csatlakozott a lengyel ulánuszokhoz Timár. Előfordulhat, hogy Szinyén, ahol Tchorzniczki különítményét meglepték.

⁸⁹ Varsó jobb parti elővárosának, Pragának térségében 1831. február 25-én, 26-án vívott csata, amelyben lengyel részről 90, orosz részről 212 löveg vett részt, s az oroszok több mint 9 ezer, a lengyelek közel 7 ezer halottat és sebesültet veszítettek. A lengyelek megakadályozták a főváros elfoglalását. Az 1831. május 26-án Osztrolenkánál vívott csatában a lengyel hadsereg súlyos vereséget szenvedett Gyibics tábornok orosz főszeregtől. A lengyel hadat a teljes szétveréstől Bem alezredes lovasütegének bátor fellépése mentette meg.

Csodálatos volt a napfelkelte azon a reggelen, amikor éjszakai táborunkat elhagytuk, de a nap véresnek bizonyult hadsoraik számára. Osztályokat formálva sorakoztunk fel, de az első svadron negyedik szakasza, amelyben én szolgáltam, a centrumban állott. Ezredesünk, Tchorznicki e szavakkal fordult hozzánk: „No, fiúk, ma össze kell szedni magunkat; nehéz munka vár ránk, s hogy erőnk legyen hozzá, énekeljük el a légiók dalát, a »Nincs még veszve Lengyelország«-ot.”⁹⁰ Soraink között felharsant e kedvteli induló, s bizonyára visszhangra talált kebelbéli barátainknál, mert ágyúik összűztek válaszoltak rá. A muszkák huszonnégy nehézlöveget állítottak fel velünk szemben, s a mi oszlopunk centrumát vették tűz alá. Az első svadronból az én szakaszom és a második svadron első szakasza szenvedte meg leginkább nemzeti himnuszunk ily szívélyes fogadtatását. Részünkről hat darab kis hatfontos löveg viszonzta az oroszok köszöntését.⁹¹ Ezek se sokáig szóltak, mert az orosz óriások szívszorítóan fájdalmas veszteségeket okozva nekünk befogták a szájukat.

Még ma, annyi évvel az átél hatások és események után is összeszorul a szívem, ha eszembe jut a fájdalmas jelenet: ágyúink vonala előtt gránát robban, s megöli fiatal vitéz tüzértisztünk lovát, neki pedig letépi mindkét lábát. Ma is hallom jajgatását és könyörgését e derék ifjúnak: „Testvérek, bajtársak, löjtek agyon, mert nagyon szenvedek.”⁹² Milyen kár, hogy elfeledtem a nevét e bátor tisztnek, s így nem állíthatok neki emléket honfitársaim számára. A muszkák e napon nagyon megrikították sorainkat, s vérnászunkat is okozhatták volna, ha ezredesünk szándéka szerint rohamot indít az orosz ütegek ellen. Dembiński tábornok azonban, aki e csatában fővezérünk volt, megsejtette szándékát, és segédtsíjtje révén parancsban tiltotta meg annak megvalósítását: „Semmiképpen se rohamozni, mert az orosz ágyúk előtt vizenyős terület húzódik.”

Azt, hogy e napot épen és egészben túléltem, alighanem én is csak a Szűzanya pártfogásának köszönhetem, akihez anyám mindennap imádkozott könyörögve, hogy fiait tartsa meg oltalmában. Főhadnagyomat, Jan Aleksander Fredro grófot aznap reggel valamiféle fontos parancsnokkal elvezényelték, s távollétében én vezényeltem a szakaszt, így az ágyúzás idején annak arcvonala előtt álltam. Lovam, noha még fiatal volt, már hozzászokott az ágyüdörgéshez. Aznap azonban nagyon idegesnek bizonyult, s minden közelünkben lecsapódó gránát robbanására felágaskodott, megugrott. Az ágyúzás szakadatlanul folyt: „Állj, ne bomolj!” – nagyon bántott a lovam viselkedése. Hirtelen megint felágaskodik a ló és csukamozdulattal oldalt szökik néhány lépést, oly hevesen, hogy dőngött belé a föld. Abban a pillanatban süvítve lecsapott egy gránát, s nyomában valóságosan aratott a halál. Lovaink körében is alapos pusztítást végeztek aznap a muszkák. Végül parancsot kaptunk, hogy váltotassunk frontot. Azonnal megszálltuk a közel fekvő dombhátat. Egy magyar üteget küldtek támogatásunkra. E manőverrel kellett fedeznünk az egész vonalon visszavonulni készülő magyar sereget.

Az oroszok nem értették e hadmozdulatot, s azt gondolták, hogy valamiféle fortély van készülőben, s hosszú, sűrű hadsoraik kimozdultak a növényzet fedezékéből. Csak miután ütegeinek tudomásukra hozták, hogy nincs rájuk szükség, húzódtak vissza ismét korábbi fedezett állásaikba. Újra és újra kisebb kozák csapatok tűntek fel azzal a nyilvánvaló szándékkal, hogy kipuhatolják állásainkat és felderítsék, mi történik azon a dombon túl, amelyet már órák óta mozdulatlanul megszállva tartottunk. A kíváncsiskodó kozákok elűzésére tőlünk is néhány főből álló ulánusőrsöt küldtek ki. A hajkurászás már jó ideje folyt, amikor ismét felfedeztük, hogy egy kis, a többieknél bátrabb kozákcsapat szinte hátulról közelít meg. Svadronunk első szakaszából azonnal kivált Kozłowski strázsamester két ulánussal. Jól belátható volt a dombhátról leereszkedő síkság. Láttuk, ahogy Kozłowski már-már beéri az egyik kozákok, aki leszáll lováról, letérdel és hosszú puskájával céloz, majd egy villanás, dörrenés, és Kozłowski lefordul a lováról. A kozák lóra pattan és elmenekül. A Kozłowskihoz vágatató két ulánus csak azt nyugtázhatta, hogy halott.

Már alaposan besötétedett, amikor parancsot kaptunk, hogy mi is vonuljunk vissza. Menetközben több szekeret láttunk. Ellátatlan sebesültjeinket szállították. Néhányan szörnyű állapotban voltak,

⁹⁰ Az 1797-ben Észak-Itáliában született *Dąbrowski-mazurka* vagy *Az itáliai lengyel légiók dala* szerzője Józef Wybicki. 1927 óta hivatalosa lengyel állami himnusz. Ismert kezdősora: „Nincs még veszve Lengyelország...”

⁹¹ A lengyel légió lovas(fél)ütege 3 darab háromfontos ágyúval és egy darab hétfontos tarackkal rendelkezett.

⁹² Jan Wójcik főhadnagy, a lovasütege parancsnoka halt hősi halált Turánál.

jajgattak, nyöszörögtek mind. De az oroszok is egész vonalon visszavonultak. A véres harcteret mindkét hadsereg odahagyta, hogy ne zavarják azok nyugalmát, akiknek a katonakötelesség fűrészteljesítése után örökkévaló pihenés lett osztályrészük.

Több ütközet és csata után Szegednél Dembiński parancsai alatt gyülekezett a magyar hadsereg. A lengyel légió is idevonult. A tervek szerint nyilván itt kellett volna döntő csatát vívni. Az egész hadsereg itt táborozott, s nagy volt sürgés-forgás. A szélrózsa minden irányában futártisztek száguldottak parancsokat továbbítandó. Mi is gyakran és nagy kiterjedésű térben őrzáratoztunk. Nap mint nap érkeztek az újabb és újabb csapatok, lőszeres szekerek. Végül tudomásunkra jutott, hogy a Tisza túlfelén szintén nagyszámú osztrák had táborozik, s a seregben tartózkodik a fiatal Ferenc József császár is.⁹³

Mivel elbeszélésem célja sorsom, életem eseményeinek bemutatása, nem írom le a magyar nemzet szabadságharcának történetét. Nem térek ki a háromnapos csata ismertetésére se. A személyemet illetően csak annyit jegyzek meg, hogy e három napon és három éjen át tartó csata során hadnaggyá léptettek elő. E csatát a magyarok elvesztették, méghozzá Görgei tábornok árulása miatt.⁹⁴ Mi (az első és második ulánusezred) utolsóként hagytuk el a csatateret.

Egységünkhöz Dessewffy magyar tábornok is csatlakozott.⁹⁵ Hajnalban megvizsgáltuk a térképen, hogy merre vonulhatna vissza a magyar sereg. Csak reggel csatlakoztunk a hadhoz, de légiókat az utóvédbe osztották be. Egészen Temesvárig fedeztük a visszavonuló hadsereget. A szolgálatot az nehezítette meg igazán, hogy alig kaptunk enni. Csaknem minden reggel, amikor svadronjaink felsorakoztak, kiosztottak egy kupica vodkát, karéj kenyeret, darabka szalonnát, s estig lovon ülve gyakran kellett beérni ennyivel. A lovak etetésével is hasonló volt a helyzet, mert amikor az egyik félszadron készenlétben lovon ült, a másik félszadron kicsit abrakoltatott, s megigazította a nyeret, megtisztogatta a lőszerszámokat, de aztán máris lóra ült, hogy közben a másik félszadron ugyanezt tehesse. Elég az hozzá, hogy meglehetősen kimerültek voltunk. Úgy hogy egy reggel, amikor Dembiński megérkezett a törzsével, kiléptetett elébe Tchorznicki ezredesünk, s közölte: „Tábornok úr! Az emberek és a lovak annyira elcsigázottak, hogy legalább pár óra pihenésre szükségük van.” Mire Dembiński tábornok így válaszolt nagy felháborodva. „Kit állítsak a helyetekre a demoralizálódott magyarok közül, akik az első lövésre fedezetlenül hagynák az egész hadsereget?” Mire katonáink megéljeneztek Dembiński tábornokot, és továbbra is eleget tettek az utóvédben rájuk háruló fűrészteljesítő kötelességnek – egészen a temesvári csatáig.

A temesvári erődítményt az osztrákok tartották megszállva. Hogy mik voltak Dembiński tervei a háború további folytatásáról, az bizonyára senki sem tudta. Nemegyszer hallottam, amit mindahányszor elmondott a kíváncsiskodóknak: ha a fején viselt csapka kitalálná a gondolatait, agyonlövetné. De az biztos, hogy előre kigondolt terv szerint cselekedett, amikor hadseregével Szegedről az osztrákok kezén lévő Temesvárhoz vonult.⁹⁶

A nap már jócskán felkelt, amikor a Temesvár alatt felsorakozott egész hadsereg megmozdult és kezdetét vette a további visszavonulás. Mi persze, vagyis az egész lengyel légió az utóvédben fedezte a sereg hátrálását. Az ellenség egyre közelebről szorongatott. Az állandó menetektől elcsi-

⁹³ I. Ferenc József császár részt vett az 1849. június 28-i győri ütközetben, majd a július 2-i komáromi csatában. Ezt követően július 4-én visszatért Bécsbe. Nyilván csak jelenlétének terjedt el a híre, s annak nem, hogy időközben elhagyta a császári főhadsereget.

⁹⁴ A július 30-án a Szegednél összpontosított honvéderők főparancsnokává kinevezett Henryk Dembiński altábornagy augusztus 1-jén és 2-án harc nélkül feladta Szegedet, s az Újszegedet védeni próbáló csapatait augusztus 3-án Haynau visszavonulásra kényszerítette, majd a két nappal később szőregi csatában vereséget mért rájuk. Ezt követően Dembiński figyelmen kívül hagyva a kapott utasítást, nem Aradra vonult, hanem Temesvár. Bielańskiba nagyon beleivódott Görgei árulásmítosza, ha Dembiński e kudarcait a magyar tábornok fondorlatainak tulajdonítja.

⁹⁵ Dessewffy Arisztid tábornok volt a Szegednél összpontosított magyar hadsereg lovasságának főparancsnoka. Személyesen fedezte a visszavonulást Temesvárig, amelynek során a lengyel dzsidászredek mindvégig a hátvédben működtek. Erről bővebben: *Kovács István*: Egy el nem készült festmény, amelynek főhőse Jan Aleksander Fredro lett volna. Lengyel dzsidások a szabadságharc végnapjaiban. *Hadtörténelmi Közlemények*, 123. (2010) 3. sz. 679–698. o.

⁹⁶ A Dembiński által „kigondolt terv”, a visszavonulás végső célja az Oszmán Birodalom lehetett.

gázott és éhes, végül mind inkább hitét veszített magyar had már nem keltette azt a benyomást, mint amikor egyik győzelmet a másik után aratta. De egyszeriben mintha hirtelen minden megváltozna... Mintha elektromos áram futna végig a seregen... A lélek erőre kap a katonában... Mintha váratlanul feltámadt önbizalma azt sugallná, hogy az ellenség legyőzhető. Minden ezredhez, minden svadronhoz és századhoz, minden egyes katonához eljut az a szívdobogató hír, hogy Bem átveszi a parancsnokságot és megütközik az ellenséggel.

Valóban, Bem a hadügyminisztériumnak azzal a parancsával érkezett Temesvárhoz, hogy a parancsnokságot átveszi Dembiński tábornoktól.⁹⁷ Amikor a két tábornok találkozott, Bem közölte Dembińskivel, hogy szándékában áll csatát fogadni, és kéri; segítse őt ennek során. Mire Dembiński állítólag érdesen azt felelte: „Ha ostobaságot akarsz tenni, tedd magad. Ne keverj bele engem!” Ezzel átadta a parancsnokságot, de nem tájékoztatta honfitársát arról, milyen rendelkezéseket adott ki addig. Ilyen körülmények között született meg a támadási parancs. Bem a hadseregnek azon egységeit vonatta össze, amelyeket a tervezett csata hatókörében a legvitézebbeknek tartott. Így légióink zászlóaljai is felsorakoztak, s mi ulánusok is parancsot kaptunk, hogy foglaljuk el állásainkat. Vágtában haladtunk el a szaporán, lelkesen és reménytelen vonuló ezredek mellett. Mindenütt „Éljen a lengyel” kiáltásokkal köszöntöttek bennünket, mire mi „Éljen a szabadság!”-gal feleltünk. Mintha egy teljesen más hadsereg lett volna, mint az, amelyik reggel a további visszavonulás céljából táborot bontott. Magabiztos bátorsággal vonult, hogy megmutassa az ellenségnek, miként tud a katona a szabadságért küzdeni.

Az ellenség az egész fronton megingott, s visszavonulni készült. Átellenben egy erdővel borított domb emelkedett, amelyet megszállva tartott az ellenség. Bem birtokba akarta venni. A légió negyedik zászlóalját küldte az elfoglalására. Az ágyúkat Bentkowski őrnagy, a porosz hadsereg tisztje igazgatta.⁹⁸ Vitéz parancsnoknak bizonyult. Leszállt lováról, s példát mutatva maga állította be az ágyúk mindegyikét. Amikor parancsszavára: „Tűz!”, az ágyúk eldördültek, s fölszállt a lőporfüst, látszott, hogy a parancsnok jól célzott. Erről a Bentkowskiról bácsikám azt mesélte, hogy az egész vezérkart el akarta takarítani császárostul együtt, de Bem nem engedte, mondván, hogy tapintatlanság volna. Ez fontos, bár lehet, hogy az eset nem ebben a csatában történt. Befutott ama zászlóalj parancsnokának a segédtestje is, amely az ellenségtől elfoglalta a dombot, és löszert kért, mert katonáinak már szinte teljesen üres volt a tölténytáskája. Bem megdicsérte vitézségüket, de előrenyomulást parancsolt nekik, megígérve, hogy küld utánuk löszert.

Mi ezen a napon három rohamot intéztünk az osztrák lovaság ellen. Az egész háború folyamán először találkoztunk császári ulánusokkal. Bizonyára egyetlen háborúban se fordult elő, hogy a két, teljes sebességgel és előreszeggett szálfegyverrel egymásnak rontó egység mindkét oldalról szinte egyazon időben hirtelen elhangzó „Halt!” parancsszóra megáll. A két egység parancsnokai szóba elegyedtek. Tchorznicki ezredes így szól az osztrák ezredeshez: „Ezredes! az ulánusezred lengyel katonákból áll. Mi a szabadságért harcolunk. Csatlakozzatok hozzánk!” Mire az osztrák ezredes: „Éppen azért parancsoltam »Állj!«-t, hogy ne folyják testvérvér. Ez a magyarok végharca, talán utolsó csatája. Ezért mint nemzetetek barátja azt javaslom, adjátok meg magatokat, s szavatolom biztonságotokat.”⁹⁹ Beszélgetésüket Korzeliński őrnagy szakította félbe harsány hangon: „Ezredes úr, ez árulás. Nézzte, minden oldalról körülögnak bennünket, harcolnunk kell az utolsó leheletünkig.” Kardjának suhintásával átadta a szót a dzsidáknak.¹⁰⁰ Egy osztrák ulánus dzsidáját Korzeliński

⁹⁷ Bem az 1849. augusztus 6-án Nagyszebennél (Nagycsúrnél) elszenvedett vereség utáni napon Szászsebesen vette át Stein ezredestől Kossuth utasítását, miszerint kinevezte a magyarországi hadak főparancsnokává s kérte, hogy azonnal keljen útra új állását elfoglalni. Augusztus 9-én reggel 9-re érkezett meg a Temesvár közelében álló magyar hadsereghez.

⁹⁸ Bentkowski, Władysław (1817–1887) 1845-től a porosz hadsereg tüzértisztje. 1848 júniusában kilépett a hadseregből. 1849 májusában érkezett Magyarországra s nyert beosztást a lengyel légió lovasütegéhez, amelynek Jan Wójcik főhadnagy halála után a parancsnoka lett. Bem és Dembiński temesvári találkozását ő is megörökíti *Ze wspomnień moich (Emlékeimből)* című rövid visszaemlékezésében. *Dziennik Poznański*, 1884. 1. sz.

⁹⁹ Az ismertetett rohamot nem Tchorznicki alezredes, hanem Władysław Poniński alezredes vezette, s ő szidta lengyelül a 3. dzsidásezred lengyel katonáit.

¹⁰⁰ Korzeliński, Seweryn (1805–1876) 1849 áprilisában érkezett Magyarországra. A 2. ulánusezred tartalék-századával és 200 gyalogossal több héten át Szvidnik, Palocsa, Girált térségét ellenőrizte, s az orosz és osztrák csapatok mozgását derítette fel. Az Oszmán Birodalomban léptette elő Kossuth őrnagyá.

oldalába szúrta, de megbűnhődött érte, mert Prazmowski ulánusunk, egy tölgytermetű legény, a szájába döfte dzsidáját, oly erővel, hogy amikor kirántotta, az ulánus lefordult a lováról.¹⁰¹ Bő aratást hozott a további munka, s mi győztünk. Rövidesen ránk támadtak a dragonyosok is, de Isten segedelmével velük is elbántunk. Amikor üldözőbe vettük őket, egy vizenyős réttel övezett patakocskán kellett átkelnünk. A magas kukoricásban elrejtőzött ellenséges gyalogság tüze állított meg bennünket. Visszahúzódtunk a patakon túlra, s az „Állj! Igazodj” – parancsszavakra, megálltunk, rendeztük sorainkat és elhárítottuk az ellenséges lovasság harmadik rohamát.

Egyszeriben szörnyű katasztrófa szakadt ránk. Zászlóaljunk után, amely oly nagy bravúrral foglalta el az említett dombot, nem küldtek löszert. Az egész harcvonalon csak annyi löszer volt, amennyi a gyalogság történetkájában és az ágyúk löszeres-taligáiban éppen akadt. Állítólag Dembiński elmulasztotta arról Bemet tájékoztatni, hogy a tartaléklöszert még az előző napon útnak indította Temesváron túlra. Hogy most az általános löszerhiánynál mi történt, leírhatatlan. A zűrzavar kifejezés nem elég ahhoz, hogy érzékeltethető legyen a helyzetünk. A jól célzott ágyúgolyókkal, gránátokkal, kartácsokkal, rakétagránátokkal tűz alá vett seregünk páni félelemmel menekült, amerre látott. Az egységek szétszóródtak, egymásba gabalyodtak; az ágyúk, löszeres szekerek árkon-bokron át tébolyodottan menekültek. Ha felfordultak, s maradt rá idő és olyan állapotban voltak, kifogták előlük a lovakat, ha nem, otthagyták őket. Mi megőriztük a rendet, s még rövid pihenésre is futotta a mezőn álló hatalmas szalmakazlak mögött, de felfedezhettek, mert röppentyűövedékekkel felgyújtották a kazlakat, s el kellett hagynunk ideiglenes rejtékhelyünket. E pillanatban a menekülő tömeg soraink közé hatolt, s szétszórta bennünket tíz-tizenkét főből álló csoportokra, s jó időbe telt, míg ismét összeállt az ezredünk.

Sötét éjszaka köszöntött ránk. Egy erdőben álltunk, s nem tudtuk, merre tovább, ha nem akarunk az ellenség fogságába esni. Végre fényt pillantunk meg a távolban. Óvatosan közeledünk felé. Kiderül, hogy az erdészház az, ahol az orvosok éppen a lábán megsebesült Bemet látják el. Nyugalom töltött el bennünket; tehát jó felé megyünk. Hajnalodott, amikor arra a helyre érkezünk, ahol a katasztrófa után sétvert had gyülekezett. Volt olyan magyar ezred, nem egy, amelynek zászlója körül csak néhány tiszt, s egy kis csapat közlegény ácsorgott. A mieink is kisebb csoportokban érkeztek meg, de végül az egész légió összeállt: a gyalogság, a tüzérség és a lovasság is. Csak azok hiányoztak, nem kevesen, akik a temesvári csataterén már örök álmukat aludták.

Két napig tartózkodtunk e táborban. A harmadik napon azt a titokzatos parancsot kaptuk, hogy éjszaka a lehető legnagyobb csendben, észrevétlen hagyjuk el a táborot; nehogy a távozás gyanúját keltsük. Az ágyúk és a szekerek kerekeire rongyot tekertünk, s ellenkező irányban, mint ahonnan jöttünk, kisebb csoportokban elhagytuk a táborot. Feltételezhetően a szintén távozó Kossuthot kellett követnünk, aki már nem bízott a magyar seregben, s a Szent Koronával a török határ felé tartott.¹⁰² A szerencsétlen temesvári csata után az osztrák hadsereg főparancsnoka kiáltványban tudatta a magyar nemzettel, hogy a magyar katonák amnesztiában részesülnek, s busás jutalmat ígért annak, aki Kossuthot elfogja, tudatva egyben azt is, hogy a külhoni légiókat fogságba kerülésük után meg kell tizedelni.¹⁰³ Erőltetett menetben haladtunk az akkoriban török uralom alatt lévő Szerb Fejedelemség határa felé.

Orsovánál keltünk át a Dunán Szerbiába, s mi hárman testvérek – én, Antoni és Karol – szintén itt találtunk újból egymásra. Anyánk szemmel láthatóan eredményesen járt közben a Szűzanyánál értünk, mert bátyáimat is csodálatos módon elkerülte a halál. Antoni bátyám a szegedi csatában egy kartácsszilánktól könnyebben megsebesült a lábán, s őrzáratozás során pont a szíve fölött találta el egy puskagolyó: áthatolt a köpenyén és a kurtkáján, átlukasztotta az óráját, majd jelentéktelen sebet ejtve fáradtan megakadt ingének gyüredékeiben. Szemmel láthatóan a szívét vették célba. Karol bátyám a tüzérségben a löszeres-szekerekénél szolgált; a töltéseket adogatta ki a tüzéreknek. Az egyik ütközetben alighogy kiadta a töltéseket, úgy, hogy akkor is, mint mindig, néhány lépésnyire

¹⁰¹ Prazmowski, Michał, a Kijevi Egyetem egykori diákja a 2. ulánusezredben szolgált. Kossuth a temesvári csatában tanúsított vitézségéért Orsován III. osztályú érdemjellel tüntette ki.

¹⁰² A Szent Koronát és a koronázási ékszereket nem Kossuth, hanem Szemere Bertalan miniszterelnök vitte magával és ásta el Orsovánál.

¹⁰³ Allyen kiáltvány nem ismert.

eltávolodott a szekértől, lecsapott egy gránát nyomban megölve a négy lovat és halálosan megsebesítve a két szekereszt. Egy negyedik Bielański is részt vett a magyar szabadságharcban, mégpedig az atyai nagybátyám, Ludwik, akit mindenki csak a keresztnevén ismert. Amikor néha szóba került, hogy e háborúban négy Bielański vett részt, csodálkoztak azon, hogy a negyedik, Ludwik, szintén Bielański.

Eredeti egy szerzet volt, a szó tréfás értelmében. Az amnesztia révén tért vissza Törökországból, de rögtön besorozták, pedig már a negyvenes éveit taposta. Felidézem egy tréfás esetét, amely a háború utáni években történt. Az osztrák hadseregből hamarosan elbocsájtották, mert teljességgel alkalmatlan volt, ahogy egyébként már a sorozás idején is. Amikor az orvos azt mondta „tauglich”, mert azt kellett mondania, a bizottság őszinte hahotába tört ki.

Élven szüleim házában, állandó pénzzavarban volt. Az az ötlete támadt, hogy lefényképezteti magát, s a fényképeket szétküldi ismerőseinek – térítés ellenében. Elküldött egyet az én egykori főhadnagyomnak, a mindnyájunk által hően szeretett Jan Aleksander Fredro grófnak is. Ő, miután a fényképet megkapta, szerfölött baráti hangú levélben mondott köszönetet érte, s kért még öt darabot, azok árával is kiegészítve az egy fényképre eső summát. Közölte, hogy állandóan Lembergben lakik, s ha arra járna, szívesen látja őt ebéden. Bácsikám örömmel fogadta a meghívást. Tréfaszámba menően boldogult törökországi számkivetése idején is. Gépszerezőnek adva ki magát lengyel bajtársaival együtt vállalta egy elromlott malom megjavítását. Bár egyikük se konyított a masinákhoz, hosszú ideig elpisztoztak a malomban, mert élelmezésüket a tulajdonos biztosította.

Miután Orsovánál átkeltünk a Dunán,¹⁰⁴ azonnal körülvelt bennünket a belgrádi erődítmény basájának parancsnoksága alatt álló török katonaság.¹⁰⁵ A mi parancsnokunkká is nyilvánítva magát értesítette feletteseit arról, hogy a magyar hadsereg török területre lépett. Fájdalmasan érintett bennünket első, arra vonatkozó parancsa, hogy tegyük le a fegyvert. Hogyne fájt volna a katonának az, hogy a harcok alatti leghívőbb társától, amelynek nemegyszer az életét köszönhette, s veszedelmességét nemegyszer megtapasztalta az ellenség, meg kellett válnia.

Végre a basa megkapta az általunk oly türelmetlenül várt parancsot, hogy azonnal induljunk Vidinbe. Lovainkat nem vették el, így mi ulánusok más úton vonultunk, mint a gyalogság. Elkerülve a szerb falvakat és városkákat, szép és termékeny vidéken haladtunk át, de lépten-nyomon érzékelhető volt e sötétségben tartott vad végvidéki nép évszázadok óta tartó rabsága. A szerb lakosság ellenszenvvel viseltetett irántunk, magyaroknak tartva bennünket, akiket mindig gyűlölt. Több napon át tartó erőltetett menet után Vidin erődítménye alá értünk, ahol már álltak a különféle formájú és méretű sátrak, amelyeket sorra elfoglaltunk. A város köré sűrű szemű őrláncot vont a török katonaság. Senki se hagyhatta el a tábor, legfeljebb a basa határozott engedélyével.¹⁰⁶ Tábornokainkat, törzstisztjeinket Vidin városában szállásolták el, de rájuk is őrség vigyázott.

Nekünk egy hosszú sátor jutott, amelyben tizenhatunkat helyezte el: nyolcunkat az egyik oldalon, nyolcunkat a másikon. A földet szalmával szórták fel. Ez volt hónapokon át a vetett ágyunk. Mi, négy testvér és rokon, mind itt laktunk legközelebbi barátainkkal együtt. Többek között Lipski, atyám erdőkerülője és Jędrzej Tyminiński tartozott közénk, akikkel együtt indultunk el Turzéból Magyarországra. Tyminiński testvére hiányzott körünkől: elesett valahol magyar földön. Leírhatatlan, micsoda kínokat, gyötrelmeket kellett itt átélnünk. A török kormány mindenegyes katonáinknak – rangkülönség nélkül – megszabta, mennyi húst és kenyeret kapjon. Ha valóban megkaptuk volna a fejadagot, nem éhezünk volna, de a parancsnokunkká tett török basa, aki a részünkre kiutalt pénz fölött is rendelkezett, meg akart gazdagodni rajtunk. Táborunkban kenyérsütődéket építtetett, amelyekben nem búzakenyeret, hanem számunkra ízetlen és egészségtelen rizscipót süttetett. Az említett kemencékbe tették a nyers tésztát, amely alig sült kicsit meg, máris kivették, mert úgy többet nyomott a latban, mintha teljesen megsült volna. A táborba terelt bivalyokat mészárolták le húsnak, amelyet úgy mértek ki, hogy például a fejét is a mérlegre tették s a szarvak is beleszámították a színhús súlyába.

¹⁰⁴ 1849. augusztus 18. és 20. között. Bővebben lásd: Burchard-Bélaváry Gyula emlékirata.

¹⁰⁵ Hasszán pasa volt a belgrádi parancsnok, Szerbia kormányzója.

¹⁰⁶ Zia pasának, Vidin parancsnokának intézkedései, illetve intézkedéseinek hiánya is kiváltotta a menekültek elégedetlenségét.

Tehát ínséget szenvedtünk, ráadásul a Duna zavaros, s időnként undorító vizét használtuk szomszágunk oltására és borotválkozáshoz egyaránt. A táborban kolerajárvány tört ki, s e szörnyű betegség megelőzésére se orvos, se gyógyszer nem állt rendelkezésre. Bajtársaink hullottak, mint a legyek. Betegek és haldoklók jajgatásai verték föl a sátrakat. A török járórok sorra járták a sátrakat, s ahol halottat találtak, azt fejénél-lábánál megragadták és a Dunába dobták. Ez jelentette a temetést, s a tetemeket talán a Fekete-tengerig vitte a folyó árama. Mi ebből a Dunából merítettük a vizet. Sátrunkban halt meg régi jó barátunk, Jędrzej Tyminiński. Amivel csak tudtuk, próbáltuk az életet megmenteni, hiába; karjaink között lehelte ki a lelkét. Nem akartuk átadni a törököknek, nehogy úgy járjon, mint a többi holttest: elrejtettük a sátrunkban. Közben sikerült deszkákat szerezni, amelyekből koporsót eskábáltunk. Magunk ástuk meg a sírt is. Ott, bulgár földben alussza örök álmát. Helyzetünk kétségbeesítő volt, a szalma, amellyel sátrunkat felhintették, inkább törek volt. Arról, hogy friss szalmát kapjunk, szó se lehetett. Férgek milliárdjai nyüzsgötek. Sátrunkat más helyre költöztettük át, s a szalmatöredéket elégettük.

Semmi kilátásunk nem volt rá, hogy helyzetünkben bárminemű javulás álljon be, mivel a török őrség szigorúan ügyelt rá, hogy ne tudjunk Konstantinápolyba eljutni, ahol a szultán környezetéhez fordulhattunk volna, hogy siralmas helyzetünkéből mentsen ki. De az Úristen nem hagyott el. Valami igazi csoda folytán három társunknak sikerült kiszabadulni Vidin erődítményéből. Azt mondják a Dunát átúszva jutottak el Konstantinápolyba. Ha jól emlékszem, köztük volt Żabicki is.¹⁰⁷ Igyekeztük nem volt hiábavaló; eljutottak a legfőbb török hatóságokhoz. Valóban, rövid idő múlva egy nagyon magas személyiséggel, Ahmed Efendivel tértek vissza.¹⁰⁸ Kivizsgálta helyzetünket, s a basát, aki oly lelkiismeretlenül viselte gondunkat, leváltották és állítólag felelősségre vonták barbár magatartásáért. Bennünket Vidin városában szándékoztak elszállásolni. Legfőbb ideje volt, mert a beköszöntött ősz nagyon érezte hatását.

Ahmed Efendi küldetésének nem csupán az volt a célja, hogy helyzetünkön javítson, más feladattal is megbízták. Ez idő tájt ugyanis Ausztria és Oroszország azt követelte az Oszmán Birodalomtól, hogy szolgáltasson bennünket ki nekik. Erőszakosságát, határozottságát jól jellemzi, hogy visszautasítás esetén háborúval fenyegettek. Hogy ne kerüljön sor kiszolgáltatásunkra, de a háború veszedelmét is elhárítsák, a Porta azt javasolta, hogy térjünk át az iszlámra és meglévő rangunknál eggyel magasabb rangban lépünk át a török hadseregbe. Ez is Ahmed Efendi küldetéséhez tartozott. Bem tábornok áttért a mohamedán hitre, s vele együtt tüzegynéhány törzstiszt és néhány főtiszt, altiszt, közlegény is. Nekünk pár nap gondolkodási időt adtak. Ezredünkben szolgált egy Niewiadomski nevű káplán; hazáját forrón szerető (de odahaza politikailag kompromittálódott) lengyel volt.¹⁰⁹ Az Úristent azonban előbbre valónak tartotta, mint a hazáját. Bejelentette, hogy táborunkban fog misét tartani; abban a táborban, ahol annyit szenvedtünk. A misézés napján, majdhogynem a Duna partján felállítottak egy ideiglenes oltárt. Ugyanott állították fel a Megváltó képét is, aki kínhalált szenvedett az emberek iránti szeretete miatt. A Megváltót ábrázoló keresztet majdhogynem egy szál bicskával egy 2. ezredben szolgáló Wysocki nevű bajtársunk faragta ki nagy sebtében.¹¹⁰ Az ideiglenes oltár előtt a Duna partján a volt lengyel légió egységei sorakoztak fel. Az olasz légió is részt vett az ünnepségen. Mintegy az ünnepi hangulat fokozására, az egész török zászlóalj is teljes menetfelszerelésben megjelent. Magasztos és egyben szomorúan megindító látvány tárult elébünk.

¹⁰⁷ Żabicki, Antoni (1818–1889) 1848 decemberében köztvitéz Tchorznicki ulánuszázadában, majd Wysocki alezredes emisszáriusa. Később ismét a 2. ulánusezredben szolgált hadnagyként.

¹⁰⁸ Ahmed Efendi (valójában Ahmet Vefik (1823–1891) a Porta reformpárti főhivatalnok. Bevezetőül menekült politikai és katonai vezetők Sumlából Kutahiába történő internálását intézte biztosként. 1850. február 5-én érkezett Sumlába, amelynek kormányzója Halim Pasa volt. Veress Sándor így jellemezte Ahmed Efendit: „Középtermetű, csinos barna ember, aligha negyven éves, franciául jól beszél s körömfönt finom diplomatának tartatik.” In: A magyar emigratio a Keleten. Budapest, 1828. 111. o. Lásd róla bővebben: Burchard-Bélaváry Gyula emlékirata, 832. o.

¹⁰⁹ Niewiadomski, Józef (1813–1869) részt vett az 1840-es évek galíciai mozgalmában, ezért eljárás folyt ellene. 1849 februárjában érkezett Magyarországra, ahol kinevezték az 1. ulánusezred tábori lelkészének. A lengyel légióval együtt menekült ki az Oszmán Birodalomba.

¹¹⁰ Három Wysocki szolgált a 2. ulánusezredben: Wysocki Feliks, Wysocki Józef (Franciszek), Wysocki Karol. Előfordulhat, hogy Wysocki Jan Kazimierz is ebben az ezredben szolgált.

Mi, akik nemrégiben még az osztrák és orosz hadseregeket szorongattuk, most elgyötörtén, éhesen, rongyosan, nyomorúságosan ácsorogtunk. Közöttünk itt-ott néhány nyomorék is nem egy – mankóra támaszkodva, felkötött karral. Összesereglettünk a világ Megváltója előtt, hogy hangot adjunk szívfájdalmunknak, s megesküdjünk, hogy hitünket sohasem hagyjuk el. S az ég felé tört a fájdalom és panaszos himnusz: „Füsttel és lángnyelvekkel...”¹¹¹

E pillanat hangulatát nem tudja visszaadni annak a tolla, akinek betegsége miatt el kellett hagyania az iskolapadot, s később csak annyit tanult: „Fegyvert rohamra! Rajta, rajta!” De e magasztos pillanatot megzavarta az a körülmény, hogy éppen ekkor közeledett a Dunán az a gőzhajó (parancsnoka állítólag Hauslab tábornok volt), amely azokért jött, akik hittek az osztrák császár ígéretének, miszerint azoknak, akik visszatérnek, nem esik bántódásuk.¹¹² A hajó megállt, személyzete megcsodálta az ünnepséget. A szentmise végén a lengyel pap, aki az Istenszeretetet a hazaszeretet fölébe helyezte, a következő forró szavakat mondta gyatra emlékezetem szerint: „Testvérek, bajtársak, katonák. Nemrégén még így együtt vonultunk a véres csatákba, hogy kivívjuk a szabadságot. És a véres csatába menet nem volt-e mindegyikünk felkészülve arra, hogy elesik a harcmezőn. És nemcsak a haza, hanem egész Európa csodálta vitézségeteket. Ma kínzás, s talán halál fenyeget, amelytől az menthet meg, ha megtagadjuk Istent. Ma is rajtatok Európa szeme, s ugyanúgy rajtatok függ Hazánk tekintete, s mindnyájan felteszik a kérdést; elgyávultatok-e, feladjátok-e önmagotokat. Atyáink, anyáink e pillanatban buzgón az Istenhez fohászknak, hogy szívetek a mártírok bátorságával teljen meg. Ha életeteket a népszabadság oltárán készek voltatok feláldozni, akkor annál nagyobb örömmel áldozzátok fel Istenetekért, Megváltótokért, s így Megváltónk Édesanyjáért, Nemzetünk Királynőjéért!”

Hogy milyen hatást váltottak ki Káplánunk szavai, arról a törökök bizonyosodhattak meg leginkább. Egy emberként harsant a kiáltás: „Inkább a halál, mint szent hitünk, eleink hitének elhagyása!” Ahmed Efendi valódi, örömteli megrendültséggel nyugtázta: ilyen feleletet várt a lengyelektől. „Uram, a Szultán és az egész Oszmán Birodalom inkább vállalja a háborút, de nem szolgált ki benneteket örök ellenségeiteknek.” Ennek kijelentésével tért vissza Ahmed Efendi Konstantinápolyba.¹¹³

Helyzetünkben is jelentős javulás állott be, mert a városban szállásoltak el bennünket. Hál’ Istennek, nem sokáig használtuk vidini kvártélyainkat. Nyilván az után, hogy Ahmed Efendi visszaérkezett Konstantinápolyba, született meg a parancs, hogy költözzünk át Sumlába, s ezt örömmel vettük. Mindjárt előkészületek történtek e hosszú menetelésre. És kezdetét vette a naphoszszat tartó, kimerítő és kényelmetlen vonulás a leírhatatlanul nyomorúságos lúbe süppedt egész Bulgárián keresztül. Annak ellenére, hogy a föld termékeny, a falvak nyomorúságosak, épület sehol se látni, mert ez embereknek a földvermek szolgálnak lakásul. E földalatti lak legfeljebb három helyiségből áll.

Két oszmán lovasszadron kísért bennünket, hogy szállásokat készítsen elő, élelmet biztosítson nekünk és megóvjon a váratlan kellemetlenségektől. Mekkora volt a döbbenetünk, amikor az egység parancsnoka lengyelül szól hozzánk. Igaz, nehezen formálta a szavakat, de látszott, hogy ő is nagy örömet lel benne, hogy lengyelül beszélhet. Aga efendinek szólították; százasod volt. Mennyire sajnálom ma, hogy nem jegyeztem meg jobban mindazokat a kalandokat, amelyeken ez az ember az életében átment. Még szinte gyerek volt, amikor száműzöttként Szibériában jelöltek neki ki kényszerlakhelyet. Megszökött, de elfogták és szörnyen megkínnozták, de ismét szökésben látta megmenekülése lehetőségét. Más jellegű fogságba került, s mint rabszolgát kétszer adták el. Elég az, hogy hosszú évekig tartó hányódása után került el az Oszmán Birodalomba, ahol belépett a hadseregbe, s a kapitányságig vitte. Nekünk a hosszan tartó bulgáriai vonulásunk során felbecsülhetetlen jótévedőnk volt. Menet közben több olyan helységet is érintettünk, amelyek a törökök és a muszkák között

¹¹¹ Utalás Ujejski: *Karének* című versére. Lásd a 38. jegyzetet!

¹¹² Hauslab, Franz, lovag (1798–1883) az 1849-es nyári hadjáratban vezérőrnagyi rangban a magyarországi császári hadsereg tüzérparancsnoka. 1849. október 12-én érkezett gőzhajón Vidinbe, hogy a kimenekült katonákat, főként közlegényeket és altiszteket, valamint a cs. kir. hadseregben korábban nem szolgált tiszteteket amnesztia ígéretével rábírra a hazatérésre.

¹¹³ Vidinbe Ethem Efendi tüzérőrnagy, az oszmán hadügyminisztérium kiküldöttje érkezett meg 1849. szeptember 17-én a lengyel ügynökség képviselőjével, Jan Saih dragománnal, hogy a menekülteket rávegye a mohamedán vallás felvételére.

folyó hósi háborúban majd nagy hírnévre tesznek szert. Megjártuk a Balkán-hegységet, ahol a híres Sipka-szoros található, amelyet annyi vér öntöz majd. Átvonultunk Plevnán s megannyi más helységeken, amelyeket vérrel jegyeztek fel ama háború krónikalapjaira, amely fölszabadította Bulgáriát a török uralom alól.¹¹⁴

Hosszú, fárasztó menetelés után végre megérkeztünk Sumlába, ahol egy nagy kaszárnyában helyeztek el bennünket. Sumlában már más volt az életünk. Igaz, a hatalmas termekben, az ajtóban katonai őrség állt, de csak úgy, ahogy minden más kaszárnyában. Ellátásunk kezdetben katonai volt: reggelire törökül csorbának hívtott rizspépet kaptunk, ebédre rizspépet, s második fogásul káposztás főtt bárányhúst vagy valamilyen más húst. A törököknél ünnepnapnak számító pénteken és a mi ünnepi vasárnapunkon piláfot, vagyis mazsolás rizst osztottak. Sumlában megtartottuk ramazán ünnepét,¹¹⁵ vagyis a törökök amolyan ünnepi böjtjét, amikor egész nap nem esznek. A napfelkeltét ágyúlövessel köszöntik. Az ágyút egy olyan hegy csúcsán helyezik el, ahonnan legjobban látni, mikor kél fel a nap. Ez arra szóló jeladás, hogy ettől fogva a törököknek nem szabad enni. Naplementekor ágyúlövés jelzi, hogy ettől kezdve a törökök egész éjszaka ethetnek. Amikor a napnyugta ideje közeledik, a török már egy szelet kenyeret tartva a szájához várakozik, s ágyúlövéskor a kenyeret bekapja és lenyeli. Ramazán ünnepekor rólunk se feledkeztek meg, mert alig osztották ki a vacsorára járó levest, a napnyugta után ismét a csorbával kínáltak, éjfélkor pedig hozták a csorbát, a káposztás bárányhúst, desszertként pedig a piláfot. Mindeközben azt kiáltozták: „Sultan csak u!!! (A szultán nagyon jó!) Napfelkelte előtt csorbát, majd utána a mi reggelinkül megint csorbát kaptunk. Azt vizslattuk, hogy valamelyikünk fülén nem jön-e már ki a főtt rizs.

Noha török kaszárnyáról volt szó, megengedték, hogy az egyik kis termet berendezzük kápolnának. Ott tartottuk az istentiszteletet, amely alatt a törökök nem válhattak őrséget, nehogy a szertartást megzavarják. Később bennünket, tiszteket a bolgárok házaiban kvártélyoztak el, s csak a közlegények és az altisztek maradtak a kaszárnyában. Menázi helyett pénzt kaptunk, s magunk gondoskodtunk az élelmezésünkről. És mivel a főzéshez vízre volt szükség, bolgár szokás szerint egy nagy kondérral mi is a városi kútra jártunk vízért, ahonnan a török nők is hordták a vizet. Mindig úgy alakult, hogy amikor a törökök éppen őrzáron voltak vagy más foglalatosság kötötte le őket, nekünk éppen akkor volt szükségünk vízre, s hogy-hogy nem, véletlenül a török nőknek is. Gyakran előfordult, hogy a török nők fátyla is pont ekkor hullott le, s nem kis időbe telt, hogy visszaigazítsák. Nekünk pedig ezalatt alkalmunk nyílt a szép lány- vagy menyecskearcokat szemügyre venni. Az idősebb asszonyok valahogy gondosabban takarták el az arcukat, mert a réseken át csak a szemüket és az orrukat lehetett látni. Bizonyára az idősebbek már nagyobb tapasztalatra tettek szert a fátyol gondos rögzítésében. Veszedelmes dolog volt török nővel beszédbbe elegyedni vagy még csak hosszabban is megbámulni. Erre figyelmeztetett török barátom, akinél hosszabb időn át a számunkra szükséges tejet vettem. A török, ez az öreg katona, aki állítólag harcolt a muszka háborúban, s szörnyen gyűlölte őket, éppen azért volt annyira kedves hozzánk, mert tudta, hogy mi is harcoltunk a muszka ellen.

Akkor, amikor mi Sumlában laktunk, az szinte teljes egészében török város volt. (Ma nyilván más a helyzet.) Az illetén török városban csak a főutcán nyitottak az épületek, ahol a kávéházak és az üzletek sorakoznak, s a gazdag keresztények lakásai találhatóak. A mellékutcák csak magas párkányzatok, vagyis kőfalak, amelyeken a pár lépésenként egymást követő ajtók mindig be vannak zárva. Ezeket át jut be lakásaiba a török, amelyek tágas udvaron állnak, de idegeneknek ezen udvarba a csorbádszi (házigazda) határozott engedélye nélkül belépni szigorúan tilos. Én hosszú időn át járva török barátomhoz tejért, az ajtón kopogtattam. E célból mindegyik ajtón egy kis kalapács

¹¹⁴ Az 1877–78-as orosz–török háború jelképes színhelyei: Sipka-szoros: a Gabrovót a Kelet-Ruméliában fekvő Kazanlikkal összekötő hágó – déli kijáratánál a Sipka-nevű faluval. A kulcsfontosságú átkelőhely elfoglalására indított – két nappal később sikert hozó – támadást az orosz hadsereg 1877. július 17-én. A hágót augusztus 20. és 27. között valamint szeptember 17-én eredménytelenül próbálta visszafoglalni az oszmán haderő. Az erődítésekkel övezett Plevnánál Oszmán Pasa csapatai 1877. július 20-ától közel öt hónapon át feltartóztatták a végcélként Konstantinápolyi elfoglalni akaró orosz és román csapatokat.

¹¹⁵ Ramadán (perzsául: ramazán), a török holdnaptár kilencedik hónapja, amikor a törökök napkeltétől napnyugtáig nem esznek, arra emlékezve, hogy Allah 610-ben e hónap 27. napján adta át az égből a *Koránt* Mohamed prófétának.

függ. A vele való kopogtatásra végül csak megszólal valaki az udvaron, hogy ki kopog? és mi kell? Ha az illető ismerős, az ajtó megnyílik, de küszöbét nem szabad átlépni. Én hosszú ideje naponta olykor kétszer is tejet vásárolva a család jó ismerőse, mi több, jó barátja voltam. Barátom, a török női papucsokkal kereskedett és kétlovas kocsijával szerfelett gyakran kelt útra messzi városokba. Ezalatt a felesége vette el tőlem a kannát, s adta át a tejet. Ilyenkor időnként hosszabb beszélgetésbe elegyedtünk, mivel e családban barátnak tartottak. Gyakran előfordult, hogy az anya helyett a család egyetlen leánykája jött ki a kannáért, egy fiatal és nagyon szép kislány, méghozzá fátzol nélkül. Nem lehet csodálkozni azon, hogy ilyenkor a beszélgetésünk hosszan elhúzódott. Előfordult, hogy az anya és leánya együtt jöttek ki a tejért, amikor biztosak voltak benne, hogy a házigazda nem egyhamar tér haza. Ilyenkor beinvitáltak az udvarra, s a beszélgetésünk jócskán megkönnyítette, hogy mindketten bolgáruul beszéltek Márpedig a bolgár nyelv ugyancsak megkönnyítette az eszmecserét. Megtudtam, hogy barátom édesanyja keresztény nő volt, s még barátom felesége is tudta a Miatyánkot. Emellett nagyon bánkódott a török nők sorsa miatt. Azt mondta, boldog volna, ha egyetlen leánya keresztény férjhez tudna férjhez menni és visszatérne férje édesanyja vallására. Elég az, hogy jó barátok voltunk.

Egy nap, amikor délután tejért mentem, kopogtatásomra mind az anya, mind a lánya kijöttek elibém. Valahogy zavartan mosolyogtak s behívtak az udvarra, közölve hogy a Csorbadzsi, a gazda délelőtt hosszan tartó, messzi útra indult az árujával. Az udvaron nagy vidámság támadt, mert a török lakások úgy rendeződnek el, hogy az utca felől nem kapcsolódnak egymáshoz, de belül érintkezhetnek a lakók. Biztos, már előre megállapodtak a szomszéd asszonyokkal, hogy azonnal értesítik őket, amikor jövök, mert nyomban megjelent néhány török nő. Vidáman folyt a beszélgetés, amikor kolompaszó szűrődött be az utcáról – egyszeriben általános rémületet keltve, mert az én házigazdám bivalyai szarvait teleaggatta kolompokkal. Mint a komor farkas vagy vadász láttán megriadt őzek, úgy rebbant szét a társaság, s nekem csak annyi időm maradt, hogy mire a kapu megnyílt, tejskannámmal én már a bejárati ajtónál álltam. Amikor barátom belépett az udvarra, a legnagyobb nyugalommal köszönttem: „Sabata chajrosom, csorbadzsi” (Jó napot, gazda). Ő is köszönt nekem. De láttam, hogy arcán a szívében támadt összes érzelmek végigfutnak: csodálkozás, harag, féltékenység. Majdhogynem haragosan kérdezte: Mit keresek a köreibem? Tettetett feszeltséggel és ártatlansággal közöltem, hogy az imént jöttem tejért, s mivel kopogtatásomra senki sem jelentkezett, gondoltam, hogy őt magát találok az udvaron, mert reggel még ő hozta ki a tejet, s nem mondta, hogy elutazik. Azért jöttem be az udvarra, mert, mint maga is látja, nincs itt senki. Mintha lehiggadva hallgatta volna magyarázkodásomat, kézen fogott és kivezetett az utcára, ahol kedvesen, de némileg fenyegetően figyelmeztetett: „A barátomnak tartalak, s a török számára hűségre kötelező a barátság, de ezúttal még egyszer figyelmeztetek, sohase merd a török küszöbét átlépni, mert nagy balszerencse érhet!” Boldog voltam, hogy ezzel pont került az ügyre, tej nélkül tértem haza, s barátaim aznap este nem ittak tejskávét.

Amikor beszámoltam nekik az esetről, mindegyikük előadott valamiféle vészterhes kalandot, amelyben része volt, mivel annak a gyanújába keveredett, hogy török nőt környékezett meg. Később Konstantinápolyban hallottam egy bajtársunk kalandjairól, aki kertészetet tanult (állítólag a berlini egyetemen), s Konstantinápolyban a szultán kertjében kapott állást, ahol a főkertésznek órnagyi rangja volt. A Szultán nagyon megkedvelte a lengyelt, mert nagy szerelmese volt a virágoknak. Bajtársunk tudott erről, s amikor a szultán megjelent a kertben, mindig igyekezett neki olyan virágot mutatni, amelynek révén felkelhetni maga iránt a figyelmet. Ilyenkor a szultán nagyon szívélyesen elbeszélgetett vele, s a bizalmas beszélgetés hosszan elhúzódott. Álmélkodva hallgatták a hadsegédek, s tudták, hogy a szultán kedvence. Bajtársunk keze alatt több alkertész és segédmunkás is dolgozott, döntő hányadukban külföldiek voltak, többségükben olaszok. Úgy rendelkeztek ezekben a kertekben, hogy amikor az eunuchok kíséretében kijönnek a hurik, megcsendül egy harang, s akik a kertben tartózkodnak, mindnyájuknak el kell onnan tűnniük. Fiatal és szerfelett jóvágású bajtársunk közelről akarta szemügyre venni a szultán bájos feleségeit. Állítólag voltak vagy háromszázötvenen. Mivel jól ismerte a kert összes rejtekeit, bozótosait, lugasait, oly búvóhelyet készített magának a bozótosban, ahonnan mindenkit jól láthatott, őt pedig – meggyőződése szerint – nem fedezhette fel senki. Valóban a bájos hölgyek közül többen is elhaladtak mellette, s jól szemügyre tudta őket venni. De mit fel nem fedez a női szem, különösen, ha a tárgy egy csinos fiú személyében maga a megtestesült tiltott gyümölcs? Felfedezték a rejtekhelyén és nagy elégedetten, mosolyogva, kézjelekkel

igyekeztek érintkezésbe lépni vele. S amint ez már a női természetből ered, a szultán feleségei nem tudták magukban tartani a titkot, hanem abba sorra beavatták egymást. Így egyre gyakrabban és egyre többen csoportosultak azon a helyen, ahonnan aztán vidám kacarászással távoztak. A végén ez az eunuchok felügyelőinek is feltűnt. Egy alkalommal ők is arra vették az útjukat. Ezt észrevéven a bájos hölgyek egy-kettőre ott termettek, s értésére adták bajtársunknak; veszély fenyegeti, meneküljön. Nem volt mit tenni; szégyen a futás, de hasznos. A kijáratú kapu felé vetette magát, az eunuchok meg kivont jatagánnal utána. Már-már beérték, amikor szerencséjére éppen arra jött a szultán. Bajtársunk a lábai elé vetette magát és gyors magyarázkodásba fogott; ma teljesen belefeledkezett a munkába, mert meglepetést készített a szultánnak, s a fáradságtól elaludt, s így nem hallotta a kert elhagyására szólít harangszót. A szultán elmosolyodott, s megparancsolta az eunuchoknak, hagyják békén a kertészt, őt meg figyelmeztette; jobb, ha nem dolgozza agyon magát, mert a fáradságtól nehéz álom vészterhes következményekkel járhat. A szultán most ugyan meg tudta őt menteni a biztos haláltól, de bezihonyosodhat, hogy ő sem mindenható.¹¹⁶

Sumlában is elhunyt néhány bajtársunk. Ők kapott sebeikbe haltak bele. Elhatároztuk, hogy emléket állítunk meghalt bajtársainknak. Köztük volt Woroniecki herceg is, aki még Magyarországon fogságba esett, és az osztrákok agyonlőtték. Rajta kívül több honfitársunk halt mártírhalt.¹¹⁷ De hol állítsuk fel emlékművüket? Az ezt engedélyező törökök azt mondták, hogy ott állítjuk fel, ahol megfelelőnek tartjuk. Mi azonban megszentelt helyet kerestünk, s a bolgár pravoszláv templom környékét tartottuk annak, mert ha szakadár vallás is, mégiscsak keresztes. De akadályokba ütköztünk, mert a sumlai bolgárok két táborra oszlottak velünk kapcsolatban. Voltak, akik baráti érzelmet viszonyultak hozzánk, s kedvükre jártak, de nagyon sokan az általuk hőn szeretett Oroszország ellenségeinek tartottak minket. Ez utóbbi párthoz tartozott az egész bolgár pravoszláv klérus, élén az ottani püspökkel. A sumlai bolgárok többsége azonban szeretett bennünket, s ők nemcsak hogy támogatták az emlékmű pravoszláv templom melletti felállítását, de kérték is...

És állt az emlékmű, egy két méter magas gránitoszlopot. Tetejében kifaragva egy kis pajzs; egyik oldalán a Czēsztchowai Szűzanya képével, másik oldalán a mi drága fehér sasunkkal. Nagy ünnepélyességgel és parádéval történt az emlékmű beszentelése, amelynek szertartását Niewiadomski káplánunk végezte. Az egész légió, vagyis a légió Sumlában tartózkodó maradéka a török katonazenekar muzsikájára díszmenetben vonult ki a kaszárnyából. Kíséretként a török gyalogság két zászlóalját rendelték ki az ezredes (kajmakán), az ezred parancsnokának a vezetésével. Az ünnepségen összes tábornokaink, Bem, Dembiński, Wysocki, Bułharyn részt vettek közönségünk jelentősebb személyiségeivel és a lengyel földről érkezett hölgyek csoportjával együtt. Jelen volt a török parancsnok pasa, Fuad Efendi ezredes,¹¹⁸ akit a konstantinápolyi kormány küldött hozzánk, hogy emigrációs közösségünk érdekeit képviselje kormánybiztosként. Még fiatal, alig harmincegynehány éves férfi volt, a bécsi Tereziánumon végzett rendkívül művelt ember, aki, amellet, hogy németül tökéletesen beszélt, franciául, angolul és olaszul is tudott. A templomi ünnepség után a két török zászlóalj díszsortűzet adott az elesett lengyel katonák tiszteletére, s a zenekar által játszott „Bartosz” induló hangjaira tértünk vissza nagy ünnepélyességgel a kaszárnyába. Fuad Efendi aznap este pompás fogadást adott rezidenciájában, amelyre szinte minden lengyel tisztet meghívtak. Engem is ez a megtiszteltetés ért. Hölgyeink közül is többeket meginvitáltak, akik kedvtelve töltötték az estét Fuad Efendi három feleségének társaságában. Ez utóbbiak gondos európai neveltetésben részesültek, beszéltek idegen nyelveken, tudtak zongorázni, s egyikük gyönyörűen énekelt. Társaságunkban nem takarta fátyol az arcukat.

¹¹⁶ Tchórzewski, Emeryk (1824–?) a lengyel légió 1. zászlóaljának hadnagya, akit Viddinben főhadnaggyá léptetnek elő. Az eset vele történt meg. Később megnősült, s Isztambulban telepedett le.

¹¹⁷ Woroniecki, Mieczysław alezredest (1825) és D'Abancourt, Karol (1811) századost akasztották fel 1849. október 20-án és Rulikowski, Konrad főhadnagyt lőtték agyon augusztus 28-án. Bővebben lásd: *Kovács István: A magyar szabadságharc lengyel mártírjai*. In: „Egy a lengyel a magyarral”. A szabadságharc ismeretlen lengyel hősei. Budapest, 2014.³ 220–256. o.

¹¹⁸ Fuad Efendi (1815–1869) a Porta főtölmácsa, diplomata, majdani reformpárti külügyminiszter.

Sumlában az 1830/31-es szabadságharc kitörésének évfordulójáról is megemlékeztünk. Az ünnepségen mind zenekarunk,¹¹⁹ mind énekkarunk, mind színjátszó-körünk és tánckarunk fellépett. Az ünnepségre a kaszárnyában került sor, ahol a török ezredes a legnagyobb termet bocsájtotta rendelkezésünkre, mert rengeteg vendéget hívtunk meg. Sajátjainkon kívül meginvitáltuk a török pasát, kajmakánt (ezredest), néhány őrnagyot, rengeteg főtisztet, azokat, akikkel jó barátságot ápolunk. Meghívtunk tízegynehány előkelőbb bolgárt is, többek között Sztefanovics bankárt, aki szívélyes baráti kapcsolatban állt velünk. Az első padokban tábornokaink – Bem, Dembiński, Wysocki – ülték a török tábornok társaságában, majd a magasabb rangú lengyel és török tisztok. Az egész termet megtöltötték a nézők. Az est a török himnusz eléneklésével kezdődött, amelyet a mieink tökéletesen megtanultak, s ezért a pasa és a többi török tiszt forró szavakkal mondott köszönetet. Ezt követően elzengtük a mi „Nincs még veszve Lengyelország!”-unkat, amelyet mindnyájan állva hallgattunk végig, s befejezése után a török tisztok lelkes tapsba törtek ki. Ezt más hazafias dalok követték, amelyeket mind lelkesen megtapsoltak. A tapsnak véget kellett vetni, mert következett a zenei fellépés. Ez még nagyobb elragadtatást váltott ki vendégeink köréből. Valóban joggal dicselkedhettünk a zenénkkel. Említhető Suryn gyalogsági százados, aki fuvolakoncertet adott elő, de ott volt a légiónkban a Kugler nevű bécsi diák,¹²⁰ aki az október forradalom után Magyarországra szökött és belépett a légiónkba. Az első pillanattól az utolsóig velünk harcolt, s idegenben is osztozott a sorsunkban. Úgy hegedült, mint egy igazi művész. Tizenkét ilyen zenészünk volt, s együttesük bárhol nyugodtan felléphetett volna. Minden darabot harsány tapssal fogadtak. Ezt követte a Bentkowski őrnagy által írt, emigráns mindennapokat feldolgozó színdarabjának bemutatása, amelynek alapötletét egy Varsóban játszott komédia szolgáltatta: „Napnyugta után”. E darabban a napóleoni kódex egy minden bizonnyal kigúnyolt paragrafusát használták fel, amely kimondta, hogy napnyugta után senki bűnözőt nem lehet letartóztatni. Bentkowski darabjában egy valamilyen vétkéért Varsóban bujkáló fiatalember kiadja magát Törökországból hazatért emigránsnak, s bizonyos lévén abban, hogy napnyugta után nem lehet őt letartóztatni, meglátogatja egy lengyel család otthonát, amelynek közeli hozzátartozói Sumlában vannak. Ott elképesztő dolgokat mesél törökországi létükről. Többek között elmeséli azt az üldöztetést, amit a törökök részéről kell elszenvednünk, márminthogy a szultán parancsára mindegyikünknek három felesége kell, hogy legyen. Azon a családi összejövetelen, amelyen mindezekről beszámol, ott a nagynéni is, egy vénkisasszony, aki meghallván a szultán parancsát, fájdalmasan feljajdul: „Szegény fiúk!”, de nyomban felteszi a kérdést: „És mondja Uram, a nőknek is biztosítanak három férjert?” „Nem, hölgyem” – hangzik a felelet – „mert ez esetben egy házasság hat főből állna”.

A végén megkérdezi tőle a házigazda: „És mondja uram, mi van a mi tábornokainkkal, Bimmel, Dembińskivel és Wysockival?” – „Hál’ Istennek, jó egészségnek örvendenek! – hangzik a válasz. – Reggel együtt sétálgatnak, az estéket közös kártyázgatással, whistezéssel töltögetik el.” – „Vagyis békés egyetértés honol közöttük?” – „Mi az hogy, uram, a legteljesebb egyetértésben élnek.” – „Hál’ Istennek érte!” – rikkantja el magát lelkesen a házigazda, s hozzáteszi: „Merthogy itt, honunkban, uram, olyasfajta szomorú, lehangoló hírek keringenek, hogy már megint békétlenség, marakodás, folytonos gyűlölködés jellemzi hármójuk kapcsolatát. Hadd öleljem meg magát ezekért a jó hírekért, mert az egész országot, egész hazánkat lesújtotta az, hogy ismét egyenetlenkedés, gyűlölség és féltékenység vert éket vezéreink közé. Mert hiszen nemzetünk ezen hibái miatt vesztettük el szabadságunkat, vesztettük el hazánkat.” Harsány és szívbeli „Bravó!” kiáltással fogadta az öreg lengyel ezen szavait az egész terem, s hogy szíven ütötték-e az első sorban ülő három tábornokot, azt könnyű kitalálni. A színpadi fellépés táncsal fejeződött be, amelyet remekül adott elő Podhorodecki bajtársunk,¹²¹ aki elropott egy magyar csárdást. Ugyanőt alkalmazta később a konstantinápolyi színház tánckara. Még egyszer elénekeltük a török himnuszot és a „Nincs még veszve Lengyelország”-ot, majd mindnyájan átmentünk a szomszédos terembe, ahol dúsan terített asztalokkal, katonásan elkészített étellel, itallal fogadtuk vendégeinket.

¹¹⁹ A Sáfrány Mihály (1807–1902 vagy 1822–1905) által alapított zenekarról van szó, aki később a török hadsereg karmestere lett. Az ő nevéhez fűződik az első bolgár szimfonikus zenekar megalapítása is.

¹²⁰ Karol Kugler az októberi bécsi forradalom után menekült Magyarországra, ahol belépett a lengyel légiónba.

¹²¹ Podhorodecki, Wojciech (1820–1892) a magyarországi lengyel légió tüzérségében hadnagyként szolgált.

A lakomához a közeli bolgár faluban vettünk két hízót, és bármilyen hihetetlen is, a hízódisz-nókat behoztuk a török kaszárnyába. Régebben még a városba is csak lopva lehetett volna ezt tenni, s most török kaszárnyában dolgoztuk fel kolbásszá, hurkává, sajttá őket, s most ezen ínycsenésekkel és disznópecsenyével raktuk meg az asztalokat. Ízletes tortákkal is díszítették, mert cukrászok is voltak közöttünk. Ezen ínycsiklandó étkeket a török tiszték sem vetették meg, s a török katonák által csebrekben hozott pompás bolgár bor a szomjúság oltásával együtt olyannyira a fejekbe is szállt, hogy a török ezredes a másnapi szemlét kénytelen volt elhalasztani. Igaz, a szétszéledő török tiszték is alig álltak a lábukon.

Az ez idő tájt Sumlában állomásozó török ezred zenekarában volt egy fiatal, de szerfelett muzikális karvezető, aki szívbeli barátságot kötött a mi zenészeinkkel. Sokat tanulva tőlük, olyannyira kiemelkedett a török hadsereg muzikusai közül, hogy meghívták a konstantinápolyi szultáni gárdaezredhez. Megtanulta a legkülönbébb nemzeti dalainkat és indulóinkat, s legjobban az „Ó, Bartosz, ó, Bartosz, a remény el ne hagyjon...” tetszett neki.

Mindazonáltal kitörő örömmel fogadtuk a hírt, hogy törökországi rabságunk, ha már nem is volt oly nehéz, hamarosan véget ér. Parancs jött Konstantinápolyból, hogy tábornokaink és jelentősebb törzs- és főtisztjeink Sumlából a kisázsiai Kütahyába költöznek át, amely a további parancsig kényszerlakhelyükül fog szolgálni.¹²² Mi, a többiek Konstantinápolyba távozzunk. Az internáltak között volt Tchorznicki ezredes is, s mint adjutánsa legidősebb bátyám, Antoni is vele tartott a tisztiszolgájával, Jurek Danilakkal együtt, aki – mint említettem – apám kocsisa volt. Turzéból vele együtt keltem útra Magyarországra. Jurko Danilak ma csaknem kilencvenéves aggastyán, s Turzében lakik.

Elérkezett végre az oly hön várt pillanat, parancs jött Konstantinápolyból, hogy pár napon belül indulunk. Készüljünk fel, hogy felkerekedhessünk a messzi távolba. Fájó szívvel búcsúzkodtunk. Hosszabb időt töltvén Sumlában, sok embert alkalmunk volt megismerni, köztük olyanokat is, akik igazi barátunk bizonyultak. Tőlük is búcsút kellett vennünk. Elbúcsúztatott a helyőrség a basával az élen; elbúcsúztattak a hozzánk jó szívvel lévő bolgárok. Sztojanovics bankár búcsúfogadást adott tisztjeinkre, amelynek nagyon ellene volt az ottani püspök. E fogadás alatt ő is megjelent Sztojanovics házában, s szemrehányást tett neki emiatt. Mire Sztojanovics azt felelte, hogy barátait búcsúztatja, s rendkívül boldognak érezni magát, ha a püspök atya is részt venne az ünnepségen. De a püspök egyszerűen sarkon fordult és elkocsikázott. Nem volt híja sírósz-zokogós jeleneteknek sem, hiszen fiatal emberek távoztak Sumlából, s a fiatalok között könnyen szövdök szívbeli érzelem.

Én is búcsút vettem török barátaimtól. Öreg barátom ezúttal nem volt ellene, hogy házának küszöbét abból a célból átlépjem, hogy feleségétől és lányától elbúcsúzzam. Az öregnek könny szökött a szemébe; sok sikert kívánt hátralévő életében, miközben lánya és felesége arcukat kezükbe temetve zokogtak. Másnap reggel, azután, hogy búcsút vettünk Sztojanovicstól, Sumla egész városa megbolydult. Szálláshelyeiken csomagoltak a tiszték, a kaszárnyában a katonák. Ott sorakoztak az előfogatok is, amelyre felpakolták csomagjainkat. Annak ellenére, hogy aznap napfelkeltéig örökre búcsút kellett vennünk Sumlától, már-már delelőn állt a nap, s a mecsetek tornyaiban elcsendesedtek a műezsinek, még mindig ott állt a kocsisor az előtt a kaszárnya előtt, ahol tízegyhány hónapon át tétlenül töltöttük az időt. Végre a katonai kürtjelre menetoszlopunk is elindult a már korábban távozott pakkos szekerek után. A kaszárnyakapu előtt zenekar játszott a ulánusindulót, s az egész tisztikar a basával az élen tisztelegve búcsúzott tőlünk. Biztonságunk érdekében két gyalogosszázadot és egy lovassvadront rendelték kíséretünkül.

Méltóságteljes tartással menetelt a fiatal lengyel sereg sorsának ismeretlen kikötője felé. Sumla utcáit ellepte a bolgár és a török lakosság, az előkelőbb polgárok fogatokon kísérték bennünket messze a városfalakon túl. Estefelé már magunkra maradtunk török kíséretünkkel, s így vonultunk – ma már nem emlékszem pontosan – három vagy négy napon át Várnáig, az egyik legjelentősebb török erődig. Végül átkeltünk a Várna előtt elterülő tágas térségen, ahol századokkal azelőtt a lengyel

¹²² A magyarok közül többek között Kossuth, Batthyány Kázmér, Mészáros Lázár, Perczel Mór, Perczel Miklós, a lengyelek közül Henryk Dembiński altábornagy, Józef Wysocki, Jerzy Bułharyn tábornokok, Władysław Tchorznicki ezredes, Julian Przyjemski, Tadeusz Idzikowski alezredek, Adolf Grochowalski, Konstanty Matczyński, Teofil Bleszyński őrnagyok, Stanisław Chojecki, Stanisław Bryganty főhadnagyok, Józef Niewiadomski káplán kényszerült a kisázsiai Kutahiában kijelölt lakhelyre utazni. Antoni Bielański önként követte Tchorznicki ezredet.

fegyverek számára szerencsétlen, véres csata folyt, amelyben Várnai Ulászló királyunk elesett.¹²³ Megpihentünk itt, s mély megrendültséggel szemléltük a csatateret s hallgattuk a helybélieket, akik megmutatták azt a helyet, ahol királyunk elesett. Ez azonban nem biztos, mert még ma sem tudják teljes bizonyossággal, hol halt hősi halált a lengyel király. Végre megnyíltak előttünk a várnai erődtímeny kapui, s részünk lehetett az oly hön várt pihenésben.

Nem sokáig időztünk Várnában, mert a kikötőben már ott állt a török haditengerészet ránk várakozó ragyogó gőzhajója. Láthatóan alig várta, már, hogy megérkezzünk, mert sűrű füstfelhőt ontottak kéményei. Hallgatva a tapasztaltabb hajósok tanácsaira, miszerint töltsük meg gyomrunkat, ha nem akarunk tengeribetegségben szenvedni, amit csak lehetett, magunkba faltunk, s a kikötőbe siettünk. Életünkben először lévén részünk ilyen látványban, nagy kíváncsisággal bámultuk a tengernek nevezett végtelen víztükröt. Sok időbe telt, míg csónakokon mindnyájunkat a pompázatos és kényelmesen berendezett hadihajóra átszállítottak a partról. Amikor már mindnyájan elfoglaltuk helyünket a fedélzeten, a matrózok monoton énekük közepette felhúzták a horgonyokat. Két ágyú-lövés búcsúztatta a várnai erődot. Egyszeriben lassú ringását éreztük a hajónak. Apránként eltűnt szemünk elől az erődtímeny. Aztán mind inkább elmosódott a part is, és körös-körül csak a Fekete-tenger végtelen víztükrét láttuk.

Elérkezett végre a Szejm összehívásának ideje, én is Lembergbe megyek.¹²⁴ A székesegyházban tartott ünnepi istentisztelet után a követek a Szejm üléstermében gyülekeznek. Micsoda meghitt pillanata ez az újbóli együttlétnek. A régi társak köszöntik egymást, az újonnan megválasztottak szívélyes kézfogással pecsételik meg az újdonsült ismeretséget, szívből jövő barátságot. Néhány pillanat elteltével megelik a szejm csarnoka, már őexcellenciája a helytartó, Kazimierz Badeni gróf is itt van, s szokása szerint mindenkihez kedves, mindenkit szívélyes kézfogással üdvözl.¹²⁵ Tekintetünk máris találkozott, de én nem sietek őt köszönteni; ne tehessen amiatt szemrehányást, hogy a helytartó úr kívánsága és akarata ellenére ismét a régi padomat és pulpitosomat foglalom el a teremben. De nagy megrökönyödésemre Őexcellenciája Kazimierz Badeni gróf mosolyogva,

a harag legcsekélyebb jele nélkül, kézfogásra nyújtott kézzel jön felém, kijelentve: „Köszöntöm Önt, s nagy öröömre szolgál, hogy itt láthatom, remekül jött ki a küzdelemből, s én szerfelett elégedett vagyok sikerével.”¹²⁶

A szejm ülésének megnyitása után néhány nappal híre megy, hogy a szejm legközelebbi ülését meglátogatja a rutén metropolita, Kujlowski atya. Hogy milyen érzélemmel viseltettek iránta, s hogy mily nagy tiszteletnek, mi több imádatnak örvendett, s nem csupán a szejm üléstermében, hanem az egész országban a görög katolikus egyháznak ez a Magas Méltósága, annak legjobb bizonyí-

¹²³ Magyar királyként (1440-től) I. Ulászló, lengyel királyként (1434-től) III. Ulászló 1444. november 10-én esett el Várnánál az egyesült keresztény had élén. Emiatt a lengyel történetírás és köztudat Várnai Ulászlóként tartja számon.

¹²⁴ A galíciai Honi Szejmet évente négyszer-ötször hívta össze az uralkodó – a nyári mezőgazdasági betakarítási munkák miatt – többnyire ősszel s általában két napra. 1899 őszén – az osztrák kormányválság miatt – csak december 29-én ült össze két napra a Honi Szejm, hogy Galícia következő év márciusáig szóló ideiglenes költségvetését megszavazza. *Gazeta Lwowska*, 1899. december 30.; *Gazeta Narodowa*, 1899. december 29.

¹²⁵ Badeni, Kazimierz (1846–1909) konzervatív galíciai politikus, 1888-tól Galícia helytartója. 1895. szeptember 29-én I. Ferenc József császárral az osztrák kormány miniszterelnöki tisztére kérte fel, amelyet 1897 novemberéig töltött be. Kazimierz Badeni Galíciába visszatérve rendszerint részt vett a Honi Szejm ünnepi ülésén, így 1899. december 29-én is. Ekkor már az ülésteremben szinten jelenlévő Leon Piniński volt Galícia helytartója. Mivel Galíciában a titulusok egész életre szóltak, Bielański joggal nevezi K. Badenit helytartónak. A szejm ülésének ünnepélyes megnyitásán a görög katolikus egyházfőn kívül Andrzej Szeptycki, stanisławóvi görög katolikus püspöki helynök is részt vett, aki elkötelezett híve volt az ukrán nemzeti egységnek s ezzel együtt a görög katolikus és pravoszláv egyház egyesítésének. Kujlowski öt hónap múlva bekövetkezett halála után ő lett a lemergi és halicsi metropolita, s ezt a tisztséget egészen 1944 novemberéig betöltötte. *Gazeta Lwowska*, 1899. december 30.

¹²⁶ Utalás arra, hogy az 1895. évi szeptemberi választásokon Bielański kilencvennégy érvényes szavazatból ötvennyolcat kapott a többségében ruténok által lakott választási kerületében. *Gazeta Lwowska*, 1895. szeptember 29.

téka az, ahogyan őt a Szejm üléstermében köszöntötték. Azon a napon, amelyen bejelentették, hogy a Legméltóságosabb Kujlowski metropolita érkezik a szejm ülésére,¹²⁷ már a szokásosnál is korábban megtelt a terem. Már az országos háznagy, Stanisław Badeni gróf is ott van, s háznagyi botját is behozták.¹²⁸ És egyszer csak a szejm ülésének megnyitására üt az óra. A Háznagy nem kapkodja el, hogy háromszor koppantson jogaival, ilyen jelezve az ülés megnyitását.

Máris híre megy a teremben, hogy a Metropolita megérkezett a Szejm épülete elé. Egyszeriben mozgolódás támad, s a magas méltóságok mögött mindenki a szejm üléstermének ajtajához nyomul, hogy a Metropolita atyát köszöntse. Valóban, nagy a tumultus a bejáratnál, mert a követek mindegyike be akar mutatkozni neki és meg akarja szorítani a Metropolita atya tiszteletreméltó kezét. Sokáig tart az éljenző köszöntés, s a követek sorra adják át egymásnak helyüket, hogy mindenki részt vehessen a kedves és megtisztelő üdvözlő bemutatkozásban. Én arra várok, hogy a tömeg, a követek áradata megrikkoljon, s ha már szinte mindenki túl van az ünnepélyes köszöntésen, nekem is tér és lehetőség nyílna arra, hogy a megfelelő beszéd után a Metropolita atyát köszöntsem. Ő azonban nem engedi el az üdvözlésre kinyújtott kezemet, hanem az arcomat fürkészve sokáig rázza, miközben a rá jellemző jóságos mosollyal megkérdezi: „Kihez van szerencsém?” „Kazimierz Bielański vagyok” – felelem. S e szavakra a szó szoros értelmében a nyakamba borul, szívélyesen megölel, s a még bennünket karéjózó követekhez így szól: „Ne csodálkozzanak az urak megindultságomon, ugyanis nem mindig voltam én pap. Volt idő, amikor katonáskodtam és a számkivetettek keserű kenyerét ettem idegen földön. A szabadság harcterén és a száműzetésben kötött barátság azonban kitoröhlhetetlenül az ember szívébe vésődik.”

A Metropolita atya az ülés befejeztével a szejm termét elhagyva, s mindenkitől elbúcsúztatva, odajön az én padomhoz, s e szavakkal köszön el tőlem: „Isten áldjon, drága Kaziu. De'jszen tudod, hol lakom mostanság. Ne sajnálj hozzám, régi társadhoz, bajtársadhoz elfáradni. Lesz mit meslünk egymásnak az elmúlt időkről, megélt kalandokról és az idegenbeli hanyódásokról. Mily hosszú ideje vetünk egymástól búcsút, s vágunk neki a jövődő titkaitól vemhes nagyvilágnak...”

A metropolita atyához fűződő barátságon kívül, amelyet a magyar nép és a közös szabadságért folyó harc terein kötöttünk, s az idegenbeli számkivetettség teremtette bajtársi egymásraultaltságon és sorsközösségen kívül, még az az eseménysor is a metropolita atyához kötött, amelyet a szülő házbán 1848-ban átélünk. Ez akkoriban történt, amikor hazánkat elhagyva Magyarországra siettünk,

¹²⁷ Kujlowski, Julian (1826–1900) előbb a Rudki triviális iskolát, majd a sambori német iskolát látogatta. A lembergi német gimnáziumban érettségizett 1845-ben. 1846-tól a Lembergi Egyetem bölcsészkarát látogatta, de mivel politikailag gyanús volt, tanulmányait Przemyslben volt kénytelen folytatni. Anyagi kényszer miatt tanulmányait 1847-ben félbehagyta, s az Államkincstár Igazgatóságában alkalmazták gyakornokként. Az 1848-as népek tavasza idején az lembergi akadémiai gárda századosa és a járási nemzeti tanács tagja lett. Lemberg november 2-i bombázása után rövid időre letartóztatták. Szabadulása után azonnal elhagyta Galiciát, s a Bielański család segítségével – 1849 telén – Magyarországra távozott. A légió egyik zászlóaljában hadnagy. A szabadságharc leverése után kimenekül az Oszmán Birodalomba. Szerbiában belépett az Oszman pasa parancsnoksága alatt álló török hadseregbe, de miután Várnán át Isztambulba vonult, 1850 tavaszán leszerelt. Ezt követően a lazarénusok segítségével sikerül Franciaországba jutnia, anélkül, hogy vízumra lett volna. Hipolit Terlecki atya támogatásával felvették az újra megalapított keleti missziós rutén kollégiumba. Adam Jerzy Czartoryski is támogatta párizsi teológiai tanulmányait. Kapcsolatba került Adam Mickiewiczessel is. 1854. április 4-én latin szertartási rend szerint szentelték pappá, de azzal a köteletségvállalással, hogy görög katolikus liturgia szerint misézzen. A krími háború miatt nem utazhatott Bulgáriába, 1856-ban pedig betegségbe akadályozta meg abban, hogy Korfuban legyen pap. Emiatt két éven át Párizsban teljesített lelkipásztori szolgálatot. Az 1857-es amnesztia után hazatért Galíciába. 1859-ben ő lett a przemysli járásban fekvő Ruskie Sioło első görög katolikus parókusa, s e szolgálatát huszonöt éven át ellátta. 1882-től Przemyslben töltött be a székeskáptalan mellett magas egyházi tisztségeket. 1887-ben az újonnan szervezett stanislawóvi székeskáptalanba költözött át. 1890-ben przemysli, majd ezt követően stanislawóvi püspöki helynöknek nevezték ki. 1893-ban kihallgatáson fogadta XIII. Leó pápa. Mivel a lengyeliséggel való megbékélés híve volt, a radikális ukrán ifjúság többször tüntetett ellene, de a görög katolikus klérusban is sokan ellenezték, hogy a polonofilnek tartott Kujlowskit lembergi érsek-metropolitának nevezzék ki. Az uralkodó 1899. január 22-én metropolitává nevezte ki, amelyet hét hónap múlva a Vatikán is jóváhagyott. Kitént karitatív munkájával.

¹²⁸ Badeni, Stanisław Marcin (1850–1812), Kazimierz öccse. 1883-tól a galíciai Honi Szejm követe, 1895 és 1901 valamint 1903 és 1912 között háznagya.

hogy a lengyel légió soraiban küzdjünk annak a lengyel hazának ellenségei ellen, amelyet akkoriban a ruszinok hazájuknak tartottak, és azt a lengyelekéhez hason érzülettel szerették. Igen, közösen tűrték érte a börtönt, a rabbillincset, s még az életüket is készek voltak feláldozni, hogy a közös lengyel, litván és rutén haza visszanyerje a szabadságát.¹²⁹

Életem múltját, eseményeit és kalandjait felidéző beszámolómat attól a pillanattól kezdem, amikor az osztrák ágyúk bombákkal, gránátokkal és röppentyűkkel árasztották el Lemberget, hogy az egész város romhalmazzá váljék, s ezzel a pár hónappal azelőtt adott alkotmányt darabokra szaggassák. A haza jobb jövőjébe vetett áldott remény, a szabadság és főlsszabadulás reménye ismét áldozatul esett a zsarnok kormánzatnak és üldöztetésének. Az ifjúság emiatt honát elhagyva csapatostul siet Magyarországra, hogy ellenségeinkkel csatázva Magyarhon szabadságáért ontva vérért a mi Hazánk szabadságát is kivívja.

A Magyarországra vonulás kezdetén a határt nem őrizte katonaság, s népes gyalogoscsapatok tudtak csapatostul átkelni, nemegyszer fegyveresen, mint például az a sambori ifjúság, amelynek egy része Turzén kelt át, s amelyhez az én drága édesanyámtól megáldottan csatlakozva én is búcsút vettem hazámtól, családomtól. Később azonban már nehezebb volt átvégődni a határon. A kormány katonasággal szállta meg a kordont és a magyar határ mentén fekvő falvak népeit is felszólította a határ ellenőrzésére, védelmére, valamint a Magyarországra igyekvők elfogására és átadására a cs. kir. kerületi kapitányságoknak. E határ menti falvakban kiegyenesített kaszákkal felfegyverzett parasztbandák szerveződtek fináncfelügyelők vagy gyakran kiszolgált katonák parancsnoksága alatt. Turze falva, noha még messze feküdt a magyar határtól, de mivel régóta rajta vezetett át a helybéliek és a dohányt, az ún. szűzdohányt szállító csempészek által ismert út, az önkéntesek összefogdosására erős csapatot szerveztek. Turzén keresztül folyamatosan vonultak kisebb-nagyobb önkéntes csoportok, hogy beálljanak az akkor már Magyarországon harcoló lengyel légióba, amelynek kötelékében már én is átestem a tűzkeresztségen. Turzéban ugyanis nagy vendégszeretettel fogadták őket, s biztos és megbízható vezetőket adtak melléjük, akik a magyar határig kísérték őket.

Turze falvát apám a fivéréától, Kajetán Bielańskitól bérelte, aki a ma már ismeretlen részvégrehajtói hivatal tisztségviselője volt Mościskában. A nagybácsi halála után özvegye három kicsi leánykával Turzéba költözött, s miközben atyám az úgynevezett nagy udvarházat lakta, bácsikánk özvegye annak szomszédságában oldalt a másik tágas udvarházat vette birtokba. Mivel atyámról még régebben azt jegyezte fel a kerületi kapitányság, hogy a kormányzatra nézve veszélyes, szinte állandó megfigyelés alatt állt. Így ha egy Magyarországra igyekvő önkéntes csapat lopakodott be hozzánk, gyakran a bácsikánk özvegyénél helyeztük el mindaddig, amíg a biztos vezető meg nem jelent az udvarházában.

Egy téli este a kései órákban hat fiatalember érkezik elcsigázva, merthogy jó messziről jöve, fényes nappal hegyen-völgyön és hófúvásokon kellett átkelniük. Az udvarház egy jól ismert barátja kéri, hogy segítsük át őket Magyarországra, mert üldözésnek, sőt kényszerbesorozásnak vannak kitéve. De e szabadságharcosok a lehető legrosszabbkor érkeztek, mert éppen pár nappal azelőtt indult el egy meglehetősen népes önkéntes csapattal a magyar határra az a megbízható vezető, aki már fiatalok százait vitte át biztonságosan Magyarországra. Igaz, számtalan veszéllyel dacolva, mert egyre erősebb strázsák őrizték a határt. Siemiarz, merthogy így hívták ezt a biztos vezetőt, tenyereként ismerte a Beszkidek meredélyeit borító ősrétegeket. Pontosán tudta, hol az öregségtől korhatag, odvas óriásfenyő, amelyben elrejtetheti a magyar szűzdohánnyal teletömött zsákját, amikor fennállott annak a veszélye, hogy a fináncfelügyelők és őrök a nyomában vannak és elkobozhatják a csempészt dohányt. Ismerte a barlangokat, amelyek ezekben az erdőkben a medvéknek szálláshelyül szolgáltak, akárcsak a csempészek által épített kalyibákat, amelyeket oly ügyesen álcáztak fiatal jejenyefenyőekkel, hogy akár napokra is meghúzhatták magukat bennük, nyugodtan fülelve az őket üldöző fináncok jeladásait.

Ez a biztos vezető a Siemiarz nevű turzei bocskoros nemes volt, aki joggal dicsekedhetett az őseitől örökölt kutyabőrrel. Az oklevelet relikviaként őrizte egy fémdobozban, kijelentve, hogy azt lengyel királyok adományozták őseinek a haza védelmében tanúsított vitézségükért. Ily esetekben

¹²⁹ A közös lengyel–litván–rutén(ukrán) haza fogalma az 1863/64-es szabadságharc egyik ideológiai pilére volt.

mindig leszögezte, hogy ő rutén, de lengyel nemes. Ő vezette át az önkénteseket, nemegyszer ezer veszélynek kitéve magát is, de korántsem csupán nyereségvágyból vagy valamiféle jutalomért, mert ha kellett, saját pénzzel is hozzájárult vállalkozása sikeréhez. Végül, amikor már letartóztatás fenyegette a megannyi önkéntes csapat Magyarországra történt átvételéért, nem tért haza, hanem belépett a légióba, és vitézségével kitüntette magát. Nem tudom, mi lett vele. Állítólag elesett.

E derék és megbízható vezető még nem tért vissza legutóbbi útjáról, amikor a hat fiatalember megjelent a nagybácsi özvegyének udvarházában. Mivel nem volt biztonságos, hogy ott maradjanak, egy hasonlóan dohánycsempészettel foglalkozó és a vidék minden zegzugát alaposan ismerő vezető jelentkezett azzal, hogy már számos önkéntes csapatot szerencsésen magyar földre juttatott. Ő viszont busásan megfizette a vezetést. Elküldtek hát érte, s megállapodtak vele a fizetésben. Késő este kellett volna útra kelniük, akkor, amikor az ember szemét majd kiverte az éjszakai sötétség. A megbeszélte időpontban tényleg megjött Kuzia, megpakolták a tarisznyákat, s a harcszomjas legények szívbéli búcsúvétel után útra keltek. Hármójuk beírt a családi albumba, s nevüket a mai napig megőrizte a lap. Laubert, egy 30 év körüli nagyon értelmes ember¹³⁰ a neve mellé odakörmölt egy szívből jövő, de szomorkás versikét. E búcsústrófát írva, mintha megérezte volna, hogy sohasem látja viszont a szülőföldjét és barátait, mert a lengyel légió katonájaként az egyik első ütközetben elesett. A másodikként Skrowaczewski,¹³¹ harmadikként pedig a görög katolikus szeminárium hallgatója, Kujlowski írt be a családi naplóba. Mivel a másik hármójuk nem élt a beírás lehetőségével, lehetetlenség felidézni a nevüket. Arra emlékszem, hogy az egyikük az orosz hadsereg tisztje volt, s amikor az orosz földet is felverte a szabadság visszhangja, azé a szabadságé, amely az egész lengyeliség számára boldogabb jövő reményét lobbantotta fel, Galíciába szökött, s most, hogy a remény semmivé foszlott, Magyarországra igyekezett, a népek szabadságáért harcolandó. Emellett persze az Oroszországnak való kiszolgáltatást is szerette volna elkerülni, ahol biztos halál várt volna rá.

Kuzio késő este érkezett, s lépett be a nagynéni szobájába. Vagyis, hogy úgy mondjam; jött meg áldozataiért, akiket figyelmeztetett, hogy a lehető legfigyelmeztettebben viselkedjenek, ne hangskodjanak, s ami a legfontosabb; ne maradjanak el egymástól, hanem szorosan egymás mögött libasorban kövessék őt. A szobában egyetlen idegen lélek sem volt az eligazításon, s ezt Kuzio is jól tudta, mert az előre megbeszélte terv szerint az egész szolgazemélyzetet a dolgukra küldték. Amikor a kis különítmény elhagyja a házat, ő mutatóját az ajkához emelve körbehordozza tekintetét, s mintha még az ablakon is kilesne. Pont ez a titokzatosság, ez a túlzott elővigyázatosság keltett Kujlowskiban gyanút, bizalmatlanságot. Kuzio iránti gyanakvását Skrowaczewskivel és Lauberttel is megosztotta.

Kujlowski figyelmeztetésére Kuzio iránti bizalmatlanságuk fokozódik, ezért minden mozdulát vizslatják, mintha nyomoznának utána, s noha szinte koromsötét az éj, bizonyos távközt tartva lemaradnak tőle. Jó nagy távolságot megtettek már, elhagyták az udvari pálinkafőzőt és beértek a bozótosba, amikor Kujlowski mintha titokzatos jeladást, hívó szót hallott volna, s végül Kuzio elég hangos szólókatását is: „Sinda do mene, panove!”¹³² Azok hárman, akik nem gyanakodtak Kuzióra, bizonyára már a közelében lehettek, de mivel másik három társuk még hiányzott, egyre hangosabban hívogatta őket: „Sinda do mene, panove!” És ez az egyre hangosabb és energikusabb szólókatás keltett bennünk mind nagyobb gyanakvást. Fülelnek hát és mintha valóságos zajt hallanának, mintha többek suttogó beszélgetését hallanák. Nagy óvatosan, szinte kúszva térnek vissza, s bár szörnyen sötét az éj, rálelnek az ismert ösvényre, s már-már szinte rohanást igyekeznek nénikém udvarházába.

¹³⁰ Laubert, N. Gazdatiszti írnok. Az utolsó állandó galíciai lakhelye (születési helye?) a Szabombi kerületben fekvő Chłopy. Magyarországon beállt a lengyel légióba. Az osztrák rendőrség és a külügyminisztérium az 1850-es évek végén úgy tartotta, hogy a szabadságharcban való részvétele miatt külföldre távozott, s még nem tért vissza Galíciába.

¹³¹ Skrowaczewski Jakub (1831–?) a Lemberg Egyetem másodéves bölcsészhallgatója. 1849 telén szökött Magyarországra. A lengyel légió egyik zászlóaljában hadnagy. A szabadságharc leverése után kimenekül az Oszmán Birodalomba. 1851. március 4-én a lengyelek Angliába tartó második csoportjával érkezett Liverpoolba. Sheffieldben telepedett le, ahol festőként dolgozott. 1857-ben hazatérési engedélyt kapott.

¹³² Ide hozzám, urak! (ukr. dialektus)

Ott rég kioltották a fényeket, a lakók mély állomba merültek. Megkopogtatják hát a szorongva, némi balsejtelemmel alvók ablaktábláját. Csupa nők vannak ott, a nagynéni, atyánk húga, vagyis Aniela néni és a nagynéni három kislánya, közülük a legkisebb alig tizenhárom éves. Pár szó után kiderül, kik kopogtatnak és mért jöttek vissza. Rövid idő múlva a legkisebb leánya óvakodik át a lakój hálólhelyéül szolgáló pitvaron, majd a kisszobán, ahol a szolgálók aludtak, s oly óvatosan vezeti a visszatérőket, hogy senki föl nem ébredt. Rögtön került elemózsia és hálólhely a kimerült vándoroknak. Másnap pirkadatkor a rendkívül értelmes és hazafias érzelmű lengyel komornán kívül a szolgazemélyzet egyetlen tagja se tudta, hogy az udvarházban három idegen férfi alszik.

Ezzel még nincs vége. Azt a három szerencsétlent, akiket Kuzio júdás mód a pandúrok kezére juttatott, rögtön reggel szekéren Samborba, a kerületi székhelyre vitték. Örök titok marad, mi történt szegény orosz tiszttel. Biztosan kiszolgáltatták Oroszországnak. Most azonban ki kellett ötleni, hol bujtassák el azokat, akik nem hagyták magukat elfogatni, de most egészen bizonyosan szimatolnak utánuk, merthogy csak nem nyelte el őket a föld. Skrowaczewski nyugodt volt, mert olyan dokumentumokkal rendelkezett, amelyek megóvták őt mindenfajta üldöztetéstől, különösképpen a letartóztatástól. Így meg sem fordult a fejében az elrejtőzés gondolata, de Lauberttel, aki hivatalnok volt, más-ként állt a helyzet, akárcsak Kujlowskival, aki titokban hagyta el a görög katolikus szemináriumot. Ki kellett nekik ötleni olyasfajta rejtékhelyet, amelyről a szolgazemélyzetnek sejtelme sincs, s ahol az elbűjtatottak biztonságban lehetnek házkutatás esetén. Mindkettejüknek, tehát Laubertnek és Kujlowskinak is ágyba kellett bújniuk, s rájuk ágyaztak be. A fekhelyek teljesen úgy festettek, mint mindennap – bevetetten. Azzal a különbséggel, hogy ezúttal a komorna ágyazott be, aki nap mint nap ugyanazt a szobalányt bízta meg a takarítással. És alig fejezték be az ágyazást, s ült le az egész család a reggelihez a kávéját egykedvűen iszogató Skrowaczewski társaságában, amikor nagy láрма verte fel az udvart és lábdöngölés a pitvart. Mintha valakik a havat vernék le lábbelijükről. Hirtelen egy kaszákkal felfegyverzett parasztsapat nyomul be a szobába, némelyiküknél lőfegyver is, egy-csövíű ósdi flinta vagy kétsövíű vadászpuska. A csapatban a parasztközé vegyülten néhány finác is feltűnt, akik fojtott, oktató hangon bátorítják a parasztokat, hogy s mint járjanak el. A szomszéd szobában az egész család, csupa nőszemély. Az unokanagynéni, Ewelina Bielańska, a nagynéni, Aniela Bielańska és a három kislány, Marysia, Jadwisia és Aniela Skrowaczewski társaságában önfelédten csevegnek, mintha meg se hallották volna a lármát és a lábdobogást. Igen. Hangosan cseverészve és nevetgélve iszogatják kávéjukat.

A parasztközé megszokták az elnyúló várakozást, az egyikük, egy tagbaszakadt férfiú, a csapat parancsnoka, kiszolgált osztrák katona, Petro Plisz magas báránybőrkukszámban, kezében kaszával megáll az ajtóban és kevélyen parancsoló hangon megszólal ruténul: „Itt rebellesek rejtőzködnek, tegnap szöktek ide az erdőből, azért jöttem csapatommal, hogy letartóztassam őket.” Az elbeszélésemet olvasók közül bizonyára lesznek olyanok, akik még ismerték a kiszolgált osztrák katonának azt a típusát, aki az idegen tartományokban vándorló galíciai ezredekben gyakorta tizenégy évet is leszolgált anélkül. Ebben a házban a fején az ajtóban állva dölyfös szavakat intézett a bennlevőkhez. De szavai egy lengyel matrónához csapódtak, aki nem ijedt meg a saját árnyékától, nem tudta, mi a félelem; testben aszottka és törekeny volt ugyan, de lelkében és szívében bátor és erős lengyel asszony, aki olyan méltóságtelesen közeledik az ajtóhoz, hogy a parancsnok és az egész banda a másik szobába hátrál, és ott torlódik össze. És most ő, az asszony szólalt meg parancsoló hangon, lábával dobantva: „Sapkát le! Elfelejtettétek volna, hogy úrnők vagyok, aki minap szabadított fel benneteket a jobbágság alól. Ebben a házban én lakom, és kellő tiszteletet követelek magam és a lakom iránt. Így hát azt parancsolom, hogy ki a házból!” Egy pillanat alatt lekerültek a báránybőrkukszák és a padlót söpörték a hajlongók kezében, akik a legalázatosabban kérték úrnőjük bocsánatát. Még a parancsnok is, aki az imént oly önhittén szónokolt, most bocsánatért esdekelt, s ráfórmedt a parasztoakra, hogy a lehető leggyorsabban hagyják el az udvarházat.

A szobában csak a csapat parancsnoka, a finánc-főfelügyelő maradt, de az is a testben gyenge, de lélekben erős lengyel nő szavainak súlya alatt megroskadtan veszi elő az írásbeli parancsot, miszerint utasítása van arra, hogy házkutatást tartson, s az idegeneket, akiket itt talál, letartóztassa. Mivel pedig az asztalnál egy idegen urat lát, azt ezennel letartóztatja. Skrowaczeski előveszi iratait, bemutatja a parancsnok úrnak, de az udvarias határozottsággal kijelenti, hogy le kell őt tartóztatnia és elő kell állítania a sambori kerületi kapitányságon. Mindjárt akadt egy szekér, és Skrowaczewski szívélyes búcsút véve eltávozott Samborba. Ott iratai bemutatása után szabadon engedték. Hamarosan eljutott Magyarországra, ahol végigküzdötte az egész magyarországi háborút. Később az angliai emigrációban gyakran felemlgettük a Turzében töltött kalandos pillanatokot.

Laubert és Kujlowski az ágyakban a dunyhák és a matracok vastag rétege alatt találtak rejtekhelyet. Olykor átlopakodtak a szekrényekbe, ahol órákon át gubbasztottak. Csak akkor bújtak elő, amikor biztos volt, hogy a ház körül nincs senki. Mert a parasztok és a fináncfelügyelők meg voltak győződve, hogy a felkelőket nem nyelhetette el a föld. És amikor átkutatták értük a szomszédos erdőket és bozótosokat, és még csak a nyomukat sem találták, biztosak voltak benne, hogy csak az udvarházban lehetnek. A legkülönbébb napszakokban odalopakodtak és be-bekukucskáltak az ablakokon. Tíz napig rejtőzködött Laubert és Kujlowski klerikus nénikém házában a kínok-kínját állva ki. Végre visszajött Magyarországról az említett biztos vezető, a Siemiarsz nevű nemesember, aki megadta a veszélyes útrakelés időpontját. Szerencsésen átvezette őket a határon. Miután érezte, hogy a kormányhatóságok látóterébe került, s veszély fenyegeti, nem tért vissza szülőföldjére, hanem közlegényként belépett a lengyel légióba. Bátorságával, vitézségével, mi több bravúrjaival kitüntette magát.

Íme, hát ily régi ismeretség köt a mostani rutén metropolitához, s e barátság jegyében ezért üdvözölt oly szívélyesen engem a Szejm üléstermében.

BIBLIOGRÁFIA

- Burchard-Bélaváry Gyula emlékirata *Kovács István*: Burchard-Bélaváry Gyula emlékirata törökországi emigrációjáról, 1849–1850. *Hadtörténelmi Közlemények*, 126. (2013) 3. sz. 805–838. o.
- Kieniewicz* 1950. *Kieniewicz, Stefan*: Konspiracje galicyjskie (1831–1845). Warszawa, 1950.
- Lopuszański* 1972. *Lopuszański, Bolesław*: Stowarzyszenie Ludu Polskiego (1835–1841). Geneza i dzieje. Kraków, 1972.
- Spółceństwo polskie *Spółceństwo polskie i próby wznowienia wali zbrojnej w 1833 roku. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź*. 1984.
- Szubert* *Szubert, Tomasz*: Jak(ó)b Szela. (14) 15 lipca 1787 – 21 kwietnia 1860. Warszawa, 1860.